

RÉVAI TAMÁS

Leningrád átállása hadiállapotra

AGROINFORM
BUDAPEST
2016

© Révai Tamás, 2016

© Agroinform, 2016

Konzulens:

DR. BÁLINT JÓZSEF

a közgazdaságtudományok kandidátusa

Felelős kiadó:

AGROINFORM

BOLYKI ETELKA

ügyvezető igazgató

ISBN 978-963-502-998-3

Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.

1149 Budapest, Angol u. 34. • www.agroinformkiado.com

Felelős vezető: Stekler Mária

2016/8

Tartalom

1. Bevezető	5
2. A Vörös Hadsereg mozgósítása és az önkéntes fegyveres formációk alakulása-kiképzése	10
3. Mozgósítás az iparban	39
4. Légvédelem és légoltalom, vöröskereszt	43
5. Közmunka-kötelezettség a gyakorlatban, Leningrád előterében, védelmi akadályok építésében és másutt	56
6. Egészségügy és közegészségügy	58
7. Evakuáció	67
8. Az ipar átállítása	77
9. Élelmezés az éhínségig	90
10. A Ladoga-tó felkészítése nyári és téli szállítási útvonalra	117
11. Közhangulat a kezdeti időben	121
12. Hivatkozások	126
13. Köszönetnyilvánítás	127
14. Zárszó	127

1. Bevezető

A második világháborúval kapcsolatban gyakorta találkozhatunk torzításokkal, az agresszorok önigazolásával, találkozunk kifejezett hamisításokkal, főként a Szovjetunió győzelemmel zárt szerepének rovására. Ezért idézzünk fel idevágó történelmi tényeket: nem vitatható, hogy a második világháború kirobbantója a világalomra törő német imperialista hitleri német állam volt, ami gazdasági világalomra és a más országok fölötti politikai ellenőrzést jelentette. A német felsőbbrendűség és fajelmélet, mint a háborús eszközrendszerből két specifikus elemre mutatok rá:

- Elsőként arra, hogy a keleti hadjáratot Hitler *megsemmisítő háborúnak* minősítette, vagyis szerinte nincs többé szláv lengyel, Jugoszláv, orosz és szovjet államiság. Az új Ordnung nem engedi meg a megszállt szovjet területeken az orosz cári himnuszt, az orosz hagyományos nemzeti szimbólumokat, egy bálványt jut hely, akit Hitler Führernek hívnak. Nyugat-Európában a megszállt országokban működhetnek vallásos nemzeti bábkormányok. Ez már nagy kegy volt!
- A német vért babonás-pogány felsőbbrendűség tisztelete illette meg, voltak megtűrt nációk, de a kommunisták, a szlávok, – a szlávok közül első helyen az oroszok – különösképpen pedig a zsidónak minősített népesség apraja-nagyja kiirtandó. A náci fegyveres erők a nagyméretű tömeggyilkosságokat igyekeztek titokban tartani, a településeken kívül megszervezni, majd az orosz gőzhenger (a Vörös hadsereg) beindulása láttán a megszállt szovjet területeken korábban tűz- egyverrel, gázzal legyilkolt százezrek tetemeit nagy sietéssel próbálták elégetni, a bűnös nyomokat eltüntetni. Lásd például Sobibor *végállomás: koncentrációs tábor* esetét.

A Nyugat-Európai kontinens villámháborús leigázása után Hitler szándéka szerint Anglia meghódítása következett volna, de arról a racionálisan gondolkodó német haditengerészeti vezetők elégtelen hadihajóra hivatkozva lebeszéltek. Ezért 1941-ben Görögország, Jugoszlávia és a Szovjetunió megtámadása következett, amibe már Horthy Miklós kormányzó Gróf Teleki Pál öngyilkos miniszterelnök

akarata ellenére belevitte Magyarországot, hogy aztán a dicsőséges német fegyverbarát 1944 októberében Horthyt magát és családját, vele együtt a magyar nemzetet is eltapossa, kifossa, megszegyenyítse, amihez Szálasi nemzetvezető asszisztált, a magyar királyi honvédség állomány pedig katonai esküt tett Szálásira, s hátráltak Németországba.

Miért kellett Hitlernek Leningrád, a leningrádi irány meghódítása Oroszországból? Leningrád valóban Észak-Oroszország kulcsa: hadiipari centrum, a Balti Szovjet Hadiflotta ipari és szolgáltató háttere, tengeri kikötő, óriási tömegű szakember, tudományos központ. És egy kommunista szimbólum! A Balti Hadiflotta német kézre kerülése fölöttébb izgatta Churchill angol kormányfőt, amire majd később visszatérek.

Hitler 1941. június 22-én indított szovjetellenes hadjárata kezdetben a *villámháború* gyakorlata szerint haladt, tehát igen sikeres volt. A Vörös Hadsereg egyes frontszakaszokon óriási vitézséggel tűnt ki és próbálta feltartóztatni a német, szlovák, román, magyar, finn haderőt, de a szovjet hadvezetést alapvetően a rögtönzés, a rendezetlen visszavonulás konstatació jellemezte, a németek részéről a begyakorlott átkaroló, bekerítő villámháborús hadművészet, a gyors előrenyomulás érvényesült. A Balti köztársaságokon, kihasználva a jó utak adta lehetőséget, különösen érvényes volt ez. Az orosz területeken, közeledve Leningrád felé, a Vörös Hadsereg érdemi katonai megerődített műtárgyakkal nem rendelkezett, százezrével vezényelték a műszaki szakembereket és döntően tapasztalatlan civileket rögtönzött védvonalak kiépítésére. A németek ezeken is áttörtek és 1941. szeptember 30-án a szovjet *stratégiai védelmi harcok* lezárultak, Leningrád szárazföldi bekerítését a német és finn haderő elérte. Ettől kezdve beszélünk Leningrád szárazföldi német- finn blokádjáról. Bár a finnek *áldásos* szerepéről a szakirodalom krónikásai manapság – az antikommunizmus jegyében – inkább hallgatnak, némely katonai kiadványból „kifelejtik” bejelölni a finn hadsereg által elfoglalt szovjet területeket. Nem csoda, hisz az USA a háború csaknem legvégéig diplomáciai kapcsolatot tartott fenn a Szovjetuniót támadó és Leningrádot blokkírozó Finn Köztársasággal. Anglia viszont hasba lépett Finnország ellen.

In the name of the people of the
United States of America,

I present this scroll to the
City of Leningrad

as a memorial to its gallant soldiers and
to its loyal men, women and children who,
isolated from the rest of their nation by the
invader and despite constant bombardment
and untold sufferings from cold, hunger
and sickness, successfully defended their
beloved city throughout the critical period
September 8, 1941 to January 18, 1943, and
thus symbolized the undaunted spirit of the
peoples of the Union of Soviet Socialist
Republics and of all the nations of the
world resisting forces of aggression.

May 1, 1944

Franklin D. Roosevelt

Washington, D. C.

Előrebocsátom, hogy Leningrád blokádja alatt több szovjet kísérlet történt a német záró frontvonal áttörésére, de sikertelenül. Ebben az időben Leningrádnak egy kijárási elehetősége volt a szovjet hátországba, éspedig a Ladoga-tó, amit a német- finn gyűrű megpróbált, de nem tudott teljesen körbezárni. A voltaképpeni blokád időszakának áttekintése nem fér bele ebbe a monográfiába. A Vörös Hadsereg két sikeres támadásának megemlítése elegendő a blokád okozta szörnyűségek időbeli megoszlásának elképzeléséhez.

1. A szárazföldi blokádon 1943. január 18-án – Zsukov hadsereg tábornok vezényletével – sikerült rést ütni a német gyűrűn és a Ladoga-tó partján, egy keskeny szárazföldi sávon, – egy gyorsan megépített vasútvonalon szárazföldi összeköttetést létrehozni Leningrád hátországával. G. Zsukov ezért a sikeres hadműveletért kapta meg a marsall rangot.
2. 1944. január 27-én történt a Vörös Hadsereg elsöprő offenzívája, amikor a német frontgyűrűt sikerült teljesen megtörni és a német csapatokat 100–150 km-re nyugatra szorítani, ahonnan a német tüzérség már nem tudta Leningrádot elérni. Ezzel a szovjet győzelemmel ért véget a 900 napos blokád. Az antifasiszta demokratikus világ szeme Leningrádra szegeződött.

Itt említem meg, hogy már a szárazföldi blokád 1943. januári áttörésekor az Amerikai Egyesült Államok akkori elnöke, Franklin D. Rooseveltnak a figyelmét sem kerülte el ez a nagy esemény. A mérhetetlen szenvedést átélő leningrádiak iránti tiszteletét díszoklevélben fejezte ki, amelyet magyar nyelven harmadszor adunk ehelyütt közre.

„Az Amerikai Egyesült Államok nevében, átnyújtom ezt a Díszoklevelet Leningrád városnak nagyszerű harcosaik, a hű férfiak, nők és gyermekek emlékére, akik a hódítók miatt elszigetelt helyzetbe kerültek népük többi részétől, és az állandó Bomba támadásoktól, a hihetetlen hidegtől, éhínségtől, betegségektől szenvedvén, sikerrel védelmezték szeretett városukat a kritikus időszakban 1941. szeptember 8-tól 1943. január 18-ig, és ezzel szimbolizálták az agresszióval szemben álló Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége népeinek és az egész világ népének megtörhetetlen lelkét”.

Első ízben publikálta az oklevelet Bálint József a 900 nap a 300 évből Leningrád c. könyvében, Agroinform kiadó, 2005.

A náci Németország politikai hírszerzése a Szovjetunióról

Erről a tárgyköréről a szakirodalom igen szegényes, ELNAGYOLT. Ennek az lehet az oka, hogy a kapitalista világ és különösen a nácik előítéleteiket biztos STRATÉGIAI kiindulópontnak tekintették. Lomagin OROSZ professzor egyik munkájában találunk utalást egy 1940. augusztus 15-én kelt Theodor Von Bieberstein-Pasichunski szerző megjelölésű „Jelentésről”. Idézem e jelentés fő következtetéseit a Szovjetunióról: „A vörös hadsereg és az egész Szovjetunió viszonya a zsidó kommunizmushoz és a bolsevizmushoz egészében negatív...” И. А. ЛОМАГИН, В ТИСКАХ ГОЛОДА. ЕВРОПЕЙСКИЙ ДОМ, САНКТ-ПЕТЕРБУРГ, 2001. (273. old.).

„Oroszország agyaglábon álló kolosszus. Mindenki türelmetlenül várja a zsidó bolsevista iga alóli felszabadulást.

A szovjetek ellen van:

1. A Szovjetunió 90 milliót meghaladó parasztja
2. Majdnem 50 millió ukrán
3. A Szovjetunió valamennyi népe, majdnem teljesen
4. Japán
5. Olaszország.”

FORRÁS: /WANNSEE SD LEVÉLTÁR, F. 500, OP.4. D. 197. 273. old./

Ebből a dilettáns előítéletből nézve igazán nem meglepő, hogy Hitler fejfel megy a szovjet *Kolosszus*-nak, a német császár pedig régebben a cári birodalomnak.

2. A Vörös Hadsereg mozgósítása és az önkéntes fegyveres formációk alakulása-kiképzése

- **A hadkötelesek mozgósítása**
- **Önkéntes hadosztályok**
- **Vadász zászlóaljok**
- **Önkéntes munkásalakulatok**
- **Partizánosztatok**
- **A nők különleges szerepe a honvédelemben**

Katonakötelesek mozgósítása

A háború folyamán Leningrádból a kezdetektől 1944 februájáig a Vörös Hadseregbe 625 285 főt mozgósítottak. Ebből a katonai kiegészítő parancsnokságok 421 163 főt hívtak be, míg a párt szervezésében a népfelkelő önkéntes, partizán, vadász zászlóaljok és más fegyveres alakulatokba került 204 122 fő. Az önkéntes népfelkelő csapatok jó része későbbi parancsnok nyomán a reguláris hadsereg kötelékébe került. Az 1941. december 15-ig a behívásokkal hadra fogottak száma 406 000 volt. A fő katonai erőt természetesen a Leningrádi Fronton is a reguláris Vörös Hadsereg és a Balti Hadiflotta képezte.

A kerületi bizottságok munkájának átszervezése

A Leningrád Városi kerületi bizottságok munkájának átszervezéséről hozott határozat rövidítve:

- 1) A háborús helyzet kapcsán, amely a kérdések gyors eldöntését és a döntések gyors kivitelét követeli, azt kell javasoljuk a kerületi bizottságoknak, álljanak át apparátusukkal hadiműködésre, hármastanácsokat állítva fel a vezetéshez, ezek feje a kerületi első titkár legyen. E hármastanácsok döntéseket hoznak majd a Kerületi Bizottság vagy a Kerületi Végrehajtó Bizottság nevében, a helyzettől függően.

- 2) A kerületi bizottságok és kerületi végrehajtó bizottságok alapvető feladatainak tekintendők:
  - a) a népfelkelés megszervezése
  - b) a védelmi célú építkezések,
  - c) a helyi légvédelem megszervezése és megerősítése,
  - d) a légvédelem számára történő munka kötelezettségének megszervezése,
  - e) a mozgósítási tervre már áttért vállalatok és védelmi vállalatok segítése és ellenőrzése,
  - f) a háborús agitprop-munka megszervezése,
  - g) az evakuáció kérdései.
- 3) Ezeknek megfelelően átalakítani az apparátust, a többi funkciót a minimumra szorítva vissza és a jelzett munkafolyamatok vezetésére kinevezve a megfelelő dolgozókat.
- 4) A folyó gazdasági, kulturális és egyéb kérdések eldöntésére a kerületi tanácsokban szűk körű ad hoc bizottságok létrehozása, melyeknek kerületi végrehajtó bizottsági hatáskörük van.
- 5) Felülvizsgálni a kerületi bizottságok struktúráját és státuszát az apparátus, a részlegek és hivatalok számának csökkentése érdekében.

Mozgósítás a Leningrád Katonai Körzetben

Hitler támadása előtt e körzetben három alkalommal volt jelentős katonai mozgósítás. Előbb az 1938-ban, majd az 1939-ben zajlott a müncheni krízis (angol–francia–hitleri német alku) idején, aztán az 1939–1940 évi szovjet–finn ún. téli háború miatt. A mozgósítás, mint a hadviselés alrendszerét tökéletesítették és a hitleri támadás idején – 1941. június 22-én hatásosan működött. A régi elavult gyakorlat szerint a behívó parancsokat küldöncök útján küldték szét, ami zavarokkal járt. Az új rendszerben a mozgósítás társadalmi összefogással működött, az akcióban aktívan részt vettek a területi pártszervek, a helyi közigazgatási gépezet, a házkézeloiségekkel együtt. Tudvalevő, hogy a szovjet közigazgatási rendszerben a házkézeloiségek gondozásában – helyi rendőrségi szakfelügyelet alatt – a jelenlévő népességről lakónyilvántartó

könyveket vezettek. Ezek az adatok frissebbek voltak, mint a rendőrség személyi nyilvántartási irodáinak adatai. Már a háború kitörése előtt – ahogy ez a hadseregek kiképzési tervei szerint mindenütt szokás –, próbabehívásokkal ellenőrizték a rendszer működőképességét. A behívási kontingensek 5000–10 000 fő között mozogtak. 1941 első felében a behívási minta 50 000 főnyi katonakötelesre terjedt ki.

FORRÁS: ИСТОРИЯ ЛЕНИНГРАДСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА. МОСКВА. ВОЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО. 1988. 168. OLD.

Ebben a monográfiában a súlypont Leningrád városon van, de óhatatlanul ki kellett térni a katonai körzetre és érinteni kell Leningrád megye azon részeit is, amelyek nem kerültek német vagy finn megszállás alá, ezért érdemes bemutatni az alábbi járás eseményeit.

A Szovjetunió kommunista pártja Pesztov járás első titkárának, V. P. MOROZ gyorsírásban rögzített visszaemlékezése az 1941. évi eseményekről, az orosz kiadásban rövidített változatban. Idézem: –

*Felvéve: 1944. január 30.

1941. jún. 22.-én tértem vissza Leningrádból. Vasárnap volt, a társaimmal együtt az épülőben lévő – 40 km hosszú kőburkolatú útról van szó – útépitkezéshez tartottunk, a járási centrumból Russzkoje Pesztovo faluba, melynek dolgozói ezt az új utat építették. Június 22-én az útépitésen kb. 5500 fő szorgoskodott. Az usztyusi falu tanácsi hivatalához hajtottunk. Az emberek kiváló hangulatban voltak, jól haladtak az építőmunkával. Megérkeztünk Jeremina településre az ottani körzeti kórházhoz. Ott elénk futott Burgin, a körzeti kórházfiók vezetője. Megállásra intette gépkocsinkat és azt mondja: „Nem hiszem, hogy szövetségesünk – Németország hadat üzent”. Azt kellett válaszolnom, hogy a német támadás elkerülhetetlen volt, hisz a Szovjetunió és Németország közötti szerződés szovjet célja időnyerés volt. Rögtön nagygyűlés rendezését kezdeményeztük a járási kórház közösségében. Jómagam beutaztam a járási központba. Átutaztunk *Vernij Puty* kolhozon Pesztovtól 3 kilométerre. Itt működik egy faipari telep. Érkezésünkkor már folyamatban volt a munkások nagygyűlése. Basmakov

műszaki vezetőnél volt a szó. Aztán A helyi párttitkár Bojcov – jelenleg a katonai szolgálatban – vette át a szót. Mi nem szólaltunk fel. Nyomott hangulatban voltunk. Gyorsan továbbmentünk Pesztovoba. Itt összehívtuk a település alapszervi párttitkárokat, eligazítást adtunk a nagygyűlések szervezésére. Erre az időpontra már kezünkben volt Molotov elvtár rádióbeszédének szövege. A gyűlések szervezéséhez a párttitkároknak szerkesztettünk egy röplapot, de a rádióbeszédet még adtuk kézbe, hanem csak kivonatolva.

Jómagam a faipari üzem nagygyűlésére siettem, ahol 1500 fő gyülekezett. Az üzem munkásai, családtagjaik, s járókellők. Én felolvastam Molotov elvtárs rádióbeszédét és néhány lelkesítő jelszóval zártam felszólalásomat. Milyen volt a gyűlés hangulata? Egyesek hangot adtak annak, hogy végre érkezett Hitler pusztulása, mi most 2–3 hónap alatt szétzúzzuk. Más kommunisták józanul reagáltak a dolgokra. Bojcov párttitkár például szóvá tette, hogy a fasiszta Németország komoly ellenség és vele kemény csatákra kell számítani. A gyűlés egy szovjet kormányt fenntartás nélkül támogató határozattal-felhívással ért véget. A felhívás végén az állt, hogy a fegyverforgatáshoz értők egy emberként készek azonnal a frontra vonulni a haza védelmére.

Valamennyi más vállalat, intézmény, kolhoz gyűlésein egyazon elszánt hangulat, az ellenség megsemmisítésének akarata nyilvánult meg.

Eddig az időpontig a megyei pártbizottságtól semmiféle útba igazítás nem érkezett, csak június 24-én. Az első eligazításban a háború lényegének megvilágítását tették feladatunkká, hogy valamennyi pártszervezet harci készségbe mozgósításának értelmet adjunk. Állandó ügyeletes szolgálatot kellett szervezni és kasszárnyarendszerbe állítani minden kommunistát, a járás és falvak vezetőit.

A gonosz támadás hírére még június 23-án estére összehívtuk a járási pártszervezetek titkárait. Iránymutatást adtunk az éberség fokozására. A napi politikában, mint fő kérdésre a honvédelemre irányítottuk a kolhozparasztokat, a munkások, az alkalmazottak figyelmét. Ebben az időben már folyamatban volt mozgósítás első hulláma. Előbb összehívtuk a járási központban elérhető politikai megbízottakat. (A mozgósításért felelős politikai megbízottakra vo-

natkozik az utalás, a szerző.) Június 22-én 24 órára a járás minden politikai megbízottját összehívtuk. Már két óra elteltével, egyes helyekről 3–4 órán belül megkaptuk a jelentéseket arról, hogy a pártalapszervezetek talpon vannak és katonai behívóparancsok kézbesítésének szervezése megindult.

A mozgósított hadkötelesek első hulláma 4 órakor megjelent a falusi tanács hivatalában. Mindez szervezeten, a falvak tanácselnökének vagy a párttitkárnak a vezetése alatt. A behívottak gyülekező pontja volt a fafeldolgozó gyár klubja is, ahova igen sok kísérő is érkezett.

Ebben az időben az országút eldugult. Az emberek megindultak minden parancs nélkül. A lovakat a behívottak magukkal hajtották.

A mozgósítás első napján a gyülekező helyeken 2500 fő behívott és 4000 kísérő jelent meg. Sok könny hullott. Bízgatások, „zúzzátok szét a németet minél előbb és gyertek haza”, és hasonlók. Rögtönzött kiállításon mutatták be az ország fejlődését. A gyülekezőhelyen tették le a katonai esküt. Rögtönzött lelkesítő faliújságok jelentek meg.

Különösebb negatív megnyilvánulás a mozgósítás során nem adódott. A mozgósítás túlzás nélkül kiválóan zajlott le. Előfordultak késve érkezők, de a járás egészében jól szervezeten szerepelt. A kolhozparasztok öntudata emelkedést mutatott, kivétel nélkül teljesítették a behívóparancsot. Bevonult 3000 fő. A mozgósítás természetesen kiterjedt a lóállományra is. A mozgósítás első 3 napján a járásunkból 1200 darabot vittek el. A lovak kísérőit nem hívták, hanem feladatuk teljesítése után hazaengedték őket.

A pártszervezetek működésében nagy nehézségek támadtak. A pártalapszervezetek titkárainak igen nagy része bevonult katonának. Utasítást adtunk a hiányzó titkári posztok betöltésére választások útján. A pártalapszervezetek száma a behívások következtében felére csökkent. A mozgósítás előtt a párttagok száma 506 fő volt. A mozgósítás első hulláma után maradt 323 fő.

Hogyan szervezete a járási pártbizottság a pártéletet hadiállapotra történő átállás idején?

Arról már szó esett, hogy a kommunista párt tagjait kaszárnya rezsimbe állítottuk. A fő dologgá a néppel való párbeszéd vált. A közhangulat ekkor emelkedett volt. A járási politikai aktív összevont értekezletét június 25-re tűztük ki. Olyan sugallatot kaptunk,

hogy a fő napi kérdés: a kolhozgyűléseken megismertetni a háború jelentőségét. Előbb szűk körű tanácskozást szerveztünk. Résztvevők: a farmok vezetői, növény termesztés vezetői, brigádvezetők, könyvelők, Komszomol titkárok, falusi könyvtárosok. A beszámoló tárgya: *A szovjet nép harcának jelentősége a német fasiszták ellen és a mi feladatink a hátsországban*. Az Értekezlet résztvevő tömegével tették fel kérdéseiket. Például: *Miért kötöttek szerződést a fasiszta árulókkal*. Ere magyarázatot kellett adni. A vita során a homályos értelmezéseket sikerült eloszlatni.

Július 6-ra szűk körű tanácskozást hívtunk össze Kirisi városba: a járási párttitkárokat, az NKVD főnököket, a rendőrség parancsnokait 6 közeli járásból. A tanácskozáson a megyei pártbizottság mezőgazdasági osztályának vezetője Jelhov volt a napirend előadója. Az elnöklő Jelkov felvetette a partizánmozgalom szervezésének feladatát. Ekkor már rendelkezésünkre állt Sztálin elvtárs távirata arról, hogy a visszavonuló csapataink az elhagyott területeken megsemmisítik azokat az értékeket, amelyek hátsországba szállítását nem tudják megoldani, hogy a németeknek elviselhetlenné tegyék a létfeltételeket. Ezzel kapcsolatban partizánmozgalmat kellett kibontakoztatni és megszervezni az illegális szovjet szervezeteket.

Az értekezlet után, visszatérően szolgálati helyünkre elkezdtek összeválogatni az embereket. A járásunkban megalapítottunk egy partizán osztagot 700 fővel. Természetesen, mindent letitkosítva. Kijelöltük az osztagok parancsnokait. Átnéztük a teljes párt-és Komszomol, valamint a párton kívüli aktíva állományt. A munkásosztály nálunk kis mértékben volt képviselve, hisz a járásban egy gyárüzem működött, így hát a fegyveres formációkat főként a kolhozparasztok köréből meríthettük. A parancsnokok feladata az volt, hogy szakaszokat hozzanak létre oly módon, hogy az oda beosztottak csak a szakaszbelieket ismerjék, a többieket ne, nehogy kitudódjon a teljes létszám. Hozzáálltunk a partizánbázisok megszervezéséhez, 9 bázis létesült. Ezeket elhagyatott helyeken építettük ki, erdőkben, 120–20 km-re az utaktól. Mindez 1941. június–augusztus folyamán történt. E bázisok létrehozásán csak párttagok dolgoztak. A bázisok építésében résztvevők előzetes figyelmeztetést kaptak, ha kifecsegitik a titkot, akkor a megtorlás a legszigorúbb ítélet. Az építő csoportok válogatásakor egy csoportba 4–5 kommunista került a

leendő bázishoz közel eső minden pártszervezetből. Ezek a kommunisták rendezték be a bázisokat.

Hogyan biztosítottuk ezeket a bázisokat élelmezési készlettel? Mi ezt csak a kolhozok számlájára oldhattuk meg. A kolhozok adtak kásamagokat, vágásra előkészítettek bárányokat, vágómarhát, sertést, adtak lisztet is. Állami készletekből csak cukrot vettünk ki. Összegyűjtöttük ezeket a forrásokat meghatározott helyen *ottfeljettük*, így képeztünk biztonsági készletet. Elrejtettünk bizonyos mennyiségű dohányt, cigarettát, vodkát is. Azzal számoltunk, hogy rejtett készletet a német front közeledtekor kell a partizán bázisokra szállítani és akkor kell átköltöznünk az erdőbe.

A járás lakóira nyomasztó benyomást tett az első front elől menekülők látványa. Ez 1941. július elején következett be. Igen jó termés (gabonára utal) ígérkezett. A járás területén 90 km hosszban tömött sorban vonultak kelet felé a menetelő emberek, a lábön hajtott jószág, a gépek. A másik vonulási irány is 90 km. a mi járásunkon át két útvonalon folyt az emberek és a jószág vonulása a front elől. Az egyik útvonal: Borovicsi–Usztyuzsa–Vologda és a másik útvonal: Hvojnaja–Pesztovo–Szandovo. Ebben a vonulásban gyakorta megestek mezei károkozások és incidensek. Barbár módon viselkedtek a jószágok hajcsárjai, akik hajsolták az állatokat. Menetközben levágtak közülük, abból étkeztek és eladtak a húsból. A jószágok között tejlő tehének. Válogatott fajok, vödör számra adták a fejőknek a tejet, amiből a katonai alakulatoknak is jutott, mindenki vihette. Persze adtak is el a tejből. Sokszor előfordult a járásunkban, hogy néhány kilogramm kenyérért adtak a kolhozparasztoknak egy tehenet. Amikor ilyet észleltünk, akkor a tehenet elkoboztuk.

A mi járásunk kolhozparasztjainak hangulata ebben az időben a következő volt. *Mi dolgozunk, a német jön és mindent eltapos*. Előfordult olyan pillanat, amikor mindenféle munkát be akartak szüntetni a földeken. Ekkor a pártszervezetekre az a rendkívüli feladat hárult, hogy bizonygassák, a terményt nem veszíthetjük el, hogy a háborúban még több élelemre van szükség. A hangulatot sikerült megtörni, de az 1941. évi betakarított silányra sikerült, 6 mázsát gyűjtöttek be egy hektárról, a gabona 50 százalékát elvesztettük. Burgonyából hasonló volt a helyzet. Mindenki krumplit ásott, a termőföld őrizetlen maradt. Megjelentek a katonai építő fegyver-

nem alakulatai, azok is ásták és vitték maguknak a krumplit engedély nélkül. Vagyonőrzést csak az építmények tekintetében sikerült biztosítani. Felvetődött a kérdés, hogy a németek megmérgezik az ivóvizet és a jószágok itatóit. Ezért a vízforrásokhoz őrségeket kellett rendelni. Az épületeket főleg azért tartották örök megfigyelése alatt, hogy megelőzzék az esetleges gyújtogatást. Ami szántóföldi termelési kultúrákat illeti, itt a hatóságok figyelme elégtelen volt és csak augusztus végén ment végbe fordulat a kolhozparasztok hangulatában. Már kezdett látszani, hogy a frontvonal kezd erősödni. A német támadás már nem érezhette magát guruló kerekeken.

Aztán létrejöttek a vadász-zászlóaljok. A községi tanácsok mellett létrehoztak kiegészítő csoportokat a vadászzászlóaljok mellé. Feladatuk volt: ismeretlen személyek igazoltatása, szemmel tartani a szocialista tulajdon megőrzését, feltartóztatni a gyanús személyeket és továbbítani őket a járás székhelyére. E csoport személyi állománya június, július, augusztus, szeptember hónapokban kaszárnya rezsimben szolgált. Ők pozitív szerepet játszottak abban, hogy a kolhozparasztok figyelmét ráirányították az aktív harcra az ismeretlen személyek ellen és az alkoholizmus ellen. A Leningrád megyéből történt evakuáció során nagyon sokan akadtak, akik éltek a helyzetben rejlő önző lehetőséggel. Az ilyenek nagy pénzüsszegekkel rendelkeztek. Letáboroztak nagyobb kolhozokban és ott züllött időtöltéssel bomlasztották a légkört. Három ilyen csoportot sikerült kézre keríteni. Az Oszmínszki erdőgazdaságból megérkezett a könyvelő és kíséretében még három személy. Százezer forintot kaparintottak maguknak. Eleinte csak italoztak az uszty-kirovi falu kolhozában, aztán befutottak a fűrészáru központi telepre. Itt föllelték le őket és őrizetbe vették. Elkoboztak tőlük maradék 60 000 rubelt, egy pénzszekrényt, néhány lovat és elítélték őket. Kiderült, hogy a pénzszekrényt rablással szerezték meg. Az Erdőgazdaság ügyeivel nem számoltak el. Az összes hivatalos jelentést is magukkal vitték, hogy áttekinthetlenné tegyék az erdészet pénzügyeit. Magukhoz vették a pénzt és – kihasználva frontvonal visszavonulásával járó zavaros helyzetet – elpuccoltak. Erről az esetről jelzést kaptunk a rendőrség révén. A rendőrség a nyomukban is volt, de kicsúsztak kezükből, mígnem sikerült elkapni őket. Egy másik hasonló banda viszont a mi kezünkből is kicsúszott.

Október hónapban a Jelkinszki község *Pervoe maja* nevű kolhozának Orlov nevű elnöke, kihasználva a jószágok tömeges evakuációját a veszélyeztetett területekről, alkuba bocsátkozott a hajcsárokkal és levágott 35 darab szarvasmarhát. A húst elosztotta a kolhozparasztok között. Mi feltártuk ezt az ügyet és a hadbírótság főbe lövette Orlovot. Egy Voroncov nevű farmvezetőt mint tettestársat tíz évi szabadságvesztésre ítélték. Ez volt a járásban az egyetlen nagy machináció. Később számos kolhozparasztnál rátaláltak a levágott állatok bőrére, amelyet elkoboztak. Egyeseket felelősségre is vontak. A bíróság ítélkezett fölöttük, egyeseket büntetésül a frontra vezényeltek. Az állami szervek vonalán hasonló visszaélésekre nem volt példa. Ott előfordultak kísérletek önkényes evakuáció.

Már szó volt a szűk körű járási értekezletekről, amelyek pozitívak voltak ugyan, de rájöttünk, hogy a járás első vonalbeli vezetőnek – járási párttitkár, járási tanácselnök és helyettesei – részvételével kihelyezett üléseket kell rendezni közvetlenül a kolhozparasztok között. Ezzel közelebb kerültünk a kolhozparasztokhoz. Ez a stílus meghonosodott. A háború előtt nem éltünk politikai megbízottak intézményével, nem irányítottuk őket a helyszínre. Minden politikai kampányt a kolhozparasztok saját erejéből és az ottani pártszervezetek erejéből szerveztünk. A háború alatt viszont a járási pártaktivistákat a kolhozparasztok közé irányítottuk, hogy a kolhozparasztokkal karöltve végezzék az aktuális munkát. Ez eredményesebbé tette munkánkat és a kolhozparasztok összeforrottságát is elősegítette a feladatok megoldásában.

A párt agitátorhálózata a háború első hónapjaiban a honvédelmi mozgósítások, az evakuáció következtében összeszűkül. Ez addig tartott, amíg a régebben nem ismert rétegekből sikerült új jelölteket találni és velük feltölteni az agitátor állományt. Régebben az agitátor gárda inkább érettebb korú korosztályokból állt, de most ifjú, még nem sorköteles korosztályból kellett meríteni. Az agitáció kérdéseiben kimagasló szerepet vitt a tanító társadalom.

Augusztus végén a pártszervek testületi munkájának gyorsítása véget szűk *trojka* testült kezdte meg működését. Elnök: a járási pártbizottság első párttitkára, Tagok: a járási tanács elnöke Pányin és az NKVD főnöke Iljin. Ez a trojka a teljes hatalmat kézben tartotta. A trojka a megyei pártbizottságnak tartozott beszámolási kö-

telezettséggel. A trojka nagyon nagy terhet viselt az egykor választott szélesebb testület szerepe szűkült. Voltak járások, ahol a régi választott testület nem is működött. Nálunk a régi testület is tevékenykedett, de szerény szerep jutott rá. Egyes helyeken a tanácsi választott testületek tevékenysége szünetelt. Nálunk a járási tanácselnök sokat ivott a katonatisztekkel. Ezért többszöri figyelmeztetés után fel kellett menteni.

Nálunk a járási választott pártvezetőség működött. A trojka igyekezett a pártélet demokratikus szerepét nem megkurtítani. Havonta kétszer üléseztek és a praktikus kérdésekkel foglalkoztak. A járási választott pártvezetőség általános jellegű politikai és gazdasági kérdésekben döntött. A trojka fő figyelmét ebben az időben az evakuáció kötötte le. Az élelmiszerek elosztása állt első helyen. A megyei pártbizottság olyan irányelvet adott ki, hogy a járás területén állomásozó katonai egységek ellátásáról a járás gondoskodjon. A mi járásunkban igen jelentős lisztcukor és tejtermék készletek voltak. A trojka ezt a készletet az állomásozó katonai alakulatok igényei szerint. A trojka érdemének tulajdonítható, hogy sikerült visszartartania az evakuációtól néhány vállalatunkat. Például, a mi feldolgozó üzemünk a Moszkvában székelő Népbiztosság utasítást adott az üzemnek a gép berendezések leszerelésére és vasúti szerelvények igénylésére evakuáció céljából. A trojka határozatot hozott az evakuáció és tiltakozással fordult a kormányhoz, ahol megértésre találtunk és az evakuációs döntést elejtették.

A Villamosenergia Művek Népbiztossága rendelkezést adott ki a Gépkocsijavító üzemünknek, hogy települjön át a hátsószámba Gorkij megye Voznyesznyje településre. A trojka ezt a kérdést megvitatta és tiltakozást határozott el. A tiltakozást benyújtottuk a kormánynak. A kormány egyik elnökhelyettese Pervuhin azt válaszolta nekünk, hogy határozatunk helyes és az evakuációt visszavonták.

Az októjabrszki erdőrészlegben, ahova az iparvágány és rakodó is működött – az erdészeti felügyelő főnök Vodolazko volt.

Anélkül, hogy benézett volt a járási pártbizottba vagy a tanácselnökhöz, kiment munkahelyére és utasítást adott az alárendeltségébe tartozó gazdasági egységben a pakolásra, mindent, amit lehet elvinni a hátsószámba. Én véletlenül szereztem erről tudomást.

Bejön az állatfelvásárló gazdasági vezetője Lozskov és jelzi, hogy az Oktyabrszki erdőrészelegén árulják a szénát. Miért? Azért, mert evakuációra készülődnek. Behívtam Vodolazkot. Ő igencsak zavarba jött, minthogy az illetékes Szalambekovtól evakuációra utasítást nem kapott. Összehívtam a trojkát. Határozatba foglaltuk, hogy az iménti evakuáció tilos. Arról is határoztunk, hogy a termelést folytassák.

Az erdőgazdaságok nehéz helyzetben voltak. A termelési feladatok kiadása Leningrádból megszűnt. Ez már augusztusban történt. Ezért az erdőgazdaságok válaszút elé kerültek: vagy felszámolják üzemüket, vagy folytatják a termelést. Mi a munkák folytatása mellett döntöttünk. Ily módon a faipar folytatta tevékenységét.

A leírtak szerint megőriztük a járásnak a faipart, a gépkocsijavító üzemet, az erdőterület épségét. Óriási értékeket mentettünk meg. Ezek az üzemek a továbbiakban óriási szolgálatokat tettek a szovjet front anyagi eszközökkel való támogatásában.

Régebben a párttaggyűlések 5–6 órán át folytak, de a háború idején utasítást adtunk a taggyűlések időtartamának lecsökkentésére 15–30 percre. Ez helyeslésre talált, több idő jutott az érdemi munkákra. A taggyűlést lényegében arra korlátozták, hogy kinek, mikor mit kell tennie. Ezt írásban rögzítették és a végrehajtást néhány nap múlva ellenőrizték.

A Pesztov járási kommunista párt első titkára, MOROZOV*

FORRÁS: ИЗ РАЙОНОВОСОБЩАЮТ... 1941–1945. СБОРНИК

ДОКУМЕНТОВ, С. – ПЕТЕРБУРГ 2006. 407–413. old.

Hitler 1941. június 22-én hajnalban indította a Szovjetunió elleni támadást. A Leningrád katonai körzet ugyan ezen a napon 3 óra 30 perckor kiadta a katonai hadkiegészítő parancsnokságnak a mozgósítási parancsot a teljes mozgósítás előkészítésére. A hadkiegészítő szolgálat hálózatának parancsnoka 6 óra 30 perckor továbbította a parancsot a hálózatnak, melyben előírta a behívandó katonakötelesek gyülekezési helyének, ellátásának és csoportosításának elvégzését. A helyi kiegészítő parancsnokságok aznap este 18 órára megtették a legsürgősebb intézkedéseket. A Leningrád katonai körzet parancsnoksága 1941. június 23-án 00 órától kezdve

engedélyezte a bevonulás szervezését a gyülekező pontokra és a mozgósítás végrehajtására 5 napot adott, ezt az információt kapták az illetékes területi pártszervek és a helyi polgári közigazgatási szervek is. A gyülekező helyekről folyt a behívottak vezénylése a mozgósítási tervekben előírt seregtestekhez, tehát nemcsak a Leningrád katonai körzetbe, hanem különböző helyekre, pl még a Csendes Óceánra is.

Már a mozgósítás kezdetén megjelentek a gyülekező helyeken önkéntesek is, de még fontosabb hazafias jelenség, hogy helyi kezdeményezés indult kifejezetten önkéntes hadosztályok felállítására, és más katonai-félkatonai hazafias fegyveres formációk létesítésére, amiről alább lesz szó.

Ha valamennyi fegyveres formáció adatait összeadjuk, akkor megállapítható, hogy a Leningrád katonai körzeti mozgósítási hárlózatán 1941 júniusa és 1944 februárja közötti időben 625 267 fő esett át. Az 1922. évjáratból 210 000 fő.

A súlyos fegyverzethiány és a szervezés komplikációi akkor csúcsosodtak, amikor a behívottakat vagy önkénteseket a saját körletükben el kellett volna látni a szolgálati szabályzatnak megfelelő felszereléssel és fegyverekkel. Másrészt, igen sokan bevonultak önkéntesnek, de nem rendelkeztek előzetesen katonai kiképzéssel. Ám, amikor a fronthelyzet megkövetelte, akkor hiányos fegyverzettel és kiképzetlenül bevetették őket Leningrád védelmi harcaiba.

Leningrád védelmi ütközeteivel, a német és finn haderő előrenyomulásával, vagy a Vörös Hadsereg kudarcaival kapcsolatban nem szándékom ismertetésbe bocsátkozni. A Leningrád Katonai Körzetre azonban ki kell térni, mivel e körzet hozzátartozik Leningrád és környéke társadalmi, gazdasági, katonai arculatához, annál is inkább, mivel a Leningrád katonai körzet később átalakult Leningrád fronttá. Leningrád védelméhez azonban még másik két front erejét is be kellett vetni, a Volhovszkij és a Karelia frontot.

Leningrád stratégiai fontosságáról pedig elég arra utalni, hogy 1941. július 21-én, a hadjárat kezdete után egy hónappal Hitler megjelent a Leningrád bevételeire rendelt német „Nord hadsereg-csoport” élén álló von Leeb tábornagy tábori szálláshelyén és a vezérkarában szorgalmazta a Weermacht” gyors előrenyomulását Leningrád bevétele céljából.

Vihar előtt a Leningrád Katonai körzet

A Leningrád Katonai Körzet óriási területre terjedt ki. Haderejét 15 hadosztály képezte, de azok személyi állománya nem volt feltöltve, egy hadosztály létszáma az előírás szerint 14 483 főt tett ki, 1941 júniusában ténylegesen csak 11 985 főt ért el, de az ország többi katonai körzetében a személyi állomány feltöltöttsége ennél is alacsonyabb szinten állt. A vonóerő az elírt szint 75 százalékát tette ki, a rádióeszközökkel való felszereltség 80 százalékot ért el, a főparancsnokság tartalék erejének tisztai állománya 49–50 százalékban volt betöltve, s e csapatok technikai felszerelésben is hiánnyal küzdöttek. 1941 elején az előíráshoz képest hiányzott 1380 darab tehergépkocsi és 2500 darab speciális gép.

A körzet rendelkezett 1543 darab üzemképes harckocsival, 514 darab páncélozott szállítóeszközzel, de ezek az eszközök nem voltak modernek. Sokatmondó, hogy a modern harckocsik száma mindössze 15 darab volt: ebből 6 darab KV (Klement Vorosilov nevééről), a híres T-34 típusból csak 8 darab, a T-40-es harckocsiból egy darab.

Leningrád veszélyeztetettségét a hadvezetés észak irányból feltételezte. A Körzet felderítő szolgálatának vezetője 1940 decemberében ügynöki jelentést kapott arról, hogy a norvég- finn határon 60 000 német katona vonult fel, a hírszerző nő azt is közölte, hogy a hitleri támadás 1941 tavaszán várható, s hogy Norvégiában állomásozó német csapatoknál tanulnak oroszul. Ezért 1941-ben a várostól északra fekvő térségben az előző évben elkészített terveknek megfelelően nagyarányú szovjet megerődítési építkezésekbe fogtak az államhatár fedezete céljából: 37 támpont és 336 vasbeton harci műtárgy került a tervbe. Ezen kívül a szárazföldi erőket földrajzilag szétszórt bázisokra telepítették. A légi erők gépeit pedig tábori repterekre tervezték, de azok kiépítése Hitler támadása előtt nem valósult meg.

A hadvezetés által észlelt veszély miatt 1941. június 18-án a Leningrád Körzet parancsnoka elrendelte a teljes légvédelmi rendszer harci készütségbe helyezését.

Mozgósítás a Leningrád Katonai Körzetben

Hitler támadása előtt e körzetben három alkalommal volt jelentős katonai mozgósítás. Előbb az 1938-ban, majd az 1939-ben zajlott a Münchener krízis (angol-francia-hitleri német alku) idején, aztán az 1939–1940. évi szovjet- finn ún. „téli háború” miatt. A mozgósítás, mint a hadviselés alrendszerét tökéletesítették és a hitleri támadás idején – 1941. június 22-én hatásosan működött. A régi elavult gyakorlat szerint a behívó parancsokat küldöncök útján küldték szét, ami zavarokkal járt. Az új rendszerben a mozgósítás társadalmi összefogással működött, az akcióban aktívan részt vettek a területi pártszervek, a helyi közigazgatási gépezet, a házkezelőségekkel együtt. Tudvalevő, hogy a szovjet közigazgatási rendszerben a házkezelőségek gondozásában – helyi rendőrségi szakfelügyelet alatt – a jelenlévő népességről lakónyilvántartó könyveket vezettek. Ezek az adatok frissebbek voltak, mint a rendőrség személyi nyilvántartási irodáinak adatai. Már a háború kitörése előtt – ahogy ez a hadseregek kiképzési tervei szerint mindenütt szokás – próba-behívásokkal ellenőrizték a rendszer működőképességét. A behívási kontingensek 5 000–10 000 fő között mozogtak. 1941 első felében a behívási minta 50 000 főnyi katonakötelesre terjedt ki.

Hitler 1941. június 22-én hajnalban indította a Szovjetunió elleni támadást. A Leningrád Katonai Körzet ugyan ezen a napon 3 óra 30 perckor kiadta a katonai hadkiegészítő parancsnokságnak a mozgósítási parancsot a teljes mozgósítás előkészítésére. A hadkiegészítő szolgálat hálózatának parancsnoka 6 óra 30 perckor továbbította a parancsot a hálózatnak, melyben előírta a behívandó katonakötelesek gyülekezési helyéneket, ellátásának és csoportosításának elvégzését. A helyi kiegészítő parancsnokságok aznap este 18 órára megtették a legsürgősebb intézkedéseket. A Leningrád Katonai Körzet Parancsnoksága 1941. június 23-án 00 órától kezdve engedélyezte a bevonulás szervezését a gyülekező pontokra és a mozgósítás végrehajtására öt napot adott, ezt az információt kapták az illetékes területi pártszervek és a helyi polgári közigazgatási szervek is. A gyülekező helyekről folyt a behívottak vezénylése a mozgósítási tervekben előírt seregtestekhez, tehát nemcsak a Leningrád Katonai Körzetbe, hanem különböző helyekre, pl. még a Csendes Óceánra is.

Már a mozgósítás kezdetén megjelentek a gyülekező helyeken önkéntesek is, de még fontosabb hazafias jelenség, hogy helyi kezdeményezés indult kifejezetten önkéntes hadosztályok felállítására, és más katonai-félkatonai hazafias fegyveres formációk létesítésére, amiről alább lesz szó.

Ha valamennyi fegyveres formáció adatait összeadjuk, akkor megállapítható, hogy a Leningrád katonai körzeti mozgósítási hárlózatán 1941 júniusa és 1944 februárja közötti időben 625 267 fő esett át. Az 1922. évről 210 000 fő.

A súlyos fegyverzethiány és a szervezés komplikációi akkor csúcso-sodtak, amikor a behívottakat vagy önkénteseket a saját körletükben el kellett volna látni a szolgálati szabályzatnak megfelelő felszereléssel és fegyverekkel. Másrészt, igen sokan bevonultak önkéntesnek, de nem rendelkeztek előzetesen katonai kiképzéssel. Ám, amikor a fronthelyzet megkövetelte, akkor hiányos fegyverzettel és kiképzetlenül bevetették őket Leningrád védelmi harcaiba.

FORRAS: ИСТОРИЯ ЛЕНИНГРАДСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА . 158–162. OLD.

A tüzérségi és kézi fegyverzet termelésének a város vállalatainál és az önkéntes hadsereg megszervezésének feladatai

№ 1.

Leningrád Védelme (ad hoc) Bizottságának ülésjegyzőkönyve.
1941 július 1. Szigorúan bizalmas!

Elnököl: Zsdanov.

Bizottsági tagok: Kuznyecov, Stikov, Szolovjov, Popkov.

- 1) A tüzérségi és kézi fegyverzet termeléséről a város vállalatainál (Kapusztyin et.).

Megbízni Kapusztyin et.-at végleges kidolgozásával, figyelembe véve a kialakuló eszmecsérét, és javaslat benyújtására a (z ad hoc) bizottsághoz 1941. VII. 2-ára.

- 2) Az önkéntes hadsereg megszervezéséről. (Szubbotyin, Antyufejev és Verhoglaz et.)

- a) a toborzás menetét elégtelennek kell elismerni, és kötelezni kell az ÖK(B)P Városi Bizottságát és a Kerületi Bizottságokat,

fordítsanak sürgősen aktívabb munkát az önkéntesek megszervezésére. Kuznyecov et. megbízandó e kérdésben a kerületi titkárokkal tanácskozás megtartására 1941. VII. 2. reggelén.

- b) 1941. VII. 2-án gyűléseket kell tartani a vállalatoknál és a kerületekben a kialakult helyzet, az országot (valamint Leningrádot) fenyegető veszélyek valamint a dolgozók jelen pillanatbeli kötelességei tárgyában a tisztázás céljából.
- c) A honvédség haditanácsa által felvetett haderőszervezést alapvetően helyeselni kell, felajánlva helyesbítéseket a tervben, a jelenleg folyó eszmecsere alapján (hármás hadsereg-szervezési rendszer, önálló aknászegységek kiválasztása, kerékpárok és motorkerékpárok bevonultatása, gépesített egységek létrehozása céljából stb.).

A parancsnokság kötelezése a kiképzés és oktatás megindítására, a teljes mozgósítást be nem várva. A mozgósítás megkezdésének utolsó napjaként július 5-ét jelöljük meg.

- d) Megbízjuk Popkov et.-at, lépjen kapcsolatba a kormánnyal, és kérje, hogy a honvédek táplálását honvédségi táplálásuk megkezdődéig a (védelmi) építésekhez kapott eszközök terhére oldhassuk meg.

3) Partizán- és diverzánalakulatok szervezéséről. (Kuprin és Jakovlev et.).

M megbízjuk Jakovlev és Kuprin et.-at, hogy végleges formába szerkesszék a határozattervezetet az észrevételek és javítások figyelembe vételével, és terjesszék be a (z ad hoc) bizottsághoz 1941. VII. 2-án.

4) A Népbiztosok Tanácsa és az ŐK(B)P KB 1941 VI. 29-i direktívája megvalósításával kapcsolatos költségek tárgyában. A Népbiztosok Tanácsa és az ŐK(B)P KB 1941 VI. 29-i direktívája megvalósításával kapcsolatos költségek a Városi Tanács, ill. a Területi Pártbizottság helyi szervezeti költségvetéséhez kell számítani.

5) A (z ad hoc) bizottság működési rendjéről. A (z ad hoc) bizottság minden nap du. 4-kor tartja üléseit.

A. A. Zsdanov, bizottsági elnök

A leningrádi Önkéntes (Népfelkelő) Hadsereg megalapítása

Nº 2.

Leningrád Védelme (ad hoc) Bizottságának ülésjegyzőkönyve.

1941. július 4. Szigorúan bizalmas!

Elnök: A. A. Zsdanov

Tagok: A. A. Kuznyecov, T. F. Stikov, P. Sz. Popkov, N. V. Szolovjov.

- 1) A Leningrádi Népfelkelő Hadsereg megalapításáról. (Kuznyecov, Antyufjev, Verhoglalz.)
- 1) Leningrád védelme megerősítése céljából 200 000 fős önkéntes alapú hadsereg felállítása szükséges.
- 2) A népfelkelést termelési alapon kell megszervezni: vállalat – részleg – rész.
- 3) A népfelkelésben 15 hadosztály lenne szükséges 13–15 000 fős létszámösszetétellel egyenként. A hadosztály állományában lennie kell három reguláris ezrednek, egy könnyű tüzérezrednek, híradós századnak, gépkocsizó századnak, szanitéczászlóaljnak. Emellett az állományban kell legyenek aknász- és jelentő kerékpáros egységek.
- 4) A parancsnoki állomány kiegészítését a tartalékos állományból kell megoldani, ezredszinten és felette a Vörös Hadsereg kádereiből és a Leningrádi Népfelkelésből.
- 5) Személyes felelősségükre köteleznünk kell az ÖK(B)P kerületi bizottságait, hogy elsőtítkárai július 6-ig megkezdjék a vállalatoknál, intézményeknél és a felsőoktatási intézményeknél az élenjáró munkásokból és hallgatókból 18 és 50 év között az önkéntesek összegyűjtését.
- 6) A Városi Bizottság kötelezi a kerületi bizottságokat, a párt- és gazdasági szervezetek, intézmények és vállalatok vezetőit, hogy folyamatosan gondoskodjanak a hozzájuk tartozó népfelkelő egységekről, minden segítséget megadva nekik ellátásukban és harci tevékenységükben.

Önkéntes seregtestek alapítása

1941. június 30-án megkezdődött a Leningrádi Népfelkelő Hadsereg megalakítása. Az első toborzó akció július 7-én fejeződött be. Az önkéntesek közül eddig 100 000 főt vettek be. 1940 augusztu-

sában megkezdték a népfelkelőkből 5 gárdahadosztály szervezését, amelyekbe 41 446 főt soroltak be, és irányítottak a frontra. A Lenin-grádi Népfelkelő Hadsereg kötelékében a következő alakulatok mentek frontra:

• 10 lövészhadosztály	100 000 fő
• 16 géppuskás zászlóalj	16 800 fő
• 7 partizánrezred	6 600 fő
• Menetzászlóalj	12 000 fő
• Összesen	135 400 fő

Az önkéntesek közül a német front hátsó részébe irányított partizánosztagokba soroltak számát egy idő múltán tovább növelték.

• A megalakított leningrádi partizánosztagok	227 egység
• A személyi állomány	9000 fő

A partizánosztagok ellenséges front mögé irányítása 1941. augusztus 10-én kezdődött. Az elsők között elindítottak 67 osztagot, 2886 fővel. Ez a szám a későbbiekben tovább növekedett, és a front mögötti helyi jelentőséggel együtt a partizánok létszáma elérte a 35 ezret. (Leningrád megyében a partizánok ellen a bevetett német katonák száma időnként 30 ezret is elért.)

Önkéntes vadász-zászlóalj

Ezt a fegyveres formációt részben gyári munkások is kezdeményezték, de az NKVD javaslatára a kormány hozta létre, főként hátsó részébe védelmi feladatokra, lényegében karhatalmi funkciókat látott el a rendőrség segítőjeként.

A rendelkezésre álló önkéntesekből 25 osztagot irányítottak a vadász zászlóaljba, a többiek pedig a Leningrádi Népfelkelő Hadsereg gárdahadosztályainak soraiba küldték. Az önkéntes vadász zászlóalj szervezését júliusban kezdték meg, lényegében karhatalmi kiképzést kaptak, és a szovjet front mögötti vonalban az ellenséges ejtőernyősök, diverzánok elfogására vagy a város belső védelmére rendelték őket.

Az 1. Népfelkelő hadosztály politikai jelentése a Leningrádi Népfelkelő Hadsereg törzséhez a fegyverzet hiányosságáról és rossz minőségéről

Nº 4.

Az 1. Népfelkelő Hadosztály politikai jelentése a Leningrádi Népfelkelő Hadsereg törzséhez a fegyverzet hiányosságáról és rossz minőségéről.

1941. július 9.

Annak kapcsán, hogy az ezredekéből jelzések kezdtek érkezni a fegyverzet rossz minőségét illetően, amiről a hadosztály politikai és propagandarészlege tájékoztatást nyújtott be a Nº 2. jelentés által, elmélyültebben ellenőrizvén a fegyverzettel kapcsolatos helyzetet, a következőket jelenthetem:

Egy hadosztály normális állomány esetén 8404 puskát kell átvegyen. Vételezve eddig 8120. figyelembe véve, hogy a külön ezredek, mint az 1. lövészezred, személyi állományában nagyobb (az általánosnál?), ráadásul egész sor új alegység került megszervezésre, úgy mint: szanitéczászlóalj, az összesített puskaszámhiány ezerre tehető.

Ráadásul, a fegyverzetben meglévő pusokák egy része harcképtelen állapotú, különösen a zárdugattyús rendszerűek.

A honvédségi raktarak „3. kategóriás” feliratú ládái közvetlenül a csapatokhoz kerültek. A gyalogsági pusokák között vannak 1917-24-es kibocsátásúak és „American”-ek. A csatolt, 1941. július 9-én keltezett akta típusonként jellemzi a pusokák állapotát. A fegyverek egész csoportját tekintve, a hadosztály nincs kielégítően ellátva. Nagant-okból 1633 db. szükségeltetik, ebből átadásra került 600. Géppisztolyokból 1100-ra lenne szükség, egy sem érkezett.

DP géppusokákból 375 kellene legyen, átadásra került 160, ebből 60 működésképes, a többi célgömb és állvány nélkül.

Állványos géppusokákból 61 kellene, de facto átadásra került 58, ám ebből több felújításra szorul. Optikai célzóberendezéses Maxim géppusokákból 180 kellene, ebből egy sincs meg.

Univerzális állványzatú nehézgéppusokákból 9 db kellene, egy sem érkezett meg. Pótalkatrészek, mint súlyok, tömegzárak stb. nem kerültek átadásra.

82 milliméteres aknavetőkből 8 db került átadásra 54 helyett, közülük kettő célzóberendezés nélkül. Állományarányosan 12 db 120 mm-es aknavető járna, átadásra került 4, viszont nincs hozzánk sem málha, sem fogatolás. Ha viszont lovasfogattal kell szállítani, a lőszer marad el.

A szükséges 465 binokuláris távcsőből mindössze 250 érkezett meg. Az iránytű-igény 50%-ban van kielégítve. Hiányzik 28 különböző fajta optikai eszköz.

A tüzérezred a legkülönbözőbb kaliberű fegyverekkel van ellátva, ami a lőszerellátásban nehézségeket okoz. Páncélelhárító gránátjaink nincsenek.

300 jelzőrakéta került átadásra, pisztoly hozzájuk egy sem.

Az ellátás ilyen állapota elégedetlenséget vált ki a harcosok egy részéből.

Az 1. ezred 6. századának katonái a politikai állománnyal beszélve, a következőket jelentették ki: „Kaptunk ugyan fegyvereket, de a csövük nem pusztán lötyög, de előfordulnak repedések is. Verekedni akarunk, de jó lenne tudni, mivel üssük az ellenséget! Olyat nem lehet, hogy pusztán valami fogyatékoság miatt ilyen fegyverzetet adjanak!”

Következtetés:

Az ezredek és alegységek fegyverzete minősége tárgyában teljes képet kapandó, ad hoc bizottságokat állítottunk fel, melyek munkája július 10-re befejeződik. Szükséges a harcképtelen fegyverzet kivonása és harcképpel való felcserélése, ami majd meghozza a harcosok nagyobb bizonyosságát erejükben.

E célból elengedhetetlen gránátok és egyéb fegyverek kiadása és a felszerelés hiányának megszüntetése.

Az 1. lövészadosztály politikai részlegének vezetője, Ivanov ezred komisszár

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 2281, Оп. 1, д. 194. л 11–12. Eredeti

Akta

Alulírottak, ad hoc bizottság a következő összetétellel:

Dan harmadosztályú hadmérnök, a tüzérség ellátásának vezetője,

A. M. Likverman elsőosztályú haditechnikus, a lőszerraktárak és javítóműhelyek vezetője,

A. I. Pozdnyakov szakaszvezető, a fegyver javítóműhelyek mes-
tere, összeállítottuk a jelen aktát a következőkről:

354 db. katonai puska hiányos, éspedig:

- a) Túlnyomó többségben a puskákhoz nincs szurony, illetve annak száma nem illik a puskáéhoz.
- b) A puskák 20%-a harcképtelen, javításra szorul.
- c) A 354 puska egyikére sem jut tisztítókészlet.
- d) A zárdugattyúk felében öntvénybuborék van, rozsdakár és 20%-nál szerkezeti kopás.
- e) A szuronyok felén a bordás felületen konkáv bemélyedés van, a csőre nem illeszkedik teljesen.
- f) A ravaszbiztosító az esetek többségében nem működik.
- g) A célgömb ferdulése látszik néhány fegyveren.

Következtetés: a fent említett hiányosságok és hibák jelentősen csökkentik a puskák harci minőségét a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg szabályzatának elvárásaihoz képest. 14 db. puska újra cserélendő, a többi csökkent harci értékű fegyverként fel lehet használni.

Dan

Likverman

Pozdnyakov

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 2281, Оп. 1, д. 194. л 13. Hitelesített másolat

Átadták az NKVD Megyei Hivatalának és július-augusztus folyamán 19 000 ilyen harcos került a frontra, illetve a front közvetlen mögöttes területére.

- 1941 júniusában megkezdték a pártaktivisták mozgósítását politikai munkára a Leningrádi Front alakulataiba. Ezek száma 12 186 volt.
- A város belső védelmére, a diverzánsok és az ellenséges, rakétás kéme elleni bevetésre, 2100 fővel 15 különleges osztagot szerveztek.
- 1941. november 23-án a Vörös Hadsereg frontvonalára még 625 főnyi, nagyrészt sportolókból alakított 2 sítalpas zászlóaljat állítottak ki.
- 1942-ben, a város belső védelmi parancsnokságának, a város két kerületéből, 1400 fővel két munkáosztagot adtak át.

- A pártvonalon toborzott önkéntesekből 1941-ben 181 149, az ostrom egész ideje alatt pedig összesen 204 747 embert vezényeltek a frontra.

A fentiekén túlmenően 1941 augusztusában Leningrád belső védelmére Tartalék Hadsereget hoztak létre általános katonai kiképzésen átesett személyekből. Ebben az általános katonai kiképzésben 102 509 ember vett részt. Belőlük 79 munkás-zászlóaljat szerveztek 41 255 fővel. Az általános hadi helyzet romlása miatt szeptemberben a város belső védelmére még 19 osztagot létesítettek 16 215 fővel. Az osztagok feladata kezdetben a város üzemének védelme volt, parancsnokai pedig az üzem igazgatói lettek. Ezekből az osztagokból 5 lövész brigádöt szerveztek, létszámuk azonban a téli tömeges éhség és halálozás miatt megcsappant. 1942-ben újra szervezték az osztagokat és október 1-jéig 232 osztag jött létre 19 000 fővel.

1942. október 9-én úgy döntöttek, hogy az önkéntes felkelő csapatokat szabályszerű katonai alakulatokká kell átszervezni, és operatív irányításukat a város belső katonai védelmi vezérkarára kell átruházni. A kiképzettek fokozatosan a Vörös Hadseregbe vezényelték. Ennek ellenére, 1944. január 1-én, az ostromlott városban még állt 53 munkászászlóalj (15 tüzér és géppuskás, 38 automatával felszerelt lövész zászlóalj), 5 híradószázad, 5 utászszázad, 1 harcokocsiszázad, 6 vegyvédelmi szakasz.

Az önkéntes fegyveres formációk árnyoldalai

Az önkéntesség valóban egy hazafias felbuzdulás volt. Van sikertörténete, de nem egyoldalú propagandát írok, hanem igyekszem a valóságot visszatükrözni. Igen, voltak árnyoldalak, zavarok, fejetlenség és más árnyoldalak.

A bevonulás ütközése a termelési érdekekkel. A legképzettebb önkéntesnek jelentkező szakmunkások helyébe nem mindig tudtak utánpótlást állítani a gyárak bonyolult gépei mellé. Másfelől, az evakuációra a legfejlettebb gyártósortokat jelölték ki a hozzá tartozó személyzettel. Akkor az önkéntesek sorából ezt a személyzetet törölni kellett. A gyárigazgatók a termelés érdekében kibővítették a katonai szolgálat alól mentesítettek körét, katonai nyelven a *meghagyási* listát. Ez keresztelte a hadkiegészítő katonai hatóság ter-

vét, erőt fecsérő viták keletkeztek a szervezésben. Ugyanakkor az önkéntes jelentkezők száma meghaladta a besorozhatók számát. 1941. július 4-én a KIROV GYÁR gyülekező pontján megjelent 3200 fő, de a toborzó parancs szerint csak felét tudták felvenni. Július 7-én a Krasznogvargyejszk kerületben 8644 fő jelentkezett, de 2230 főt besorozását elutasították. A jelentkezők nem mindig tudták, hogy mire jelentkeznek, frontra, vagy gyárórságba. Előfordult az önkéntesség elvének megsértése is, ami ellen a pártszervek haladéktalanul felléptek. Jelentkezett sok alkalmatlan serdülő és idős személy, akiket el kellett utasítani. Az egyik alakulathoz – központi rendelkezésre le kellett szerelni nem megbízhatónak tekintett német, lengyel, magyar, baltmenti *külföldit*.

A legnagyobb problémát az jelentette, hogy az önkéntesek többsége nem vett részt korábban katonai kiképzésben. Még ennél is több zavart okozott a fegyverhiány, vagy a kézi fegyverek elhasználtsága. A raktárakból felhasználtak égi orosz, német. Kanadai és más fegyvereket. És természetesen nem állt készenlétben kiképző tisztsz és altisztsz.

FORRÁS: А. Р. ДЗЕНИСКЕВИЧ, ФРОНТ У ЗАВОДСКИХ СТЕН. НЕСТОР. САНКТ-ПЕТЕРБУРГ. 1998. 43-56. OLD.

Német felderítés Leningrádról

Autentikus orosz szakirodalom szerint a náci német hírszerzés a hitleri támadás előtti időben főként a Barbarossa terv hadművelési céljainak kiszolgálására irányult, hogy a támadásba lendült német csapatok minél informáltabbak legyenek az előttük álló szovjet ellenállás várható harci képességéről, a terepviszonyokról és hasonlóról. Leningrád ebbe az érdekkörbe esett, hisz kezdetben a német vezetés Leningrád bevételeiben gondolkodott.

Ezekről a kérdésekről tengernyi német levéltári anyag áll rendelkezésre. Kiválasztottam egy német mélyfelderítő jelentést, amely olyan időpontban készült, amikor Leningrád gyors bevétele elvevett, viszont a város a belső ellátása és védelme válsághoz közeledett.

Idézet:

„A 18. Hadsereg Parancsnoksága, 1941. szeptember 21.
1/c osztály

Peterburg felderítése

Eddig nem ellenőrzött forrás szeptember 18-én kelt adatai szerint Peterburg helyzete szeptember 16-án a következőképpen jellemezhető.

Különösen megszenvedett a légitámadások bombáitól a Néva kanyarulatától keletre fekvő városrész, ugyanúgy a Volodárszkij kerület. A Volodárszkij kerületben található több hadiüzem, egy nagy kőolajfeldolgozó-és benzin üzem, több gépjármű gyár, szappangyár és a papírgyár. Azon kívül ott van a gabona és a hús fő tároló raktára, a nagy Badajev nevét viselő élelmiszerraktár a nagy Neva mellett, amely most éjjel-nappal ég. A sok lakóépület, ipari üzem, raktár összeomlása miatt a Volodarszkij kerületben bizonyára elhatározták a lakosság áttelepítését a Vasziljevskij szigetre...

A gyári munkásság többsége kb. szeptember 12. óta átállt kaszárnya rezsimre. A bérek a régi szinten, csak a túlórapénz nőtt. A vállalatoknál a munkaidő 13 óra. Elképzelés szerint a munkásokat felfegyverzik kézi gránátokkal. Legyártásuk megfeszített munkával folyik. A vállalatok őrszemélyzete a munkások számához képest csekély. Pl. a Kaganovics gyár üzemőrsége – vizuális megfigyelés szerint – 25 fő. Azon kívül a gyárban van 50 felfegyverzett munkás. Ez a gyár 5000 fős, még dolgozik benne 2500 fő.

A korábban említettek szerint, ha a német csapatok behatolnak Peterburgba, akkor a munkásosztályt az egész város védelmére irányítják. A városvédelem megszervezése jelek szerint, összességében javuló. A kaszárnya rezsimben, gyárakban dolgozó munkások munkaidő után karabély, kézigránát és gépfegyver kezelésére kapnak katonai kiképzést. A Lengorkom (a városi kommunista vezetőség) határozata alapján 160 munkászászlóaljat állítanak fel. Egy zászlóalj 1000 fő. A Kaganovics gyárban egy munkászászlóalj 700 fő, a zászlóalj parancsnoka a gyár igazgatója, Grigorjev kommunista párttag. A fegyvereket még nem osztották ki a munkásoknak.

Ezzel párhuzamosan a városi és a városba bemenekült fegyverforgatásra alkalmas férfiak bevonattak az önkéntesek közé és vagy

frontra kerültek a harcban álló csapatokhoz Leningrád előterébe vagy városvédő alakulatokba kerültek. A munkaképes nőket sáncok építésére vagy más műtárgyak létesítésére irányították. A városban csak idősek és gyerekek láthatók.

A célból, hogy a munkások akaratát erősítsék és növeljék ellenállási képességüket, a leningrádi pártbizottság folyamatosan nagy gyűléseket tart, amelyeken a munkásokat saját gyáruk és a város megvédésére hívják fel utolsó csepp vérükig. A munkásokban ez nem talál különösebb visszhangra, de ők azonban alig elképzelhető terror alatt vannak (az uralkodik a városban), amely azt az alternatívát állítja eléjük, hogy vagy türelemmel kivárnak (végeredményben) fegyvert fogni, vagy agyonlövettetik magukat mint szabotőröket és ellenforradalmárokat.

Megerősítve működik az NKVD és különösen az állambiztonsági hivatal.

Azon kívül a város élelmiszer ellátása mind komolyabbá válik. Megállapítást nyert, hogy szeptember 1-től a napi kenyéradag a munkások részére napi 800-ról 400 grammra csökkent, a többi népességi kategóriában pedig a kenyér napi fejadagja 200 gramm.

A kenyéren kívül az egész lakosság kap havonta 400 gramm cukrot, 500 gramm húst, 300 gramm vaját és 1 kg kását. Azonban ezeket a normákat nem mindig adják ki és messze nem mindenkinek: ahhoz kapjon valaki élelmiszert, szükséges órákig sorban állni különböző élelmiszer elosztópontok előtt. A lakosság úgy gondolja, hogy a városban deponált élelmiszerkészlet a blokád körülményei között elegendő még 4 hónapra. Nagy élelmiszerkészletek találhatóak a város különböző pontjain, éspedig a Slissenburg sugárút és a Neva rakpart kereszteződésében, valamint a Július 3-a sugárút és az Október 25. sarkán egy nagy háromszintes komplexumban, *Gosztynnij dvor*.

A város úgy jellemezhető, hogy eleinte a faépítményeket tűzveszély okán szanálták. A kinyert faanyagot helyben elásták, bár az felhasználható volt fűtőanyagként. A víz és villanyszolgáltatás még működik. Változatlanul üzemel a városi közlekedési hálózat. A légítamadások idején, ami gyakori az utóbbi időben, az utcai forgalom majdnem mindenütt szinte megbénul. Úgy tűnik, hogy a város légvédelme rosszul szervezett. A légvédelmet illető lakossági véle-

mény nem dicsérő. Különösen kiábrándítóan hat a lakosságra, hogy a légitámadások többségét a légoltalom nem jelzi előre. Azon kívül az óvóhelyek idő hiányában, főként pedig a rossz altalaj miatt roszszul vannak béelve, a polgári lakosságot (emiatt) jelentős veszteségek érték. Az Oktyabrszkaja szálló mellett egy ház teljesen romba dőlt. A lakók a pincében romhalmaz alá kerültek.

A város lakossága az elrettentés propagandája befolyása alatt leledzik, amit a kommunista párt visz. A kommunista propaganda nagy sikereket arat, oly módon hogy a jelenlegi helyzetben a lakosság nagy része, a háborútól elszenvedett fáradtság ellenére, részt vesz a város védelmében és hiszi, hogy ekként a legeredményesebb módon megmentheti az életét a német támadás veszélye árnyékában. A kommunista párt, ahogyan erről korábban szó volt, gyűlések szervezésével, egyéni terror bevetésével és híreszteléssel dolgozik. A szélesebb pártélet mindenütt lebénult azon okból, az egyszerű párttagok félnek aktivizálódni a németek bejövetelétől való félelmükben.

Az utolsó csepp vérig való harchoz való akarat csak az állam, a pát és a katonai szervek felső funkcionáriusaira jellemző. Olyan véleményt azonban, hogy a várost fel kellene adni, nyíltan senki nem fejt ki. Tulajdonképpen *defetista* hangulatot csak magánbeszélgetésekben lehet hallani. A kommunizmus elleni aktív tevékenységgel vagy bárminemű szabotázs akciókkal a városvédelmében szervezet intézkedések során eddig nem tűnt fel és a közeli időben nem is várható.

A német röpcédula propaganda Peterburgban mennyiségi tekintetben gyenge. Eddig a városban jelentéktelen mennyiségű röplapot sikerült terjeszteni, amelyek a forrás közlése szerint a kívánt eredményt nem érték el. Ellenkezőleg, a Peterburg város előterében lévő fronton összehasonlíthatatlanul több röpcédula terjesztése történt.

A városban olyan vélemény uralkodik, mindaddig, amíg van valamekkora élelemkészlet, a város feladásáról szó sem lehet, ellenkezőleg, védelmezni kell, felhasználva ehhez minden lehetséges eszközt. A kommunista propaganda különösen abból húz hasznot, hogy a városban még van sértetlen élelmiszerkészlet. Ezt kihasználva hívja fel az embereket megtörhetetlenségre és az utolsó élel-

miszeradag kiadásáig rémeket fest a lakosságnak a város feladásának perspektívájáról.

Kapják:

OKW

NORD HADSEREGCSPORT

ALÁÍRÁS

HADSEREG VEZÉRKARI FŐNÖK/ÉRTSD 18. HADSEREG /*

FORRÁS: Н. А. ЛОМАГИН, В ТИКАХ ГОЛОДА, ЕВРОПЕЙСКИЙ ДОМ, САНКТИ ПЕТЕРБУРГ, 2001.

A német csapatfelderítés rengeteg anyagából arra a következtetésre lehet jutni, ami vizuális megfigyeléssel vagy rádiólehallgatással feltárható volt, azt a németek megtudták, de még középszintű politikai vezetőszervekbe sem tudtak beépülni vagy onnan dokumentumokat megszerezni.

Önkéntesség és adakozás

Mindkét fogalomkísérő jelensége a háborúknak. Most a szűkösen élő leningrádiak adakozásáról néhány tény.

Vér. A hitleri támadás napján a szokásos donor kontingensen felül megjelent a hematológiai állomáson spontán 300 új donor. Azon nap végére lekonzerváltak 70 liter vért. Az állomást a köznyelv **vérgyárnak** becézte. A háború első napjaiban a rendszeres donorok száma 2000 főt ért el. A front szükségletét napi 300 donor elégítette ki, de heves harcok idején 3000 donor vérére volt szükség naponta. Naponta rejtve Moszkvába szállítottak 100 liter vért. A háború folyamán a Leningrádiak adtak 144 000 liter vért és 4000 adag konzervált plazmát. Megjelent Leningrádban egy plakát **a hazáért** N. Pavlov műveként, egy leány a kezében egy doboz vérrel, **a donor a Vörös Hadsereg legjobb barátja** felirattal.

Adakozás: az adakozásoknak sok formája volt. 1941. július 5-én a Kirov gyár közössége felhívást adott ki adakozásra: arany és ezüst tárgyak felajánlásával, hogy azokból képletesen szólva rettegett **kardot** kovácsoljanak. Adakoztak készpénzzel, értékpapírral és egy napi fizetéssel. Augusztus 6-ára a Kirov gyárban összegyűlt

53 000 rubel kp, de a felajánlás 4366 dolgozótól 93 890 rubelt tett ki. Eleinte a munkahelyeken adták le az adományokat, de előfordult visszaélések miatt, hogy a bankhálózatra ruházták ezt a feladatot.

Az adakozás *a Honvédelmi Alapba* országos volt, amiben nagy szerepet vállalt a Vöröskereszt és a Pravoszlav egyház. Ezen kívül működött egyéni csomagküldési akció a frontra, az adományokat Sztálin személyeknek, intézményeknek küldött nyilvános levelekben köszönte meg, köztük a leningrádi érseknek is. Ezen kívül a háterszágból rendszeresen érkeztek rangos közéleti személyek, akik ajándék-élelmiszert vittek a leningrádiaknak, még élő rэн-szarvast is.

A leningrádi gyermekklinikán működött tehenészet és tejcsarnok. 1942-ben bevitték Vologda megyéből 100 tehenet. Ez a klinika a háború folyamán 697 000 liter tejet osztott szét. Naponta 200 liter anyatejet gyűjtöttek és osztottak a szülő anyáknak. A városban 20 tejkonyha működött, 33 millió adag tejet szolgáltatott 1941-ben, 24-et pedig 1942-ben.

Az összlétszám csaknem 23 000 főt tett ki, és ekkor már 51%-uk volt nő. Az önkéntesek a mozgalom alapeszméje szerint városvédők voltak, kiképzésük – ekkor már a sztálingrádi tapasztalatok figyelembevételével – főként utcai harcok taktikai fogásainak elsajátítására irányult, de gyakorlatilag a Leningrádi Fronton a Vörös Hadsereg tartalékként vették igénybe őket.

Szovjet nők a háborúban, a leningrádi fronton

Nincs még egy ország és olyan város, mint Leningrád, ahol a második világháborúban nagyobb szerepet játszottak a nők. A németek ellen a frontvonalban harcolt 800 000 szovjet nő. A partizánmozgalomban 100 000 nő. A háború folyamán az iparban dolgozók 52 százaléka, a mezőgazdaságban dolgozók közül 75 százalék nő volt. 1943-ban 300 000 nőt hívtak be légvédelmi szolgálatba. A Vöröskereszt 300 000 nőt képzett ki szakápolónak. 222 000 mesterséges nő harcolt. 1942-ben politikai döntéssel 25 000 nőt rendeltek a haditengerészethez! Hírt szerzett magának három nő pilóta légi ezred. A hadi egészségügyi szolgálatnál az orvosok 41 százaléka volt nő, a felcserek 43 százaléka, a szakápolók 100 százalékát nők tették ki.

Leningrádban az első napokban bevonult önkéntes szolgálatra 30 000 nő. A Leningrád környéki partizánok soraiban 5000 nő harcolt. A Légó szolgálat személyi állományában a nők aránya 85 százalék. A Leningrád környéki frontokon 31825 nő szakápoló és segédnővér szolgált. Több nő is vezényelt tüzérségi sorozatvetőt. Az irgalmas szolgálat lakáslátogatói 78 000 felnőtt és 15 000 kisedd életét mentették meg. Vörös hadsereg nő szanítészei kimentek hordággal a tűzvonalba is kimenteni onnan a sebesülteket.

3. Mozgósítás az iparban

A német támadás váratlansága és a német–finn haderő gyors előrenyomulása miatt a hadiállapot esetére készült titkos ipari mozgósítási terv aktualitását veszítette, ezért egy rögtönzési folyamatban történt az átállítás a hadicélokra.

A mozgósítási terv elavulása, a vállalatok leendő megterheléséről szóló ismerethiány, ismerethiány arról, milyen termékeket kell a front számára szükségesnek tekinteni, milyeneket nem, ezek elvezettek oda, hogy az aktuálisan a frontnak szükséges egyes termékek termelése leállításra került.

Példa: a tüzéség és a lángszórótöltés számára szükséges a sűrített levegő, ezt 150 km-ről szállítják a frontra tartályokban, amikor a 103. sz. gyárban rendelkezésre áll tíz kompresszor, melyeket gyorsan mobil állomásokká lehetne alakítani, amint már volt ilyen a Városi Bizottság különleges-eseti döntése alapján. Azonban a háború kihirdetésekor a kompresszorok nem kerültek bele a mozgósítási tervbe, előállításuk 80%-os készülségnél leállt, annak ellenére, hogy ezek a frontnak nem kevésbé szükségesek, mint az ágyúk. Ennek következményeként a 103. sz. gyár nem csinált se kompresszorokat, sem ágyúkat.

De a pontos mozgósítási terv hiánya nem csak a vállalatokat érintette fájdalmasan, hanem a konstruktőrirodákat, kutatóintézeteket, laboratóriumokat és a legkülönbözőbb, nem specializált műhelyeket is. Ha a vállalatnál az állványokat, a munkaerőt gyorsan alkalmazni lehetne ilyen vagy olyan fajta fegyver gyártási technológiájához, úgy a konstruktőröknek, tudományos munkatársaknak, labormunkatársaknak, akik elfoglaltak egy hónapokon és éveken át kutatott témával vagy konstrukcióval, lehetetlen volt gyorsan átállni másra. A gyorsan megvalósítható hadi tematika keresése közben sok konstruktőriroda, kutatóintézet, laboratórium sok időt elvesztegetett, és néhány még így sem talált alkalmazást a háború féléves időtartama alatt.

Kritika a védelmi célú találmányok megvalósításának gyakorlatáról

Korotkevics mérnök javasolt egy értékes acélformázási módot folyékony fémből történő formázásra, mellőzve a hengerelet és a

kovácsolást. Az eredmények kielégítőek voltak, még jóval a háború kitörése előtt, 1940-ben. Ez a termelés nem volt szervezett, de már voltak tudósi munkák. Grandiózus tervezetek voltak – gyár építése százezres naponkénti tűzérési lövedék-kibocsátással, ehhez szükséges lett volna több millió rubeles tőkebefektetés.

Ennél tovább a tervezet nem jutott.

A kevés gépi berendezést, ami volt Leningrádban, a hátszágba evakuálták, és mikor a front Leningrád közelébe került, mi a technikai javaslatot már nem tudtuk használni a tűzérési lövedékek gyártásában.

Ugyanez történt Grusin elvtárs javaslatával (a Fiziko-Technikai Kutatóintézet 5. sz. laboratóriuma szakembere) a lövedékek centrifugális öntési eljárásával kapcsolatban. Öt év szorgalmas feltalálói munka, jó mintapéldányok, mégsem tudtunk a háború kitörése pillanatában tűzérési lövedékeket önteni, mivel a tervezetben hatalmas öntőgépek szerepeltek, amelyeneket csak az Uralmasnál és a Kramatorszki Gyárban lennének képesek megépíteni, ott is legalább másfél év alatt. Ez el is döntötte a javaslat sorsát.

Voldman mérnök kidolgozta a reflektorok automatikus beirányzását. Három év szorgalmas munka, kiváló eredmények a próbákon, a katonai szakértők jó visszajelzései a háború előtt – az eredmény: [a találmány] befagyasztva. A feltalálót alkalmatlanként elmozdították munkájából (most a 211. sz. gyárban dolgozik).

Az óvóhelyek, óvóárkok, hadikórházak, földfedezékek stb. kivilágítása céljára kidolgozásra került egy neonvilágításos állomás, amely gombnyomásra egy égővel (a Távközlési Kutatóintézet javaslata) ha gyengén is, 300 órás megszakítatlan világítást tesz lehetővé. Ilyen állomásokat a Helyi Légvédelem a Kutatóintézettől már jóval a háború előtt megrendelt, a háború idején a javaslatot megújították. Szeptemberben a Városi Bizottság nyomására a „Szvetlána” gyárban a lámpák gyártását elsajátították. Mikor elsajátították, a gyárat evakuálták. Szeptember 17-én a Helyi Légvédelem megerősítésére az állomások műszaki rajzai megérkeztek. Ott tíz napon át vártak további megerősítésre. Ez idő alatt az ellenség bombázta a várost. Egyes óvóhelyeken sötét volt, az óvóárkokban pedig egyáltalán nem volt világítás. Milyen jól jönnének most a hadikórházakban ezek a neonvilágításos állomások, ahol máig nincs világítás!

Alapvetői okai annak, hogy az ilyen javaslatok többsége miért nem valósul meg gyorsan, a következők:

- 1) A találmányok szerzői a nagyobb eredmények utáni hajszájában túlságosan túlbonyolították a feladatok megoldását, és a túlbonyolítás nagyobb idő- és anyagi ráfordítást eredményez a megvalósításban.
- 2) a kollegialitás zavart a találmányok elfogadása/elutasítása kérdésében. Minél több szakembert vontak be a javaslatok értékelésébe, annál kijebbre tolódtak a megvalósítás időintervallumai. Általában nem egy személy döntött egy találmány elutasításáról/elfogadásáról.
- 3) rendszerint a feltalálók a titkosság céljából önállóan dolgoznak, mint a magányos kontárok, legjobb esetben zárt körben: a kutatóintézet falai között. Nem járnak a gyárakhoz. A feltalálónak ez az elzártsága a gyáraktól nem rövidítette, hanem megnyújtotta a megvalósítás időtartamát.

Teljesen természetes dolog, hogy ezen fogyatékoságok eltávolításához e három alapvető tényező eltávolításától lehet kezdeni.

Levonva a tanulságokat a hadi célú találmányok és javaslatok kapcsán végzett munka ügyében, elengedhetetlen e munkát a továbbiakban egy meghatározott rendszer szerint megszervezni, az ezen memorandumban megjelölt alapvető fogyatékoságok figyelembe vételével és eltávolításával.

*A Védelmi célú Találmányok ad hoc Bizottsága tagja,
N. G. Nyikityin*

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 24, Оп. 2–В, д. 5770. л 2–14. Eredeti.

A leningrádi Önkéntes /Népfelkelő/ Hadsereg megalapítása

№ 2.

Leningrád Védelme (ad hoc) Bizottságának ülésjegyzőkönyve.

1941 július 4. Szigorúan bizalmas!

Elnök: A. A. Zsdanov

Tagok: A. A. Kuznyecov, T. F. Stikov, P. Sz. Popkov, N. V. Szolovjov.

- 1) A Leningrádi Népfelkelő Hadsereg megalapításáról.

(Kuznyecov, Antyufjev, Verhoglaz.)

- 1) Leningrád védelme megerősítése céljából 200 000 fős önkéntes alapú hadsereg felállítása szükséges.
- 2) A népfelkelést termelési alapon kell megszervezni: vállalat – részleg – rész.
- 3) A népfelkelésben 15 hadosztály lenne szükséges 13–15 000 fős létszámösszetétellel egyenként. A hadosztály állományában lennie kell három reguláris ezrednek, egy könnyű tüzérezrednek, híradós századnak, gépkocsizó századnak, szanitéczászlóaljnak. Emellett az állományban kell legyenek aknász- és jelentő kerékpáros egységek.
- 4) A parancsnoki állomány kiegészítését a tartalékos állományból kell megoldani, ezredszinten és felette a Vörös Hadsereg kádereiből és a Leningrádi Népfelkelésből.
- 5) Személyes felelősségükre köteleznünk kell az ŐK(B)P kerületi bizottságait, hogy elsőtítkárai július 6-ig megkezdjék a vállalatoknál, intézményeknél és a felsőoktatási intézményeknél az élenjáró munkásokból és hallgatókból 18 és 50 év között az önkéntesek összegyűjtését.
- 6) A Városi Bizottság kötelezi a kerületi bizottságokat, a párt- és gazdasági szervezetek, intézmények és vállalatok vezetőit, hogy folyamatosan gondoskodjanak a hozzájuk tartozó népfelkelő egységekről, minden segítséget megadva nekik ellátásukban és harci tevékenységükben.

4. Légvédelem és légoltalom, Vörös kereszt

Légvédelmi fegyvernem alatt az aktív légvédelmet értjük, vagyis a légi úton fenyegető ellenséges csapás elhárítását. A légvédelmi tüzéség régi fogalma nem fedi le a légvédelmet, mivel már a második világháborúban a légvédelem fogalmába beletartozott az elhárító tüzéségen és a vadászrepülő szerepén túlmenően a védett légtér megfigyelése észlelő technikával, (vizuális megfigyelés, akusztika, majd radar), operatív hírközlő rendszer és légiriadó veszélyt jelző rendszer.

A Belügyi Népbiztosság Leningrád-területi vezetősége Zsdanovhoz repülőterek építése befejezéséről

№ 9.

A Belügyi Népbiztosság Leningrád-területi Vezetősége jelentése A. A. Zsdanovhoz a repülőterek építésének befejezéséről.
1941. július 27.

Szigorúan bizalmas!

A Védelmi Bizottságtól és az Északi Front Haditanácsától kapott, a leningrádi és vologdai területen 16 műveleti célú repülőter felépítésére szóló feladat a Védelmi Bizottság által meghatározott határidőre befejeztetett, a repülőterek készen állnak az Északi Front Légierője ad hoc bizottságának való átadásra.

Az Északi Front Légierője parancsnokasága a repülőterek átvételét célzó kiszállást ez év július 28-ra tűzte ki.

Az ad hoc bizottságban foglaltatnak a Belügyi Népbiztosság Leningrád-területi Repülőter-Építési Főnökségének két munkatársa, Sz. I. Stejnberg és A. A. Muhin.

A tizenhat támaszpontból kilenc már a határidő előtt elkészült.

A betonöntők főnöke a légierő utasításait követve kiegészítő feladatok végrehajtásához láttak, melyeket a légierő július 24–25 folyamán adott ki nekik. (Másodlagos védővezetek, fedezékek, óvóhelyek.)

A légierő által kiadva feladatként megkezdődött hat újabb repülőtér építése is. A következő három napban az Északi Front Légierője még kilenc támaszpont építésének feladatát adja majd ki.

A Belügyi Népbiztosság Leningrádi és Leningrád-területi
Vezetőségének főnöke, Lagunov

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 24, Оп. 2-В, д. 984. л 88. Eredeti.

8. fejezet

„Így stabilizálódott a város ipara és ezen az alapon indult meg az újjáépítés”.

A hadiszervezetekhez ez idő alatt 922 javaslat adatott be, ezek közül:

A haditalálmányok és javaslatok tárgyában végzett munka Leningrád – mint frontváros – kivételesen nehéz helyzetében zajlott (bombázások, tűzérési tűz, evakuáció, fűtőanyaghiány, áramkimaradás, élelmiszerhiány) a mindezekből kifolyó nehézségekkel súlyosbítva.

Természetesen, lehetetlen volt, hogy ez ne tükröződjön az egyes javaslatok megvalósítása tempóján. Ennek kapcsán számtalan értékes javaslatot nem valósíthattunk meg Leningrádban, ezért szerzőikkel együtt a háttérország mélységeibe küldtük őket, a megfelelő népbiztosságokhoz.

Munkája folyamata során az ad hoc bizottság felfedezett egyes hiányosságokat, melyeket a jövőbeli gyümölcsöző munka érdekében elengedhetetlen lesz kiküszöbölni.

Lentebb felsorolunk bizonyos megfontolásokat, melyeket elengedhetetlen elmondani öthónapos munkánk értékeléséhez.

- 1) A tudományos kutatóintézetek tekintetében a gyakorlat azt mutatta, hogy a kutatóintézetek rendszerint az elméleti munkára korlátozzák tevékenységüket, nem víve el azt logikus végéig, azaz alkalmazott jelentéséig valamilyen konkrét ipari konstrukcióig vagy felszerelésig, melyet a való életben meg lehetne valósítani.

Ezért van, hogy a jelenleg folyó kutatóintézeti munkák többségét a hadicselekmények elején nem sikerült megvalósítani. Még sokat és hosszasan kellett rajtuk dolgozni.

Példa: a késleltetés nélküli ütődésre robbanó gránát nem valósulhatott meg addig, amíg az SzTA Fiziko-Kémiai Kutatóintézetéből az összes kutatási eredményt át nem küldték a gyárakhoz, ahol át kellett helyezni a gyártási szempontokra konstruktíve kidolgozva, a tömeggyártás körülményei között.

- 2) A második nagy fogyatékoság, amelytől szenvednek a tudományos kutatóintézetek, a rokon termelési területeken működő gyárakkal való összetartó együttműködés hiánya. Ez a körülmény bonyolultabbá tette a kutatóintézetek munkáját, mert a gyárak gazdag kollektív tapasztalatát nem használhatták. Nem véletlen, hogy erre nem is volt kereslet. Az elméleti problémával foglalkozó kutatóintézet nem gondolkodott konkrét mintapéldányban. A legjobb esetben ez a tapasztalati mintapéldány (mint például a Fiziko-Technikai Kutatóintézet mágneses aknája konstruktőre, Alekszandrov javaslatára) a kutatóintézet félig-meddig kontár műhelyeiben készült el, a gyári technológiai folyamat nélkül, a gyári normák nélkül, gyártási típus nélkül. Mikor pedig ez a mintapéldány a kipróbálás után gyártásra került a 218. sz. gyárban, a korábbi konstrukciójából majdhogynem semmi sem maradt, minthogy a gyári konstruktőrök jelentősen le kellett egyszerűsítsék.

Mindezek a most átvettek kényszerítenek minket az eredmény összegzésére, mely szerint elengedhetetlen szervesen összefonni a specializált tudományos kutatóintézeteket a megfelelő profilú gyárakkal.

- 3) Ugyanígy hiányzott két, azonos profilú kutatóintézet összefonódása is, holott ugyanazon városban húsz perc járásra találhatóak egymástól.

Példa: a Boncs-Burevics nevét viselő Távközlési Kutatóintézet tervezett és elkészített egy telefontitkosító szerkezetet. Egy évet dolgoztak rajta.

A Tudományos Kutatóintézet – 49 (Herzen utca) – ugyan-ezen probléma megoldására készül és megkezdte a munkát.

E káros párhuzamosság eredménye az eszközök és idő felesleges pazarlása.

Sajnos, azonos területek szakemberei széttagoaltságának mélyebb okai vannak. Az elsőbbségért folytatott hajszában munkák egész sora került titkosításra, így lehetetlen volt hozzájuk férni.

Példa: a távirányítás problémáját kidolgozta Lifsic professzor a Bugyonnov nevét viselő, a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével kitüntetett Össz-szövetségi Távközlési Hadi Elektrotechnikai Akadémia kereteiben és Sukin mérnök a (civil! – a ford.) Tengeri Flotta Központi Tudományos Kutatóintézetében, és részlegesen ezzel a problémával foglalkoztak a Tudományos Kutatóintézet – 49-ben is.

Ugyanakkor ez a három intézet, mindhárom Lenin-grádban, mit sem tud arról, hogy mit ért el a többi e kérdés területén.

- 4) Rendszerint a legtöbb elfogadott és megvalósításra továbbküldött javaslat nem a specializált kutatóintézetektől érkezett, hanem magánszemélyektől és az adott területhez nem kötött szervezetektől. A kutatóintézetek nálunk hozzászóltak, hogy világproblémákkal foglalkozzanak a doktori disszertációk megvédéséhez, és nem olyan tematikával, amely mai életünkhöz szükséges.

Példa: az egyszerű gyújtópalackos támadást nem az Alkalmazott Kémia Kutatóintézete, hanem a Tejipari Kutatóintézet javasolta. A zsebtávcső alkalmazását nem az Optikai Kutatóintézet javasolta, hanem a Gyermekegyógyászati Kutatóintézet professzora. A tükrös periszkóp harckocsikban történő alkalmazását nem a Hadi-Mechanikai Kutatóintézet javasolta, hanem a Politechnikai Kutatóintézet docense. Az üvegpótlót nem az Építészmérnöki Kutatóintézet javasolta, hanem az Agrárfizikai Kutatóintézet.

- 5) Egyes technikai doktorok és professzorok nem rendelkeznek elemi gyártási folyamatok ismereteivel sem és ilyen jellegű konstrukciókkal sem. Doktori disszertációkat írnak, kandidátusi munkákat, címeket ítélnek meg nekik, aztán e munkák mennek az archívumba. Újabb munkákat írnak, stb., de valós cselekvés nem történik, nem vizik végig, amit elkezdtek. Merdebe kell terelni ezt az életet – és a tudományos fokozato-

kat nem a megvalósíthatatlan témákról szóló munkák száma alapján kell megadni, hanem a megvalósított témájú tudományos munkák alapján.

Másfelől, gyárigazgatók és főmérnökök egész sora nem bír tudományos címmel, holott teljes joggal megilletné őket a „műszaki tudományok doktora” cím, ám nincs idejük tudományos munkákban megosztani tapasztalataikat.

Teljesen természetes módon adódik a következtetés, hogy ezen kategória embereit is a tudósok káderébe kell átvennünk...

A szovjetkatonai tervezés – eltérően a szárazföldi ellenséges támadás eshetőségének figyelmen kívül hagyásától – számolt ellenséges légitámadások lehetőségével. Ennek megfelelően rendelkezett légvédelmi katonai erőkkel és megterveztek egy polgári légoltalmi szervezet működtetését is. A légvédelmi erők kezdetben az észak oroszországi légvédelmi körzet részét képezték, a háború kitörése után, amikor Leningrád szorongatott helyzetbe került, akkor az ellenséges légi erőkkel szembeni harcra megalakították a Leningrádi Légvédelmi Hadtestet 7 vadászpilóta-osztályból, alárendelték a Balti Hadiflotta vadászpilótáit és légelhárító tüzérségét. Ez az összevont erő 470 vadászpilótát, 1300 légvédelmi ágyút, 230 légvédelmi gépfegyvert, 300 fényszórót, 360 léggömböt, 8 rádiólokációs állomást képviselt. A rendszer az ellenséges repülőgépek észlelésére 120–140 km távolságra volt képes, a vadászpilótáknak 20–61 km-es körben határozták meg. A légvédelmet egy központból, a hadtest-parancsnokságából vezényelték. Ezt a légvédelmi rendszert azonban a német csapatok közeledtével térben össze kellett szűkíteni. Az észlelés távolsága lecsökkent, az eredeti 10 tábori repülőtérből csak 4 maradt, a légvédelmi ütegek egy részét pedig városon belüli stratégiai objektumok és műemlékek közelébe kellett elhelyezni. Mindazonáltal a német támadás kezdeti idejében Leningrád légvédelme a többi szovjet területhez képest eredményesen állt ellen az ellenséges berepüléseknek. A háború kitörését követő egy hónap múltán történt az első német berepülési kísérlet Leningrád légterébe, de sikertelenül. Júliusban és augusztusban 17 légi behatolási próbálkozás történt Leningrádba 1600 német repülőgép részvételével. Ezekből 232 német repülőgépet lelőttek, a város fölé 28 gép jutott be. Szeptemberben azon-

ban kibontakozott a német légi fölény. Ebben a hónapban a várost 2712 német gép támadta, ebből 675 be is jutott a város légterébe és megkezdődött a város pusztító bombázása. A légvédelmi hadtestre hárult a város védelmén kívül a Balti hadiflotta fedezése és az Élet Útja, valamint a Moszkva-Leningrád léghíd biztosítása is, ami megosztotta az erőket.

Az első légiriadó Leningrádban 1941. június 23-án volt. Július 27-én megkezdtek a legfontosabb épületek álcázását a legváltozatosabb trükkökkel. Csak 129 berepülési kísérlet után sikerült a német repülőknél elérni a városi célpontokat, mivel addig a szovjet vadászgépek, és a légvédelmi tüzérség elhárította a támadásokat. Szeptemberben a légitámadások során a légvédelmi tüzérség 132 ellenséges repülőt semmisített meg.

Júliusban és augusztusban már bombázták Leningrád Puskin és Kolpino nevű külvárosait, de az első német légibombák csak 1941. szeptember 6-án hullottak Leningrádra. Az első bombázáskor ledobtak 5000 gyújtóbombát, amelynek következtében 178 tűz keletkezett. Ezek jórészt megsemmisítették a legnagyobb élelmiszer-raktárt, a Badajev raktártelepet. Itt 3000 tonna liszt és a 2500 cukorkészlet nagy része is elégett, de számos raktár megmenekült a tűz pusztításától. Az elégett lisztből 1000 tonnát, az égett cukorból 900 tonnát adalékanyagként még hasznosítani lehetett. A szájhagyományban azonban meggyökeresedett, hogy ötévi készlet pusztult el, és még az utóbbi években is azt írta egy felületes szerző, hogy háromévi készlet égett el. 1941-ben Leningrád egy napi kenyérfogyasztásának kisütéséhez 2000 tonna lisztre volt szükség, tehát mindössze másfél napi lisztkészlet volt ebben a raktárban.

Leningrád körül a német szárazföldi gyűrű 1941. szeptember 8-án zárult be. Ezzel 2 544 000 civil ember szorult az ostromgyűrűbe. Még ezen a napon a londoni rádió szolidaritásáról biztosította Leningrádot. Ekkor még érvényben volt a nácik azon terve, hogy Leningrádot menetből foglalják el, és ennek érdekében a hónap folyamán éjjel-nappal repülő kötelékekkel masszívan bombázták a várost. Amikor kiderült, hogy menetből bevehetetlen, a városba még behatolni sem tudtak – bár a város faláig dél felől eljutottak – akkor októbertől áttértek az éjjeli bombázásokra. Az ellenséges repülőket egyesével indították olyan gyakorisággal, hogy a készlet-ségi állapot folyamatos legyen, a Légvédelmi Szolgálat állományát

kimerítse, a lakosságot pedig lelkileg megtörje. 1941 decemberében a németek megszakították a légitámadásokat és 1942. április 4–5-én a német parancsnokság 100 repülőgéppel „Eisstoff” kód alatt légitámadást intézett a Néva torkolatában telelő és még a jég fogságában vesztegelő Balti Hadiflotta nagy hadihajói ellen. A támadásokat, jelentős tüzérségi támogatással, még négy áprilisi napon ismételték meg a korábbi formában. A Kirov nevű hadihajót komolyan megrongálták, de a Flotta túlélte az akciót. A Kirovon tűz ütött ki, de vízen maradt és javítás után újból hadba állt. A német tüzérség a légitámadás alatt a szovjet léglehárító tüzérségre célzott csapásokat mért. Ezek során a németek 53 repülőt vesztek, más forrás szerint 90-et.

1942 nyarán a város bombázása csaknem szünetelt, mivel a német légierőt a város körüli frontharcok támogatására vetették be. 1942 októbertől 1943 márciusáig ismét az éjjeli, folyamatos bombázásokat újították fel, de az 1943. évihez képest kisebb intenzitással. Majd 1943 májusában, nappal is megjelentek a város felett a német bombázó-vadászgépek. 1943. nyári hónapjaiban ritkultak a légitámadások és csak egyenkénti berepülésre vállalkoztak. Az utolsó légibomba 1943. október 17-én esett Leningrádra. A város légtérébe egész idő alatt kötelékben vagy egyenként 258 bombázó berepülés történt, amelyben 1876 német repülőgép vett részt. A légitámadások során a német gépek nagy magasságban – 5–7 km – repültek, hogy elkerüljék a légvédelmi tüzérség hatókörét. A bombázási napokat Berlinből rendelték el. A légitámadás pontos időpontját a helyi német parancsnokság határozta meg, az időjárási és látási viszonyok függvényében.

A repesztőbombák romboló hatása

Bombasúly	Bombatölcsér- átmérő	Bombatölcsér- mélység
250 kg-os	6–8 m	2–3 m
500 kg-os	8–10 m	3–4 m
1000 kg-os	Nincs adat*	12–15 m

*ezek a nagy bombák többnyire a földközeli légtérben robbantak

A ledobott repeszbombák száma	4 676 db
A ledobott gyújtóbombák száma	69 613 db
A légitámadások halálos áldozatainak létszáma	1 926 fő
A légitámadások sérült áldozatainak létszáma	10 554 fő volt.

A beavatott német hadifogoly pilóta vallomása szerint a pilóták 20 berepülés után kiérdemelték a II. osztályú Vaskeresztet.

Felkészülés a rakétacsapásokra

A német légierő „csodafegyverének” – ez a V-1 és V-2 – gyártásba vétele 1942-ben kezdődött, 1944-ben 18 440 V-1-et és 4000 egység V-2 típust állítottak elő. 1944. június 13-án a szárnyas rakétákkal először mértek csapást Londonra, és 16-án már tömeges méretekben alkalmazták a rakétacsapásokat. A szovjet főhadiszállás, tudván Hitler ambícióit Leningrád megsemmisítésére vonatkozóan, nyomban utasította a légvédelmi erőket, hogy a város elleni csapások kivédésére tegyenek intézkedéseket, minthogy ezekkel a romboló eszközökkel – a kis távolság miatt – Leningrád sebezhetősége még 1944 nyarán is nagyon valószínűnek látszott. A szovjet tüzérség legvalószínűbbnek azt tartotta, hogy a németek a He-111 típusú gépről indítják a rakétáikat Leningrád ellen. A támadás legveszélyesebb és várható sávjaiba 5 rádiólokációs állomást telepítettek a rakéták időbeni észlelésére. Ez a jelzőrendszer, már 120 kilométeres távolságból képes volt a rakétákat észlelni. A rakétatámadás felderítése és a szükséges védelem érdekében csaknem 100 figyelőpontot alakítottak ki, 418 légvédelmi löveget telepítettek, négy vadászrepülő ezredet csoportosítottak erre a frontszakaszra, és 200 db repülést zavaró léggömböt vetettek be. A német és a finn arcvonal eközben mindinkább távolodott, így a német rakétakezdeményezés realitása fokozatosan megszűnt.

Tüzérségi csapások

1941. augusztus 29-én az első német kísérleti tüzérségi belövések Leningrádba többek között 406 mm kaliberű, Leningrádtól 45 kilométerre elhelyezett messze hordó lövegből történtek. A német hadvezetés tisztában volt azzal, hogy Leningrád utcáira harckocsi-val bemenni örültség lenne, a büntetlen rombolás és gyilkolás szak-

szerű eszközének a messze hordó tüzérséget tekintette. A város első tüzérségi bombázását 1941. szeptember 4-én hajtották végre. Ettől kezdve 1942 végéig mindössze 32 olyan nap volt, amikor szünetelt a tüzérségi bombázás. Voltak olyan támadások, amikor a folyamatos belövések miatt a városi és gyalogos közlekedés 28 óra 20 percen át szünetelt. 1941. szeptember első felében 550 tüzérségi lövedék csapódott be, majd november második felében 2859. A lövedékek 6–8 hüvelyket tettek ki. A belövések fontos üzemekre, vilamos erőművekre és sűrűn lakott városrészekre irányultak. A blokád idején a 150 000 tüzérségi lövedék hullott.

A légitbombázások és a belövések következtében Leningrádban és külvárosaiban együttvéve a blokád idején 20 811 személy vesztette életét és 33 782 sebesült meg. A német légi bombázások következtében London embervesztesége elérte a 40 000 főt. A V-1, V-2 belövések további ezrekkel növelték a londoni áldozatok számát. Leningrád embervesztesége ezzel szemben a tömeges éhínség miatt öltött óriási méreteket.

Az 1941. évi átlagos adatok tanúsága szerint egy civil ember életének kioltására 10 tüzérségi lövedékre volt szükség, míg egy polgári személy sebesülését a németek 2,5 lövedékkel érték el. A belövések földrajzi helyéről, a városrész megnevezésével, a LÉGO központi figyelő szolgálata azonnal értesítette a városi rádiót, amely műsorát megszakítva soron kívül tájékoztatta a lakosságot. Ilyenkor a járókelők óvóhelyekre vagy más fedezékekbe, zárt helyre vonultak, az úton lévő járművek pedig a veszélytelen zónák felé vették az irányt. Ha az ellenség közben megváltoztatta a csapás célpontját, akkor a rádió ismételten bemondta a módosító szöveget a változásokról. A villamosokról az utasok leszálltak, és a járművek az előírás szerint veszélytelen zónába hajtottak. A lakosság reagálása idő mulatával 1,5–2 percbe telt.

1942. március 1-jéig a légi és tüzérségi rombolások következtében megsemmisült vagy megsérült építmény fajták:

- 2325 lakóépület
- 337 középület
- 336 termelő objektum
- 22 megsemmisített vagy megrongált híd
- 33 rongálás a rakparton

- 220 megsemmisített vízvezeték
- 139 megrongált szennyvízcsatorna
- 287 megrongált áramszolgáltató hálózat
- 754 villamos közlekedési vonal
- 381 megrongált telefon és távírókábel

A német tüzérség kereste a bombázás leghatékonyabb módját. Alkalmaztak összetűzet bizonyos objektumokra vagy az egyes lövések taktikáját. Szünetekkel kombinálták ezeket a módszereket. A szovjet tüzérség műszerekkel bemérte az ellenséges állásokat, de a német lövegeket erős fedezékek védték. Így aztán a messze hordó lövegek gyakorlatilag a blokád felszámolásáig, tehát a német tüzérség eltávolításáig vagy megsemmisítéséig pusztíthatták a várost.

Légoltalmi szolgálat

A kormány 1941. július 2-án határozatot hozott a lakosság átfogó légoltalmi kiképzésére. Leningrádban a légoltalom a háború kezdetén gyakorlati kérdéssé vált. A hatóságok ezt a kötelezettséget július 11-én hozott határozattal Puskinra, Kolpinra, Peterhofra, Kronstadtra is kiterjesztették azzal, hogy a hagyományos légoltalmi kiképzést vegyvédelmi kiképzéssel kell kiegészíteni a szolgálatra a 16–60 éves korosztályba tartozókat kötelezték. Ezen kívül az iskolákban 8 éves kortól a személyi védekezés tudnivalóira oktattak, ami értelemszerűen kiterjedt a gázálc használatára, a gyújtó bombák semlegesítésére is. A munkavállalók és az iskolások saját intézményükben kapták meg a kiképzéseket, a nem aktív népesség pedig a hatóságok szervezésében. A vállalatokat és a házkezelőseket kötelezték önvédelmi csoportok létrehozására, ellátták őket gázálcokkal és egyéni kötszercsomaggal.

A gyárakban 100–130, a lakóházakban 200–500 főre szerveztek egy önvédelmi csoportot. Egy csoport tíz főből állt. A csoportokban teljesített szolgálat közmunkának minősült, és a közmunkásokkal azonos kedvezményeket kaptak. Feladatuk volt az éjjel-nappali ügyelet, légiriadó esetén a lakók értesítése, óvóhelyre, fedezékbe vonultatása, az elsötétítési előírások betartása, a gyújtó bombák eloltása, a rászorulóknak elsősegélyben részesítése, ugyanis a fedezékekben elsősegélynyújtó pontokat is rendszeresítettek.

A háború kitörésekor a városban 3095 elsősegély-hely működött. Egy hónap múltán a számuk 4117-re gyarapodott, amelyekből a házkezelőségeken 2062 egységet helyeztek el. Idővel az elsősegélyhelyek száma tovább emelkedett. A városi egészségügyi hatóság a Vöröskereszttel együttműködve a közterületek óvóhelyein, a mozikban, színházakban, tömegrendezvényeken 4973 elsősegélyposztot létesített, amelyeken nem csak elsősegélyt nyújtottak, hanem néhány ágyon betegeket is elláttak a kórházi beutalásáig. A tetőkön, tornyokban megfigyelőpontokat állítottak fel, ahol állandó ügyeletesek teljesítettek szolgálatot. 800 ilyen stabil megfigyelőhely volt. A tetőkön mintegy 30 000 légószolgálatos teljesített állandó ügyeletet.) a légoltalmi szolgálatról kiváló leírást ad Visnyevszkaja operaénekesnő a magyarul is megjelent visszaemlékezésében.

*A Északi Front haditanácsának tagja,
Klementyev hadtestkomisszár*

Az Északi Front haditanácsának tagja Kuznyecov

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 24, Оп. 151, д. 3. л 25-28. Hitelesített másolat.

№ 31.

A Városi Bizottság hadügyi részlegének memoranduma A. A. Zsdanovhoz a részleg 1941. december 15. és 1942. március 13. közötti munkájáról.

1941. március 14.

Leningrád hosszú blokádja megkövetelte a város összes hadköteles erőforrásának szigorú és maximális feltárását és annak a frontnak való átadását.

A téli hónapok során a leningrádi egészségügyi intézmények a víz, villany és fűtőanyag hiánya miatt szélsőségesen nehéz helyzetben voltak. Az élelmezés romlott, az ágyneműk mosása és cseréje megszakadt, a harcosok nem mosdhattak, a betegek és fertőzöttek között megjelent a tetvesség, az egészségügyi intézmények szaniter-helyzete erősen leromlott (a mellékhelyiségek és mosdók kiesésével stb.).

Az egészségügyi intézmények helyzete javítására az ÖK(B)P Városi Bizottsága mozgósította a társadalom figyelmét. Egy alvállal-

kozói rendszerben 351 vállalatot rendeltek az egészségügyi intézmények vezetése alá. Szisztematikusan járattak brigádokat az egészségügyi intézményekbe a helyiségek takarítására, ágyneműmosásra, vízellátásra, a távfűtő- és vízrendszerek fűtésére. A vállalatok ezrével készítették az ideiglenes kályhákat az egészségügyi intézményeknek stb. Az ÖK(B)P Városi Bizottsága határozata az egészségügyi intézményeknek nyújtandó segítségről eleven visszhangot váltott ki a lakosságból. A dolgozók önálló kezdeményezésből több ezer paplant, lepedőt, matracot, párnát, meleg ruhát stb. gyűjtöttek össze. **Csak a Vöröskereszt szervezetének útján 125 000 konyhai edényt sikerült szereznünk az egészségügyi intézmények számára. Az ott végzendő munkára a Vöröskereszt társasága 2292 önkéntes női segéderőt mozgósított.**

Mostanára az egészségügyi intézményekben normális rendet sikerült teremteni.

Leningrád Védelme Haditanácsa határozata önkéntes (népfelkelő) zászlóaljak létrehozásáról

№ 12.

1941. augusztus 25.

Szigorúan bizalmas!

- 1) A város közvetlen védelméhez az intézmények és vállalatok munkásságából területi-termelési alapon 150 népfelkelő zászlóaljat szükséges létrehozni, 600 fős létszámmal egyenként.
- 2) Augusztus 26-ig 77 zászlóalj alakítandó meg (a kerületek szerinti kiosztás alapján, ld. a mellékletet).
Az alakítandó zászlóaljakra önkéntes alapon nők is bevonhatóak, illetve felderítés, hírközlés, a személyzet élelemmel, vízzel ellátása céljából fiatalkorúak szervezett csoportjai is bevonhatóak.
- 3) A népfelkelő zászlóalj megalakításához a kerületekben kerületi törzseket szükséges létrehozni, a következő összetétellel: a kerületi pártbizottság titkára, a kerületi tanács végre hajtóbizottsága elnöke, a kerületi hadkiegészítő főnöke, a Belügyi Népbiztosság Felderítőosztályának főnöke és a népfelkelők honvédelmi oktatásáért felelős kerületi oktatási csoport vezetője.

A népfelkelő zászlóaljok alakítása és harci felhasználásuk a haditanács törzsére hárul, a Leningrádi Katonai Körzet törzse apparátusa bevonásával.

- 4) A népfelkelés zászlóaljai felszerelendőek hadipuskákkal, vadászpuskákkal, géppuskákkal, Gyegtyarjov-géppisztolyokkal, gránátokkal, égőkeverékes palackokkal, és egyéb fegyverekkel: szablyákkal, törökkel, pikákkal...

Kötelezendők a kerületi törzsek megszervezni a mindenféle lő- és egyéb fegyverek gyártását a vállalatoknál.

A felelősséget a felfegyverzés kérdésében Leningrád Védelme Haditanácsa tagjára, Kapusztynra kell helyeznünk.

- 5) Javasolnunk kell Kapusztynnak, hogy a legrövidebb időn belül növelje a népfelkelő zászlóaljok számára kibocsátott fegyverzet (gránátok, égőkeverékes palackok, szablyák, török, pikák) számát.

- 6) A kerületekben élelmiszerbázisokat kell létrehozni a zászlóaljok számára, a harci időszakbeli táplálásuk érdekében. Ugyanígy eszközraktárakat is létre kell hozni a szükséglet szenvedők számára.

- 7) A kerületi törzsek segítésére a zászlóaljok megalakításának megszervezésében és ellátásukban fegyverekkel, és a zászlóaljakra tartozók családjainak megsegítésére a vállalatoknál és intézményeknél hármass csoportokat kell alakítani, a következő összetételben: a vállalat igazgatója (a hármass elnökéként), a pártszervezeti titkár és a vállalati szakszervezeti elnök.

- 8) A napi egyszeri jelentés rendszerét meg szükséges állapítani a népfelkelés szervezés zászlóaljai alakításának menetéről, felfegyverzésükről, harci kiképzésükről és a védelmi építések menetéről.

*Leningrád Védelme Haditanácsa elnöke,
a Szovjetunió marsallja, Vorosilov
Leningrád Védelme Haditanácsa tagja, Zsdanov*

5. Közmunka-kötelezettség a gyakorlatban, Leningrád előterében védelmi akadályok építésében és másutt

Belső katonai városvédelem

A Haditanács 1941. szeptember 3-án elhatározta, hogy a város belterületén védelmi övezeteket kell létrehozni. Egyben parancsot adtak a város közvetlen védelmi övezetében az erődítő munkálatok forszírozására. A várost hat belső védelmi katonai zónára osztották. A Néva folyó és a Néva part katonai védelmét a Balti Hadiflotta látta el. A város 15 kerületét felosztották a hat katonai védelmi zóna között, és kijelölték a parancsnokaikat. Minden kerületet köteleztek 5000 közmunkás kiállítására a védelmi munkálatokhoz, erődítések, tankcsapdák, figyelő pontok, lövészpontok, összekötő futóárkok és más utász létesítmények építésére. A katonai irányítás megadta a helyi viszonyoknak megfelelő adatokat, hogy a létesítmények elhelyezését a tüzérségi és gyalogsági tűzirányítás tervéhez igazítsák. A védelmi létesítmények és a parancsnoki pontok között a hírösszeköttetést vezetékes telefonhálózattal biztosították. A védelmi feladatokat ellátó stacionárius és mobil tüzérség elhelyezésére – ideértve a Balti Hadiflotta tüzérségi erejét is – a tervet a front parancsnoksága adta meg. Ezt a parancsot Vorosilov marsall, frontparancsnok és Zsadanov haditanácstag együtt adta ki. A város elhúzódó ostroma idején a védelmi létesítmények tovább bővültek, korszerűsödtek.

Betonekúp harckocsiakadályok	1500 db
Elektromos vezetékes akadályok	8800 fm
Vízi töltésgát	7 db

Hozzávéve ezekhez a föld alatti és az épületeken, a gyárákon belüli védelmi és tüzelési pontokat, a szakírók véleménye szerint a város bevehetetlen erődrendszerré vált. A város katonai vezetése 30 olyan parkot, teret, pázsitos területet jelölt ki (a tudományos irodalomban ezek a pontok tételesen közismertté váltak), ahol feltételezhető volt német légi deszant alakulatok ledobása a város bevételéért indított rohamban. Ezekre a pontokra rejtett tüzelőál-

lásokat építettek ki és kárhatalmi csapatot tartalékolnak a leendő deszant elfogására. A deszant támadás szituációját időről időre gyakorolták az erre rendelt védelmi erők.

Leningrád Frontváros

A leningrádi vezetők nem tudhattak a német hadvezetés 1942. nyári offenzívájának a terveiről, nem került elő ezzel kapcsolatban dokumentum a helyi levéltárakból. A szovjet Főhadiszállás azonban valami olyat tudott, ami most már csak Hitler 1942. április 5-én kiadott No. 41. OKW direktívájában olvasható.

Ebben van a háttere a szovjet részről 1942-ben kiadott Leningrád Frontváros jelszónak. Ezt a jelszót a Haditanács Sztálin direktívájára hivatkozva 1942. július 5-én adta ki, és ezzel összhangban egy sor rendkívüli intézkedést határozott el. Zsdanov, a párt Központi Bizottságának álláspontját ismertetve előadta a város politikai aktívájának, hogy 1942 közepén Leningrád népessége még mindig 1 300 000 fő. Ebben túl magas az eltartottak száma. A katonai feladatok teljesítéséhez elegendő 800 000 főnyi lakosság. A városba juttatható élelmiszer szállítmányok – a lakosság magas száma miatt – a Ladoga-tavon keresztül túlzottan megterhelik a szállítási kapacitást, és ezzel leszűkül a front erősítéséhez szükséges hadiszállítmányok mennyisége, ami a város védelmi képességét a lehetséges mérték alá szorítja. A politikai és a katonai vezetés olyan következtetésre jutott, hogy a városból, a nyári hajózási szezonban – önkéntesen és kötelező erővel – 300 000 személyt (ideértve a sebesülteket is) kell evakuálni a háttország távolabbi vidékeire. Ezzel lehetővé válik a Leningrádi eszközök Leningrádba juttatásával. Előírták, hogy a tömeges nyári kitelepítést július 5-én meg is kell kezdeni.

6. Egészségügy és közegészségügy

Mentőszolgálat

A szolgálat a háború kezdetén elvesztette két kerületi állomását, veszteségek érték a járműállományát és személyzetét. Az ostrom során a mentőszolgálat betegség, éhínség, bombázás következtében a személyi állománya 20%-át veszttette el. A civil mentőszolgálatnak a fokozott városon belüli készsége mellett, személyzetet kellett adnia a Légtoltalmi Szolgálatba tartozó körzeti orvosi-szanitéc osztagok kiépítéséhez, amelyekbe a beteghordó, a betegszortírozó, a fertőtlenítő és egyéb szakaszba tagolt alakulatok tartoztak. Működtettek ezeken kívül az utcákön ún. „mozgó szanitéc járőröket”, hordággyal és elsősegélytáskákkal. A házkezelőségek meglehetősen sűrűn behálóztták a várost. Átlagosan 2–3 lakóépület jutott egy kezelő irodára, illetve műhelyre. Az itt berendezett elsősegély postok állttak legközelebb a lakosokhoz. Mindezel elérték, hogy a sebesültek 90%-át, a sérülést követően átlag 10 perc alatt elsősegélyben részesítettek, és 20 percen belül eljuttatták a kórházba. Ez a gyorsaság természetesen blokáé első válságos telén nem érvényesült.

A városi mentőállomás feladatává tették a Ladoga-tavon létesített útvonalon fuvarozó személyzet és az utasok egészségügyi ellátását is. A menekültek gyülekező pontjain (vasúti állomások, ideiglenes szállások, kikötők) az elsősegély helyeken kívül, még néhány ágyas gyengélkedőket is fenntartottak. Az Élet Úttján, a nyílt pálya jegén, a 7., a 11., a 20. és a 24. kilométer szelvényében, sátrakban és bódékban elsősegélyhelyek, melegedők, kötözők működtek. Az első téli szezonban 23 849 személyt részesítettek elsősegélyben, a gyengélkedők szolgáltatását 7385 beteg vette igénybe. Az 1942. évi nyári hajózás idején a kikötőkben, a hajókon folytatódott a mentőszolgálat tevékenysége. Ebben az időben az elsősegélyhelyek közel 50 000 úton lévő embert láttak el.

A kórházak helyzete

Részben a kórházak befogadó képessége, részben a betegségek elterjedtsége és súlyossága, részben pedig a betegszállítás korlátozott lehetőségei miatt, a civil betegek nagyobb része 1941/42 telén

nem jutott be a kórházakba. Jobb esetben a vállalati vagy házkezelő-ségi gyengélkedőkben, rosszabb esetben pedig fűtetlen otthonaikban tengődtek. 1942 áprilisáig ezek a gyengélkedő helyek 63 740 beteget láttak el. 1943-ban a polgári rendeltetésű kórházak ágy-száma 30 175 volt, ami jó ellátottsági mutatónak tekinthető, a férőhelyek túlnyomórészét azonban a disztrófiás betegek tömegei foglalták el.

A frontharcok közeledtével, illetve az időnként fellángoló front-harcok nyomán, egyre több sebesült érkezett a városba. A Hadita-nács már 1941. szeptember 8-án és 21-én, a katonai kórházak befogadóképességnek növelését írta elő. A férőhelyek számát előbb 19 000, majd még 20 000 ágygal bővítették. A katonai kórházak be- rendezésére a hatóságok felhívást adtak ki 27 000 ágy, matrac és párna begyűjtésére a lakosság adományából. Egy esztendő múltán, 1942 őszén a leningrádi katonai kórházak száma elérte a 154-et, amelyből 83 volt frontkórház 71 pedig hadsereg közvetlen aláren- deltséggű. A hadikórházi ágak száma 1941. június 1-én 13850, 1941. december 1-jén 68 407, 1942. március 1-jén 80 239 volt. A sebes- űltek beszállítása a város előterében húzóódó csataterekről – mint minden szállítás Leningrád térségében – óriási nehézségek köze- pette történt. 1941/42 telén a hadikórházakban is hiányoztak az emberi lét legelemibb feltételei, a fűtés, a világítás és a víz.

A kórházi ételmezés szűkösségét jól jellemzi a napi átlagos egy főre jutó 2183 kalória, amelyben zöldségek egyáltalán nem szere- peltek. A viszontagságos helyzet ellenére 1941 októbere és 1942 áprilisa között a kórházakból 275 000 gyógyult katonát tudtak visz- szaengedni a frontra.

A sebesültek nagy száma miatt csak 1942 második felére sikerült olyan helyzetet teremteni, hogy a rászoruló civilek is nagyobb szám- ban bekerülhessenek a kórházakba. 1943-ban a polgári kórházak- ban az ágyak száma némileg meghaladta a 30 000-et. A meg- betegedések száma azonban 1943-ban is olyan hatalmas volt, hogy a kórházakban a lakosság 25%-a fordult meg betegként. A kórházi állapotok drámaiságát egy korabeli elfogulatlan titkos jelentésből tekinthetjük át, amelyet – általános felügyeleti jogkörében – a Le- ningrádi Katonai Ügyészség 1942. február 12-én rögzített.

Szülészeti és gyermekgyógyászati klinikák

Az első gyermekgyógyászati intézetet – 60 ágygal – 1834-ben alapították a városban. Fent tartását jótékonyági adományokból oldották meg. Liszt Ferenc egyik szentpétervári vendégszereplése során maga is jótékonyági koncertet adott az intézet javára.

1941-ben az intézet rendszerében 1200 ágy volt. Ebből 500–600-at elvontak katonai célra, és ezeket nevezték operatív ágyoknak. A többi ágyon látta el az intézet az alapfunkcióját. A hadi helyzetre való átállás keretében a saját intézeti személyzet és az egyetemi hallgatók közreműködésével olyan 1600 fő befogadására alkalmas óvóhelyeket építettek, ahová a beteg gyermekeket és a csecsemőket is hosszabb időre ki lehetett menekíteni, el lehetett helyezni. A gyógyítás mellett folyamatosan képezték az orvosokat, az ápoló nővéreket, a vöröskeresztes nővéreket, védőnőket és a légoltalmi szolgálat egészségügyi személyzetét.

Az intézet, annak ellenére, hogy egészségügyi létesítmény, a német tüzérség térképén a 708-as számú célpontként volt bejelölve. Az ostrom alatt 26 tüzérégi belövést kapott, ezért 1941/42 telén a gyermekeket állandóan az óvóhelyen tartották. A légiriadók közötti időre, a melegbe bugyolált gyermekeket vesszőkosarakban felvitték a friss levegőre. A klinikák udvarában fekvő víztartályból a csövek elfagyása idején az egész személyzet láncban állva kézből kézbe adta a vízzel telt vödröket, hogy feltöltsék a kazánt. Amikor elfogyott a klinikák szén- és fűtőanyagkészlete, a városi hatóság kiutalt a részükre a város területén lebontható faházakat. Az intézet ezeket saját erővel bontatta le, szállította be és töltötte fel fűtőanyagkészletét. Az élelmiszerellátást a város szélén részükre kijelölt konyhakert műveléséből egészítették ki.

Az intézet személyzetét sem kerülte el a disztrófia. Ápolásukra gyengélkedő részleget állítottak fel. Gyakori volt a nagy éhínség idején, hogy a klinikák bejáratához a sötétség leple alatt odahelyezték disztrófiás és más súlyos betegeket, abban a reményben, hogy a klinika megkönyörül rajtuk és gondoskodik róluk. A legyengült emberek elhalt hozzátartozóik tetemeivel is hasonlóképpen cselekedtek. Az intézet önkéntes nővérei is járták a környékbeli házakat, hogy felderítsenek elhagyott vagy beteg gyermekeket, és azokat beszállítsák a gyógy intézményekbe, ahol vérátömlesztéstől

kezdve, a tápláló beöntésen át minden lehető eszközt bevetettek a legyengült és magatehetetlen csöppségek megmentésére.

A fő feladat a csecsemők és a várandós anyák megmentése volt. A klinikának már a háború előtt saját üzemeltetésű tejcsermelye volt. A blokád idején a tejcsermelye 16-szorosa növelte a termelését, és a saját igények kielégítésén túl, más intézmények részére is szállított tejet. Átlagosan 8000 beteget láttak el, de szükség esetén akár 13 ezret is. Kincs volt az anyatej, amelynek összegyűjtésére külön kezelőt rendeztek be olyan anyáknak, akik bővében voltak a tejnek, vagy elvesztették saját csecsemőjüket. Tehéntej is nagyon kevés volt, ezért szójából és más anyagokból vontak ki tejszerű folyadékot. A tejbe 18-féle adalékból keverték póttanyagot. A Mikojan, miniszterelnök-helyettes kiutalt Leningrádnak a közép oroszországi megyékből 1000 tehenet a gyermekek tejellátásának javítására. Ebből 15-öt a város központjában fekvő gyermekgyógyászati intézet kapott meg.

Henry Shapiro amerikai újságíró (United Press) az intézet meglátogatásakor feljegyezte:

„Nagyon szerencsésnek érzem magam, hogy a véletlen jóvoltából alkalmam nyílt megtekinteni a meggyötört Leningrádnak ezt a nagyszerű intézményét, amelyik a blokád, a hideg, az éhínség dacára folytatja munkáját, és magasan tartja a tudomány fáklyáját, amelyet a nácik igyekeznek eloltani.”

Közegészség- és járványügy

Az előző háborúból jól ismert volt a közegészségügyi normatívák megfelelő kialakításának, valamint a járványok és a ragályos betegségek megelőzésének a fontossága. A háború előtt az egészségügy vezető szakemberei javaslatokat tettek a városi hatóságnak a helyi közegészségügyi mozgósítási terv kiegészítésére.

Például, a Városi vízműveknek javasolták kéthavi derítő anyag és háromhavi klór készlet készletét felvetették a vízvezetékrendszer vegyvédelmét ellenséges mérgező harci vegyi anyagok – például lépfene hordozók – ellen. Ugyanez vonatkozott a csapadék- és szennyvíz elvezető rendszerre is. A városgazdálkodás mozgósítási terve nem tartalmazta a szükséges előkészületeket nagy tömegek mozgására, a temetkezésekre, a közfürdőkre és a közösségi moso-

dákra. A közösségi gőzfürdők és mosodák elégtelen teljesítőképessége már a szovjet-finn háború idején kiütközött, amikor is a katonaság ezeket csak a lakosság rovására vehette igénybe. Az 54 közfürdőből mindössze három rendelkezett ruházat fertőtlenítésére is alkalmas kamrával. A szovjet-finn háború idején a város valamennyi közösségi mosodáját lekötötték a katonai igények, a mozgósítási terv viszont azzal számolt, hogy a katonaság részére elég egy mosodát leadni. Vagyis hadiállapot esetére a helyőrség részére mosodákat kellett volna építeni. A vasúti csomópontokon az állomások és a vagonok fertőtlenítésére hiányoztak a szükséges berendezések. A mozgósítási tervhez tett javaslatokat a hatóságok mellőzték, mivel a katonai koncepció szerint Leningrádot nem tekintették lehetséges front közeli városnak. A néhány megszívlelt javaslat megvalósítására viszont kevés volt az idő Hitler támadásáig.

A háború kitöréséig a járványmegelőző rutinintézkedések megtörténtek, 650 000 embert már beoltottak hastífusz ellen. 1942 tavaszán és nyarán további 537 000 főt és 1 200 000 kapott dizentéria elleni védőoltást. 1945-ben 637 463 oltás történt hastífusz, 731 743 pedig dizentéria ellen. 1943-ban a két éves kort el nem ért gyermekeket is beoltották tífusz ellen, ami azelőtt tilos volt. A német támadást követő négy nap múlva meghoztak egy sor rendkívüli intézkedést. A ragályos betegségek kezelésére számításba vettek 4600 kórházi ágyat. A kiütéses tífusz elleni megelőző intézkedésként felállítottak 11 fertőtlenítő állomást, óránkénti 450 fős kapacitással. Előkészületek történtek a betegek ruházatának fertőtlenítésére négy állomást, óránkénti 450 fős kapacitással. Előkészületek történtek a betegek ruházatának fertőtlenítésére négy állomás létesítésével. A különösen veszélyes fertőzések kezelésére egy önálló kórházat jelöltek ki.

Minthogy a város lényegében a frontvonalon vagy annak közvetlen közelében terült el, illetve az ellenség tűzeszközökkel pusztította, az egész egészségügy, különösen pedig a közegészségi és járványügy a front egészségügyi hatósága és a polgári közigazgatás közös ügyévé vált. A kritikus első télen a Haditanács a blokád alá vont területen a polgári közegészségügyi és járványügyi szolgálatot a Front Egészségügyi szolgálatának rendelte alá. A közegészségügyi és járványügyi szolgálatok a háború kitörése előtt is

rendelkeztek prognózisokkal arra nézve, hogy a mozgósítással járó nagy tömegek mozgása és csoportosítása milyen ragályos betegségeket idézhetnek elő. Számon tartották – jórészt a szovjet-finn háború tanulságaként –, hogy a városban nagy számban vannak jelen a tífusz és dizentériás megbetegedések kórokozói. Az is tudott volt, hogy Leningrád a háború kitörésekor a hastífusz, a kiütéses tífusz és a dizentéria endémiás – helyileg potenciálisan veszélyeztetett – góca. A megelőző orvosi intézkedések éppen ezért a bacilusgócok azonban a városi vízellátási rendszer működési zavaraiából, a szennyvízelvezetés elavultságából, valamint az ostrom okozta hálszati sérülésekből adódóan alakultak ki és termelődtek újra.

A katonai mozgósítással járó gyülekeztetés, a civil menekültáradat, a sebesültek tömeges megjelenése mind olyan tényező, ami a fertőzési kockázatokat jelentősen megnövelte. Az 1941/42. évi drámai tél minden kockázati tényezőt felfokozott. Fő járvány jellegű megbetegedéssé a dizentéria vált. Lobbanásszerűen kitört a hastífusz, a kiütéses tífusz. Ezek gócait fel is fedték. Mindeközben az általános gyógyító, megelőző orvosi szolgáltatás teljesítőképessége a front elsőbbsége miatt csökkent, a civil lakosság ellátásában az orvos- és az ápolóhiány tartósodott. A front egészségügyi szolgálata a járványügy kezelésében két fő irányt követett: maximálisan korlátozta a katonák és a civilek érintkezését, és fokozta a járvány-megelőző tevékenységet. Az előfordult kolera megbetegedéseket erélyesen lokalizálták, azokból járvány nem keletkezett.

A közegészségügyi helyzet és a magas halálozás miatt a Honvédelmi Népbiztosság közegészségügyi és járványügyi katonai expedíciókat rendelt Leningrádba a helyzet felderítése és a helyszíni segítségnyújtás céljából. Áprilisban három ilyen expedíció érkezett és a hatóságoktól kezdve a házkezelőségekig mindenhol tájékoztak a kialakult helyzetről. Az expedíció közegészségügyi ellenőrei tevélegesen is részt vettek a fertőtlenítésben és a lakosság immunizációjában. Az expedíciót augusztus végén feloszlatták és a személyzetét betagolták a város helyi járványügyi szolgálataiba, ahol egyébként is nagy szakemberhiány volt. A fertőzési gócból és fertőző betegeket ellátó kórházakba félkatonai osztagokat rendeltek a Vöröskereszt égisze alatt. Ezek végezték – fertőtlenítő-fürdető századok, vöröskeresztes védőnők segédletével – a

járványmegelőző és fertőtlenítő munkálatokat. A közlekedési át-eresztő csomópontokon megszigorították az átvonulók kötelező fizikális higiéniai kezelését (fürdetés, tetvetlenítés, szőrtelenítés stb.). kiszűrték és kórházba utalták a fertőzött embereket.

Ragályos betegségek

A helyőrség parancsnoka 1942. május 11-én felvetette Zsdanovnak, hogy még radikálisabb intézkedésekre van szükség a ragályos betegségek további terjedésének megakadályozására. Az 1000 főre jutó vérhas és hastífusz megbetegedések száma ugyanis áprilisban 1941 áprilisához képest 5–6 szorosára nőtt. A kiütéses tífusz 25-szörösére emelkedett. E betegségek közösségi helyeken lobbantak fel. Az egyes kerületekben a lakások 30%-a tetves, sok ház udvara kitakarítatlan volt. A lakások 6–7%-ában működött a vezetékes vízszolgáltatás, 9,6%-ában a szennyvízcsatorna. A tisztátalan háztartási hulladékok a szennyvízcsatorna hiányában az udvari árnyékszékekbe kerültek. Rendkívül megnehezült a mosás a háztartásokban. A 65 köztisztasági fürdők alakulatoknál ugyancsak feltártak himlőt, és annak forrását a civilekkel fennálló kapcsolatokban vélték felfedezni. Ez azzal a veszéllyel járt, hogy a járványok kiterjednek a hadra kelt katonai seregtestekre is. 1942 második felében a jelentős erőfeszítések eredményeként a ragályos betegségeket sikerült visszaszorítani.

Közegészségügyi és ökológiai következmények

1944. augusztus 5-én kormányhatározattal létrehoztak egy közegészségügyi intézetet a leningrádi blokád következményeinek vizsgálatára. Célul tűzték ki a levegő, a lakótelepek, a talaj és a csapadékvíz, a víz és a vízellátás, a lakó- és középületek állapotának vizsgálatát, a táplálkozás fiziológiáját, a higiéniai körülményeket általában és külön a gyermekek körében, valamint a város bakteriológiai viszonyait. A levegőt megfigyelő régebbi készülékek a légitámadások miatt nem működtek, sok mindent újra kellett kezdeni. A legsürgősebbnek a vízvizsgálatokat tartották. Egyes csatornák, folyók a blokád alatt közvetlen vízkivételi helyek voltak. A Zsdanovka, a Mojka és a Karpovka folyók vizét már 1943–44-ben

elemzték. Megállapították, hogy még az 1926. évinél is súlyosabb a helyzet, mivel ezek a vizek – a népesség számának jelentős csökkenése ellenére – túlzottan szennyezettek és mérgezetek. Különös nyugtalanságot okoztak azok a nyílt felületű vízgyűjtők, amelyekből a gyárak vettek vizet. A vállalatok 75%-a ugyanis ilyen helyekről látta el magát vízzel. A bombázások révén megsérült szennyvízcsatornák kontrollálatlanul szennyezték a kanálisokat és a vízgyűjtőket. 1943-ban ezek a vízgyűjtők igen sok bélfertőző anyagot tartalmaztak. A blokád megszűntével a helyzet javult, de a baktériumok mennyisége mégis túllépte a megengedhető értéket.

Komoly aggodalomra adott okot a vezetékes ivóvízhálózat állapota és a víz minősége. 1942 májusától – vasárnap kivételével – naponta vettek vízmintát a város 10 pontján a vezetékekből. 1943-ban a vízminták 10%-ában találtak bélfertőző baktériumot (coli), májusban a téli elfagyások és a rögtönzött javítások után ez az arány elérte a 20%-ot. 1944-ben a helyzet javult, a minták kifogásolt aránya 3,7%-ra csökkent.

Felújították a levegő vizsgálatát. Öt helyen folyt mintavétel. A régebbi (1935. évi) állapotokhoz képest a legnagyobb légszennyezési értékeket nem a kályhafűtéssel terhelt téli időben, hanem a nyári hónapokban észlelték, mivel ekkor folytak a helyreállítási, építési munkálatok, az úttest és a járdák locsolására pedig nem jutott víz. A levegő por és füst tartalma ugyancsak az építkezések miatt magas volt.

Az ételmérgezésben a háború előtt a kémiai természetű anyagok a megbetegedések 2–6%-ában fordultak elő, a többi bakteriális okokból keletkezett. 1941 második felében viszont az ételmérgezésekben a kémia anyagok szerepe 30%-ra emelkedett, 1942-ben 86%-ra, 1943-ban 93 százalékra. A kémiai eredetű mérgezések a közvetkeztesen kívül keletkeztek, és döntően az éhínség és a lakosok tájékozatlansága miatt történhetett. A kémiai jellegű mérgezések inkább csoportosan fordultak elő.

Az éhínség idején megnőtt a vadbogyók és vadnövények fogyasztásával kapcsolatos ételmérgezések veszélye. 1942. április 1. és június 15-e között 59 mérgezést regisztráltak. Közülük kettő volt halálos. A mérgezések főként a fogyasztók által kellően nem ismert növények és gyökerek miatt történtek. A Botanikus Intézet, a rádió

és az iskolások a fogyasztók felvilágosítására széleskörű ismeret-terjesztésbe fogtak.

A blokádot végigkísérte egy fékezhetetlen tömegjárvány keletkezésének a veszélye. A sok veszélyforrás közül is ki kell emelni a temetkezéseket. A város kommunikális gazdaságának és az 1. sz. Klinikának a szakemberei még a blokádnál végeztek kutatásokat a tömegsírok higiéniai kérdéseiről. A 18-19. századbéli temetkezések tapasztalatai alapján megállapították, hogy az ugyanazon helyre történt ismétlődő temetkezés esetén a talajban megnőtt a szerves anyagok mennyisége és sérült a talaj öntisztulása. Ennek a kutatása iránt Oroszországban csak a 19. század második felében nőtt meg az érdeklődés. Kutatták a talaj, a talajvíz szennyeződését a városok és a temető területén. 1879-ben egy kutató megállapította, hogy Peterburg városi talaja szennyezettebb, mint a régi temető földje. Egy másik kutató 1887-ben kimutatta, hogy a 128 éves volkovi temető minden 100 gramm földje 970 gramm szerves anyagot dolgozott fel, ezért a felső talajszint lényegesen szennyezettebb, mint az alsóbbak. A vita eldöntetlen maradt. A városok viharos terjeszkedése miatt azonban a temetkezésre újból visszatértek és 1932-ben szabályozták a temető megnyitásának és bezárásának a rendjét. Külön intézkedtek a veszélyesen fertőző betegségben elhunytak temetésének a szabályairól. Tudott volt, hogy a temető talajának öntisztulási ideje 35–40 év, hogy nem vezetnek nyilvántartást az azonos helyekre történt újratemetésekről, és az engedélyezéseknél nem mérlegelik kellően a talajvíz szintjét. De ajánlották a temető környékén a talaj, a talajvíz, a közeli vízfolyások tisztaságának megfigyelését is.

Leningrád közegészségügyi főorvosa 1942-ben kutatást indított három temetőben a talaj- és vízminták vegyi elemzésére, amelyet azután 17 tömegsírra is kiterjesztettek. 1946-ig összesen 7621 mintát elemeztek. Megállapították, hogy a kegyetlen hideg következtében a lebomlás lelassult, a talaj szennyezettsége még 2 év múlva is igen magas maradt, ezért a temetkezéstől 70–100 méterre lévő kutak igen szennyezettek, és a vízfolyások is csak a temetkezési helytől 400-600 méter távolságban kezdenek tisztulni.

7. Evakuáció

A) Gyermekek

B) Gyárak, Gépi berendezések és kezelőszemélyzet

C) Műkincsek, iratok

Kötelezően evakuálandók

- A két- vagy többgyermekes nők
- A nyugdíjasok és a munkában megrokkantak, családjaikkal együtt
- A szakmunkásképző intézetek tanulói
- Az óvodások
- A munkaképességüket ideiglenesen elvesztettek a családjaikkal együtt
- A betegek
- Az evakuálandó gyárak munkásai és alkalmazottai, a családjaikkal együtt.

Önkéntesen evakuálhatók még az egygyermekes anyák is. Az evakuációt augusztus 15-éig kell befejezni. A leningrádi városi pártbizottság öt napot kapott arra, hogy a kitelepítés konkrét tervét és menetrendjét kialakítsa. A hatóságok számoltak azzal, hogy a lakosok nem szívesen vállalják a kitelepítést. A hadi helyzet szovjet értékelése azonban nem tartotta kizártnak, sőt eshetőségnek tekintette, hogy a németek – bár nem képesek a teljes frontvonalon támadásba lendülni –, Leningrádot a nyári időszakban megrohamozzák. Ilyen helyzetre is számítva, tovább kellett erősíteni a védelmi képességét.

A visszamaradó aktív dolgozók ágazatok közötti elosztását a Haditanács a következőképpen határozta meg:

- Hadipari üzem 117 000 fő
- Élelmiszeripar 25 000 fő
- Textilipar és könnyűipar 29 000 fő
- Villamosenergia-termelési ágazat 6 800 fő
- 553 000 t tőzeg és 1 300 000 köbméter fa kitermeléséhez 11 000–14 000 fő

- Helyi ipar 44 000 fő
- Egyéb ipar 14 000 fő
- Vasút 18 000 fő

A határozat előírta a visszamaradó gyárak konzerválását (leállítását), a technikai berendezések megőrzését, a közüzemi szolgáltatások fenntartását, a kereskedelmi üzlethálózat szűkítését, a LÉGO szolgálat és a tűzoltó kontingens kiegészítését. Kötelezte a magas házak felsőbb emeletein lakókat arra, hogy költözzenek le az alsóbb szinteken üresen álló lakásokba.

Zsdanov a pártaktíva előtt mondott beszédében többször nyomatékosan hivatkozott Sztálin véleményére ebben a kérdésben. A beszédből kiolvasható: a Leningrádi front megerősítésével arra is sor kerülhet, hogy nemcsak a német támadást hárítják el sikeresen, hanem a leningrádi seregtestek támadásba lendülése előtt is megnyílik a lehetőség. Zsdanov kilátásba helyezte, hogy a vázolt tervbe beletartozik Leningrádban négyhavi élelmiszerkészlet és négyhavi üzemanyag-készlet felhalmozása is. A front katonáinak a napi kenyér fejadagját pedig 100 grammal felemlik.

A romló hadi helyzet miatt szükséges lakossági kimenekítésre a központi kormányzat 1941. július 5-én hozott rendeletet, ezt követően adat ki határozatait az Állami Honvédelmi Bizottság végrehajtással kapcsolatos szabályokról. A leningrádi hatóságok némileg korábban kezdték meg a gyermekek kimenekítését. Júliustól augusztus végéig kiszállítottak a városból 636 000 személyt, szeptember közepétől 1942. április közepéig a Ladoga-tó jegén, az Élet Útján és légi úton 659 000 embert, majd májustól októberig még 403 000 főt. Összesen 1 743 000 főt menekítettek ki a hátországba, ebből a gyermekek száma 448 000 főt tett ki. 1943-ban kezdetét vette a kimenekítettek visszatérése.

Leningrádon átkelő menekültek

A kezdetben kialakult katasztrofális hadi helyzet következtében Leningrád a menekültek átkelő pontjává vált. Tömegek menekültek ide a németek és a finnek által megszállt területekről. 1941. június végén megszervezték hét pályaudvari, egy városi és hét iskolai szükségsszállót az elhelyezésükre. Augusztus 27-ig evakuáltak a városból az ország belsejébe 147 500 menekültet. A blokádnak kezdetét

től be kellett rendezkedni a még visszamaradt menekültek tartós elhelyezésére. Létrehoztak még 42 szükségsszállást. 1941 szeptemberétől 1942 júniusáig ezeken átment 64 700 személy. 1941 szeptemberétől engedélyezték a bejelentkezésüket szolgálati lakásokban, rokonoknál, ismerősöknél, ezzel élt is 32 700 ember. Ezen kívül fa- és tőzegkitermelésre, villamos erőművekbe munkára jelentkeztek 18 900-an. Őket a foglalkoztató vállalatok látták el fedéllel. A rendőrség lakcímnnyilvántartó szolgálatának jelentése szerint 1941. szeptember-december folyamán 84 614 főt regisztráltak a városba bejelentett személyként. A rendőrség december 5-én már csak 11 039 menekült lakcímbjelentését tartotta rendezet- lennek. A bejelentett személyek a helyi lakosokkal azonos elbírálás szerint kapták meg az élelmiszerjegyeiket.

A Leningrádba költözöttek és evakuáltak létszáma (fő)

	1941	1942	1943
Beköltöztek	261 246	2 782	40 188
Evakuáltak	773 384	411 079	97 608

A beköltözők természetesen nemcsak menekültek, hanem hivatalos küldöttek, látogatók stb. lehetnek, az evakuáltak ugyancsak a városból bármilyen jogcímen kimenekített valamennyi személyt jelentik.

Az 1941. június 29–augusztus 27. között evakuáltak száma és összetétele:

- Evakuáltak – jórészt Leningrád megye járásaiiba – 395 091 gyermeket, közülük 175 400 gyermek a szovjet vezetés által előre nem látott német előrenyomulás miatt visszakerült menekültként. Őket, ha a szülők hozzájárultak, újból elindították most már kelet felé a hátországba. Így a Leningrádból valóban hátországba evakuált gyermekek száma ebben az időben 219 691 volt.
- Evakuált leningrádi felnőtt 104 692
- Vállalatokkal együtt evakuált 164 320
- Összesen 488 703

Ebben a szakaszban a fentiekén túl evakuáltak Litvániából, Észtországból, Lettországból, a Karél-Finn területről Leningrádba 147 500 személyt.

Az evakuáció három módja a második szakaszban

• Hajóúton a Ladoga-tó keleti partjára	33 479 fő
• Ebből nem leningrádi lakos:	14 854 fő
• Légi úton	35 114 fő
• Ebből nem leningrádi lakos:	16 956 fő
• Gyalogmenetben a Ladoga-tó jegén kijelölt úton át és gépkocsival, nem szervezett módon	36 118 fő

Kezdetben nem tiltották a magánszemélyeknek, hogy gyalogszerrel vagy magánjárművel átkeljenek a Ladoga jegén és így meneküljenek. Ez a szervezetlen mód azonban nem vált be, mivel útközben a legyengült emberek elpusztultak, és állambiztonsági szempontok is ellene szóltak. Egy idő után ezért kategorikusan megtiltották az ilyen magánakciókat.

Az Élet Útján 1942. január 22–1942. április 15. között kitelepítettek 554 186 embert. Közülük:

• Munkások és alkalmazottak	66 182 fő
• Munkások és alkalmazottak családtagjai	193 244 fő
• Katonai személyek családtagjai	92 419 fő
• Ipari tanulók	28 454 fő
• Egyetemisták, diplomások, professzorok, tanárok, tudományos kutatók családtagjaikkal	37 877 fő
• Tanulók és tanárok (katonaiskolák)	4 442
• Gyermekotthoni gyermekek	12 639 fő
• Hadirokkantak	7 343 fő
• Leningrád megye járásaiból a városba menekültek	8 135 fő
• A Vörös Hadsereg sebesültjei	35 713 fő
• Elítélt személy	1 150 fő
• Speciális kontingens a városból	8 825 fő
• Kitiltott személy a megyéből	30 489 fő
• A Karél-földszorosról származó kolhozparaszt	27 274 fő

1941. június 29–1942. április 15. között összesen 1 295 100 embert evakuáltak. Ebből:

• Leningrádi népesség	970 718 fő
• Észtország, Litvánia, Lettország, Karél terület, Leningrádba menekültek, Leningrád megye lakói, sebesült katonák	324 382 fő

Kényszerkitelepítések

A német és finn nemzetiségű szovjet állampolgárok kényszerkitelepítésére vonatkozó központi politikai határozat nem ismert, preventív szándéka más forrásokból vélelmezhető. Jellemző azonban, hogy a Leningrádi Front légierő parancsnoka 1944. szeptember 25-én szorgalmazta a város közelében fekvő katonai repterek mellett lakó németek és finnek kitelepítésének meggyorsítását. A légierő konstataulta, hogy bombázó kötelékek megjelenésekor az inkriminált lakók rakéta jelzőlövedékekkel segítették a németek tájékozódását, a finn lakosok pedig nyíltan megfenyegették az orosz polgári személyeket, hogy a finn hadsereg bevonulásakor majd elbánnak velük. Ez a kényszer kitelepítés jogilag nem volt internálás, hanem evakuáció. Nem is az NKVD, hanem a polgári evakuációs bizottság intézte. Lényegét tekintve azonban ez internálás, hisz tartalmában állambizottsági lépés volt.

A haditanács határozata alapján 1942. október 1-jéig Leningrádból és közvetlen környékéről hatóságilag kitelepítették a háttországba a német és a finn nemzetiségű személyeket, sőt politikailag megbízhatatlan elemeket is. Az utóbbiak sorsát az NKVD intézte.

A kitelepítettek közül

• Finn és német	58 210 fő
• Osztályidegen	40 231 fő
• Visszaeső bűnöző	30 307 fő
Összesen:	128 748 fő

A megbízhatatlan elemek hatósági kitelepítésére az NKVD Megyei Hivatala a háború kitörésekor irányelveket adott ki, amelyek végrehajtása részben a rendőrségre hárult. 1942. október 5-én a városi rendőrség főnöke átiratban kérte a városi tanács elnökét, hogy az evakuációs tervbe a rendőrség által a személyi nyilvántar-

tásokból politikai szempontok alapján kiszűrt elemeket is vegyék fel. Ebbe a kategóriába a rendőrség a következőket sorolta.

• Ellenforradalmi elemek, visszaeső bűnözők	762 fő
• A lakcím bejelentési tilalom megszegői	603 fő
• Hontalanok	65 fő
• Külföldiek	84 fő
Összesen:	1514 fő

A városi tanács ezeknek a személyeknek elrendelte a mielőbbi kitelepítését.

A menekültek golgotája

A leningrádiak evakuációja a hátszágba nehéz körülmények között zajlott, és az ostromgyűrűből meggyötörtén kijutottakra igen nehéz, további megpróbáltatásokkal terhes utazás várt. A kutatók figyelme erre is kiterjed, mivel az útvonal városainak, fontosabb vasútállomásainak levéltári adatait, az evakuációs megbízottak akkori jelentéseit és a helyi gyógyintézetek, temetkezési intézetek jelentéseit is feltárták. Ezekben a városokban spontán kultusza van a leningrádi menekültek emlékének, az útközben nekik nyújtott támogatás megbecsülésének. Különleges szerep jutott a menekültek átutaztatásában a Vologodszki és a Jaroszlávi megyéknek, amelyeken át főként vasúton, kisebb részben vízi úton szállították a távolabbi keletre tartókat.

Az evakuációnak két fő szakaszát különböztetik meg:

- A blokád előtti időszak, 1941. június 29-től augusztus 27-ig
- A blokád utáni 1942. november 1-jéig tartó időszakot. Ezt követően evakuáció csak különleges engedéllyel, szórványosan történt.

1941. július 21-ig Vologodszk megyébe Leningrádból és annak frontzónájából 30 978 menekült érkezett. Ezen kívül a megyén keresztül a vasúton áthaladt 220 000, vízi úton 36 000. Nem szükséges ecsetelni, hogy ez rövid idő alatt óriási emberáradatot jelentett. A fogadó megye több pontján. például Cserepovec városban szerveztek átkelő pontokat, ahol meleg étkezést és orvosi szolgáltatásokat nyújtottak. A menekültek egy része gépkocsin és fogatolt kocsikon is utazott. Cserepovec levéltári iratai szerint a településen

1941. július–december hónapokban 650 880 menekült haladt át.

• Vasúton	391 659 fő fő
• Vízi úton	246 789
• Gépkocsin és fogatolt járművön	12 422 fő.

Az orvosi segélyszolgálatok a vasúti szerelvényekről és a hajókról is emeltek ki beteg gyerekeket, felnőtteket. A ragályos betegeknek a kórházakban elkülönítőt hoztak létre. A szállítás nem lehetett mentes a zavaroktól, a szervezetlenségtől. Például, az előírás szerint vasúti szerelvényeknek naponta 600 km-t kellett volna megtenniük. Ezt azonban a hadi helyzet, a légitámadások vagy a katonai szállítások elsőbbsége miatt nem tudták tartani, így a vonatokat gyakorta állították félre, mellékvágányokon várakoztatták. Jaroszlavl megyébe a kezdetektől már 1941. augusztus végéig 79 826 gyermek érkezett. 67 796 gyermekintézmények szervezésében, 12 030 szülők kíséretében. A menekült gyermekek elhelyezése szükségmegoldásokkal történt, iskolákban. Internátusokban, kolhozépületekben, munkásszállásokon, parasztházakban. A megyei hatóságok rendeletben írták elő, hogy a lakosság húzódjon össze, ennek megfelelően a lakófelület egy főre jutó normáját, átmenetileg négy négyzetméterre korlátozták. A menekültek ellátását csak igen hiányosan tudták megoldani, nem jutott elég fekvőhely, kevés volt az orvos és az ápoló, egy ideig egyáltalán nem jutottak tejhez, húshoz, cukorhoz, tojáshoz. A viszontagságok miatt a szülők egy része a gyermekeket visszavitte Leningrádba. Ily módon augusztusban csökkent a feszültség, és szeptember közepére csak 47 750 gyermek maradt a megyében.

1941 októberében a németek offenzívát indítottak Moszkva ellen. Fennállt Jaroszlavl megye német megszállásának a veszélye. A szovjet kormány ezért úgy döntött, hogy a gyermekeket Jaroszlavl megyéből ki kell szállítani biztonságosabb távoli vidékre és pedig

• Molotov (Perm) megyébe	9 582 főt
• Cseljábinszk megyébe	10 336 főt
• Omszk megyébe	10 961 főt
• Tatár Autonóm Köztársaságba	2 954 főt
• Összesen	33 833 főt.

A kitelepítés harmadik hulláma az Élet Útján 1942. január 27–1942 április vége között zajlott le. Ezeknek a menekültek egy részének sorsa előre beteljesedett a disztrófia miatt. 1942. április 25-ig 215 vasúti szerelvényen 486 287 főt evakuáltak az útba eső Vologda városig. Ezen kívül 40 000 más útvonalon menekült keletre és 10 ezer embert telepítettek le Vologda megyében. A megyén a tél folyamán 500 000 menekült haladt át. Végül is, kormánydöntés alapján, e megyében telepítettek le 20 733 főt. Az utóbbiak közül azok, akiknek egészsége feljavult (kb. 3000 fő) mégis távoztak a megyéből. A helyi hatóságok az első menekült szerelvény érkezése előtt három nappal tudták meghozni a menekültek fogadásához és ellátásához szükséges döntéseket. Az előző menekülthullámokhoz képest most igen sok legyengült ember érkezett, sokan útközben meghaltak, a megérkezettek közül pedig rengetegen szorultak gyógykezelésre, kórházi ápolásra. Az ételmeztetésre és az orvosi ellátásra a fogadó megye nem bizonyult felkészülnek. *A betegek napi adagja a következő volt:*

Cukor	20 gramm
Teavaj	40 gramm
Hús	125 gramm
Tej	200 gramm
Kása	90 gramm
Édesség	10 gramm
Kenyér	400 gramm

A kórházakba került betegek halálozási aránya megnőtt, az egyik kórházban 38,1%-ot ért el. a harmadik hullámban csak 1942. február–április hónapokban Jaroslavl megyébe 167 vasúti szerelvény érkezett 300 000 menekülttel. A megye hatóságai limiteket szabtak meg az egyes városoknak és járásoknak a befogadandó leningrádiak számáról. A beérkező vonatokról már százával szedték le a halottakat. A kórházakban a halálozás 25–40% körül mozgott. Emelték a napi fejadagokat, de az erősen legyengült emberek egy , hogy a vonaton történt nagyszámú rosszullét arra vezethető vissza, hogy a Ladoga-tó kiinduló vasútállomásán az embereket túl bőséges mennyiségben látták el étellel, amivel a kiéhezett szervezet nem tudott megbirkózni.

A negyedik menekült hullám 1942 novemberéig tartott. A Ladoga-tó vízi szállítással 448 694 embert telepítettek ki. Az átkelés célpontja ugyanaz a két megye volt. Az emberek állapota is javult, de a megyék is felkészültebbnek bizonyultak. Az áldozatok száma azonban ebben a szakaszban is jelentős volt.

A leningrádi terület falusi részei evakuációs rendjéről

(Popkov et.)

- a) Megbízandó Popkov és Szolovjov et. VII. 4. estére javaslatok kidolgozásával és azok a (z ad hoc) bizottsághoz benyújtásával
- b) Azon területek kapcsán, melyek az Északnyugati Fronttal közvetlenül nem szomszédosak, felkérjük Burlin et.-at, lépjen kapcsolatba az Északnyugati Front haditanácsával és jusson megegyezésre vele az adott területek evakuációját illetően.

A Leningrádi Front Haditanácsa határozata a gyógyintézmények és gyermekes anyák átköltöztetéséről a déli kerületekből az északiakba – és a dezertőrség, valamint az ellenséges elemek városba szivárgása elleni harcról

№ 19.

A Leningrádi Front Haditanácsa határozata a gyógyintézmények és gyermekes anyák átköltöztetéséről a déli kerületekből az északiakba.

1941. szeptember 16.

Szigorúan bizalmas!

№ 00264.

- 1) Kötelezendő a Munkásküldöttek Leningrád-Területi Tanácsa Végrehajtó Bizottsága (Szemin) Munkásküldöttek Leningrád Városi Tanácsa Végrehajtó Bizottsága (Popkov) a kórházak, szülőotthonok, óvodák stb. illetve a gyermekes anyák átköltöztetésére a déli elővárosi kerületekből, Kirov-kerület a viadukton túli részéről, Moszkva-kerület az „Elektroszila” gyár melletti viadukton túli részéről, és a Volodári kerület a kura-kini úttól kívül eső részéről.

Az állampolgárok átköltöztetése kötelező rendszerben kell folyjon és kétnapos határidővel be kell fejeződjék 1941. szeptember 18-ára.

Az elővárosi kerületek lakosságát át kell költöztetni a Pargolovi és Vszevolozsszki kerületbe, a Kirovi, Volodári és Moszkvai kerületek lakosságát pedig 51 000 fő erejéig a következőképpen kell áttelepíteni:

- a Szverdlov-kerületbe 6000 főt
- a Vaszilij-sziget kerületbe 6000 főt
- a Petrográdi kerületbe 12 000 főt
- a Primorszkij kerületbe 12 000 főt
- a Viborgi kerületbe 9000 főt
- a Krasznoyarszkij kerületbe 6000 főt

- 3) Az átköltöztetést a lakók a városból elmenekülésével felszabadult szobákba, a lakók sűrítésével lehet megoldani, akár a kerületi tanácsok, akár kormányiszervek tulajdonában lévő lakások lakói kerülnek átköltöztetésre.
- 4) Kötelezendő Grusko rendőrfőnök, hogy határozza és közölje velünk meg azon útvonalat, melyen keresztül az átköltöztetés megoldható, annak beszámításával, hogy a civil gyalogosközlekedés és teherforgalom elől a déli kerületekbe vezető főútvonalak lezárásra kerültek (ulica Sztacsek, Moszkov-szkoje sossze, prospekt Gaza).
- 5) Az átköltöztetés elengedhetetlen felügyeletét Grusko rendőrfőnök kell biztosítsa a megjelölt időszakban.

*A Leningrádi Front vezénylő tábornoka,
Zsukov hadseregtábornok*
*A Leningrádi Front Haditanácsának tagja,
a Központi Bizottság elnöke Zsdanov*
*A Leningrádi Front Haditanácsának tagja,
Kuznyecov hadosztálykomisszár*

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 7384, Оп. 36, д. 63. л 3–4. Hitelesített másolat.

8. Az ipar átállítása

Hadihajók építése

A hajógyártás és -javítás a várossal egyidős. Már a háború kitörése előtt is építettek különböző hadihajókat és azok működtetéséhez és karbantartásához szükséges úszó eszközöket (sorhajó, könnyű és nehéz cirkáló, torpedónaszád, különféle típusú tengeralattjáró, torpedóhordó naszád, jégtörő, őrhajó, tengeralattjáró vadász, aknaszedő, úszóműhely, különleges rendeltetésű, víz alatti munkálatok elvégzésére szolgáló bűvárhajó, hidrológiai és hajózási viszonyokat felmérő hajók, vontatóhajó, úszódaru). Gyártottak tengeri aknákat, kiegészítő gépészeti részegységeket (gőzturbinákat), akadályhálókat, aknaelhárító szerkezeteket, hajóról és tengeralattjáróról kilőhető torpedókat, kompresszorokat a torpedóvetőkhöz, elektrotechnikai műszereket, hangbefogót, ultrahang észlelő rendszert és másokat.

1941. július–augusztusban az Állami Honvédelmi Bizottság úgy döntött, hogy Leningrád hat hajógyárát mélyen a hátszágba kell evakuálni, és a háború előtt megkezdett hajóépítéseket be kell fagyasztani. Ez egyebek mellett azt jelentette, hogy 27 befejezetlen hajótestet folyami úton elvontattak a hátszágba, köztük 12 tengeralattjáró törzsét. Két hajógyárat teljes egészében evakuáltak. A legfontosabb szerszámgépek közül 1000 egységet szállítottak el, a németek gyors előrenyomulása miatt azonban leszerelt berendezések egy részét már nem tudták útnak indítani, ezért visszavitték az eredeti helyükre, hogy más hadi cikkeket gyártsanak rajtuk, így például 45 mm-es lövedékeket, aknákat, tüzérségi célzó eszközöket, könnyű fegyvereket.

1942 nyarán az ipari berendezések kitelepítését felújították. 1941–42-ben közel 4000 technológiai berendezést evakuáltak, nagyobb részben a második háborús évben. Több ezer tonna finom alapanyagot, acéllemezt, ötvözetet, bronzot, rezet szállítottak a hátszágba.

Katonai repülőgépek gyártása

A. Jakovlev konstruktőr műszaki tervei alapján Leningrádban, a 47. számú hadiüzemben 1936-tól gyártottak (javítottak) gyakorló-oktató repülőgépeket.

1937–39 között 982 repülőgépet állítottak elő. Előbb, a légierő által nem igazán kedvelt ÚT-1 típust gyártották, majd az ÚT-2 típust, 1940 márciusától pedig az ÚT-3 típust. A 23. számú hadiüzem az ÚT-2 típusból gyakorló, mezőgazdasági, mentő és személyszállító változatokat állított elő. Akkori értelemben modern harci gépek és repülőmotorok gyártását Leningrádban. Az építkezések azonnal megkezdődtek. Meglevő hadiüzemek átállítását is előírták. A gépi berendezéseket más gyárakból vonták ki. Megrendeltek technológiai berendezéseket Svájcból, Németországból a Vickers, Woknes, Richter és Zeiss művektől. Moszkvában 300 szakembert vezényeltek át, és további 300-at toboroztak a leningrádi üzemből. A leningrádi repülőgépgyártásra 14 gyárat létesítettek a következő gyártási profillal: 6 repülőgépgyár, 2 repülőgép-motorgyár, 4 műszergyár, 2 aggregátgyár. Ezen kívül 13 gyár volt alkatrész- vagy részegység-beszállító. Ezen a termelő bázison állítottak elő repülőgép-motorokat, IL-2 csatarepülőket, JAK-4 és LAGGE-3 típusú vadászrepülőket, bombázó-vadász gépeket, PB-100 típusú zuhanóbombázókat. 1942-ig kb. 50 000 főre tervezték az üzemek létszámát, amelyekben évi 5000 repülőgépet terveztek gyártani. Ezt a programot az 1941. évi német támadás derékba törte. A gyártó berendezéseket (jórészt személyzettel együtt) 1941 második felében teljes egészében evakuálják a hátszágba, ahol új termelő bázisokat hoztak létre. A visszamaradt alkatrészekből 1941 végéig Leningrádban előállítottak 318 repülőt, nagy mennyiségű repülőgép részegységet, műszert és megjavítottak 248 repülőgépet. 1942-ben további 497, 1943 első felében pedig 130 db repülőgépet.

Harcoksigyártás

Leningrád külvárosának vasművében (Izsorszka) fejlesztették ki azt a páncélacélt, amelynek hatásossága a T-34-es és a KV nehéz harcokocsikról ismert. Emiatt csatolták ezt a kisvárost közigazgatásilag is Leningrádhoz. Harckocsikat terveztek és gyártottak a Kirov gyárban is. 1941. július 30-án már levelezés indult arról, hogy az izsorszki

vasmű a gyártás technológiai műszaki dokumentációját továbbítsa az Urálban lévő Szverdlovszk Uralmas gyárába. Cseljabinszk traktorgyárában is a leningrádiak segítségével épült ki a nehéz harckocsigyártás. Az Állami Honvédelmi Bizottság 1941. július 11-én elhatározta a leningrádi ipari berendezések tömeges kitelepítését a hátsószárgba. A nyár folyamán megindultak a teher- vonatok a leningrádi gyárak technológiai berendezéseivel az Ural városaiba. A gyári berendezések kiszállítása egészen 1943 őszéig folytatódott. Az izsorszki vasművet 1941 nyarán elérte a német hadsereg és nehéz tüzérséggel támadta. Ezt a gyárat – a legrosszabbra is felkészülve – konspiratív megbízottak aláaknázták, de mivel a németeket feltartóztatták, a gyár felrobbantására nem került sor. A megmaradt nyersanyagokból folytatták a páncélacél termelését.

A Kirov gyár új tankok előállításával mellett, gépesített mozgó javítóműhelyeket szervezett, és azokkal segítette a frontot a csatákban meghibásodott harckocsik és más járművek javításával. 1941 második felében ezek a hadiüzemek 713 harckocsit gyártottak és megjavítottak több száz harci járművet. Ennek jelentőségét illusztrálendő, elég megjegyezni, hogy a németek támadásakor az egész Vörös Hadsereg mindössze 1861 modern harckocsival rendelkezett. A harckocsik gyártása folytatódott 1942-ben és 1943-ban is, ugyanúgy a javítás is.

Ebben 16 városi vállalt vett részt kooperációban. A páncéllemez burkolólapok vastagsága az igényeknek megfelelően 50–300 milliméter között mozgott. A háború kitörésétől 1943 végéig a város gyáraiban 836, különböző típusú harckocsit gyártottak és megjavítottak 1346 egyéb harci járművet, ideértve az önjáró lövegeket is.

A háború és a leningrádi ostrom teljes időszakában, a harckocsigyártás fontosságát jól illusztrálja egy 1942. május 13-i levéltári dokumentum, amelyben a városi pártbizottság titkára kért és kapott engedélyt arra, hogy egy harckocsikat gyártó leningrádi üzembe, tíz harckocsi komplettírozásához, a Volhov város repülőterén lévő, Cseljabinszkból származó dízelmotorokat és más részeket szállíthassanak repülővel. Tekintettel arra, hogy a DOUGLAS típusú repülőgép egy felszállással két harckocsi tartozékainak elszállítására volt képes, a repülőgépes szállítás komoly tehermentést jelentett.

A legyártott új harckocsik nagyobb részét „exportálták” a hátszágba, kisebb része jutott a Leningrádi frontra. Az elosztásról személyesen Sztálin döntött. Feljegyzések maradtak arról, hogy a Ladoga-tó jegén a katonai út korlátozott teherbírása miatt, a harckocsik súlyos tornyát leszerelték, farönkökből rögtönzött szánkóra helyezték, és ezeket a torony nélküli harckocsik maguk vontatták át a tavon.

Híradástechnika

Az ország híradástechnikai eszközöket és tábori kábeleket gyártó 12 üzeme közül 4 működött Leningrád, 5 Moszkva körzetében, 3 pedig a német megszállás fenyegette Ukrajnában. A hadi helyzet miatt július-augusztusban a leningrádi gyárak és a többi európai területen fekvő híradástechnikai üzem áttelepítését is megkezdték. Gyakorlatilag szünetelt a Vörös Hadsereg utánpótlása ezekből az eszközökből, miközben a németek elől visszavonuló szovjet fegyveres erők ebből a felszerelésből óriási veszteségeket szenvedtek. A kritikus helyzetet jól jellemi, hogy 1941 októberében Leningrádból is Moszkvába kellett szállítani távbeszélő-központokat és készülékeket az alakuló új híradó szolgálat részére. Ez az akció természetesen önkéntes felajánlásként volt ismert, ami a lényegen nem változtat. A leningrádi belső védelmi vonalak, tüzelőállomások, figyelő, harcálláspontok közötti telefonösszeköttetést a városi polgári telefonszolgálató anyagaiból vették át.

Átmenetileg módosítani kellett a híradó szolgálat állománytábláját, a híradástechnikai eszköz ellátottsági normát valamennyi fegyvernemnél egyharmadra csökkentették. Ez a minimuma volt a hadműveletek irányításához szükséges eszközállománynak. Ennek következtében 1941-ben egy lövészadosztály állománytábla szerinti 327 távbeszélő készülékéből 100 maradt, 54 távbeszélő központ helyett 4, 1256 km tábori kábel helyett 300, benne 150 km szigeteletlen vezeték. A hadosztálynál rendszeresített 63 rádióállomás helyett csupán 10-12 állt valójában rendelkezésre.

Ezekben a kritikus hónapokban minden lehetséges tartalékot fel kellett használni. Két leningrádi üzem a blokád alatt is folytatta híradástechnikai eszközök termelését. A leningrádi Krasznojá Zaarja és a Szevkábel, ha kisebb mennyiségben is, de gyártott távbeszélő-ké-

szülékeket és kábeleket. Leningrádban helyi kezdeményezésre megkezdték az RL-6 és az RL-8 rövidhullámú rádióállomások gyártását műsorvevő rádiók alkatrészeiből. Ezekből az eszközökből nem csak a Leningrádi Frontnak jutott, hanem a hátországba is szállítottak.

A híradástechnikai szakemberek a blokád alá került várost a Ladoga-tó fenekére leeresztett telefonkábelrel összekötötték a hátországgal. E nélkül a távírógépeket és a telefonösszeköttetést nem tudták volna működtetni a hátországgal és a szovjet Volhovi Fronttal. A helyi rádió adója pedig alaptevékenysége mellett a katonai hírszerzést is kiszolgált.

A hírközlés problémái (Cvetkov et.)

Elengedhetetlennek kell elismerni a kijelölt településekről pályafelügyelők kinevezését, megbízva Szolovjov és Cvetkov et.-at egy direktíva kidolgozására és a kerületekbe telegramban kiküldésére. Bizonyos civil forgalmú áruk termelésének ideiglenes leállításáról (Kapusztyin et.)

Elfogadandó Kapusztyin et. javaslata civil forgalmú termékek egyes gyárakbéli ideiglenes termelési szüneteltetéséről (ezek felsorolását lásd a mellékletben!).

A Városi Bizottság és a Területi Bizottság elnöke, A. A. Zsdanov

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 24, Оп. 151, д. 2. л 27–30. Eredeti

№ 3.

Az ÖK(B)P (leningrádi területi) Területi Bizottsága A. A. Zsdanovhoz a Leningrádi és Október vasútvonalak őrzése megerősítése elengedhetetlenségéről szóló memorandumából.

1941. július 8.

A Leningrádi és Október vasútvonalak műtárgyai nem pusztán a légitámadások ellen védtelenek, de az objektumok jelentős részét egyáltalán nem védi fegyveres őrség.

Például az Október-vasútvonal 463 műtárgya közül csak 157-et őriznek a belügy csapatai, illetve fegyveres őrség. Egyetlen őrzött objektum sem rendelkezik légvédelmi löveggel.

Ugyanilyen a helyzet a Leningrádi vasútvonal mentén, ahol 268 műtárgyból mindössze 76-ot őriz fegyveres őrség.

Ezen kívül, a váltók és állomások helyreállítási munkálatai, ugyanígy a helyreállító munkálatok szerelvényei légvédelmi géppuskafedezet nélkül működnek. A légvédelmi géppuska-eszközök hiánya a vasúti csomópontoknál és műtárgyaknál lehetővé teszi az ellenségnek az állomások, katonai oszlopok és vasúti műtárgyak büntetlen bombázását, melyek lerombolása fennakadásokat okoz a vasúti közlekedésben és hosszú időt vesz igénybe helyreállításuk. Az ŐK(B)P Területi Bizottság vasútközlekedési bizottsága arra kéri Önt, intézzen kérdést az Északnyugati Front Haditanácsához a nagyobb vasúti hidak mellett légvédelmi géppuskaeszközök telepítése tárgyában, ugyanígy a vasúti csomópontok kapcsán – Ljubany, Toszno, Csudovo, M. Visera, Mga, Viborg, Hiitola, Novgorod, Gdov, Luga, Dno, Oredezs, Gatcsina, Batyeckaja, Voloszovo, Vejmar.

Ezenkívül elengedhetetlennek tartjuk repülőgépek járőröztetését a vasútvonalak mentén.

Az ŐK(B)P Vasútközlekedési Területi Bizottsága titkára, Minkin

Az ŐK(B)P Területi Bizottsága Vasútközlekedési Részlegének helyettes vezetője, Maszlennyikov

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 24, Оп. 2-В, д. 885. л 1-3. Eredeti

Hadifelszerelés és lőszer

Az 1942. évről állnak rendelkezésre teljes körűen részletes adatok az egyéb haditechnikai eszközök gyártásáról.

1943. III. negyedétől a leningrádi gépipar már csak közepes és nehézkaliberű fegyverek lőszerait gyártotta, főleg a „katyusa” sorozatvetők rakéta lövedékeit. Ebből, 1943. első 10 hónapja alatt 1 900 000 egységet állítottak elő.

Egyéb, Leningrádban gyártott hadiipari cikkek közül kiemelendő még, hogy megkezdték a tüzérségi lövedékek lőporába lángnyelő vegyi adalék gyártását, amely a kilövással járó lángcsóvát lényegesen mérsékelte, és lehetővé tette a lövegek tartósabb álcázását. Az egyik gyárban kifejlesztettek egy golyóálló mellényt, amelyből 11 000 darabot elő is állítottak. A mellények tömeggyártását a hátsországi üzemre bízták. A 10 hónap alatt legyártottak 2300 gépfegyvert, 120 000 géppisztolyt, megkezdték az automata légelhárító lövegek gyártását is (137 mm).

Leningrád Védelme Haditanácsa határozata a Kirov-gyárból géppuskák átadásáról és önjáró lövegek gyártásáról.

№ 13.

1941. augusztus 26.

Szigorúan bizalmas!

- 1) Kötelezni kell a Kirov nevét viselő emelő-szállító felszerelés – gyár igazgatóját, Mojkin, valamint ugyanezen gyár háborús képviselőjét, Kurilenkot:
  - a) Leningrád Védelme Haditanácsa számára átadni vizsgálatra 80 db «ДТ» Gyegtyarjov-géppuskát gyalogsági állvánnyal és dobtárakkal valamint 20 db duplacsövű «ДТ» Gyegtyarjov-géppuskát a gyárban előállított különleges állvánnyal.
Határidő: 1941. augusztus 28.
  - b) Helyreállítandó és a Kirov-gyárba ellenőrzésre leadandó 12 önjáró löveg a T-26-osok működő állományából. Megállapítandó, hogy a 12 javításából 8 az üzem alapvető részeiben, csomópontjaiban kell történnjen.
Az átadás határideje 1941. IX. 10.
- 2) Kötelezendő a Kirov-gyár igazgatója arra, hogy T-26-os alvázakra 76 mm-es ezredágyúuk kerüljenek felszerelésre és ezt az önjáró löveget a haditanácshoz megvizsgálásra 1941. IX. 15-ig adják be.

Vorosilov, Zsdanov, Kuznyecov, Kapusztyin, Antyufejev

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 24, Оп. 151, д. 1. л 20. Eredeti

№ 14.

Leningrád Védelme Haditanácsa ülésjegyzőkönyve

1941. augusztus 27.

Szigorúan bizalmas!

№2

Jelenlévő haditanácstagok:

Vorosilov, Zsdanov, Popkov, Kapusztyin, Szubbotyin, Kuznyecov

Elnököl: Vorosilov

- 1) Az erődítési munkálatok terveiről

Megbízandó Kuznyecov a leningrádi erődítési munkálatok tervének és szervezésének határozati javaslata a haditanács elé terjesztésével augusztus 27., 18 órára.

2) Az iparvállalatok őrzéséről

Kapusztyin megbízandó a haditanács az iparvállalatok őrzésére vonatkozó határozati javaslata Sztyepanov bevonásával történt átdolgozására.

Az átdolgozott határozati javaslat benyújtandó augusztus 27., 18 órára.

3) Az egyéni telefonok használata megszakításáról.

Megszakítandó az egyéni telefonok használata. Popkov megbízandó az ennek megfelelő határozati javaslat benyújtásával.

A teljesítés határideje egy nap.

4) A lakosság bevonása az erődítési munkálatokba.

Megbízandó Popkov és Kuznyecov huszonnég órán belül határozati javaslat benyújtására a lakosság az erődítési munkálatokba való bevonása tárgyában.

5) A forradalmi rend megszilárdításáról

Megbízandó Kuznyecov és Popkov a Belügyi Népbiztossággal és a városparancsnokkal egyetemben huszonnég órán belül határozati javaslat benyújtásával a forradalmi rend biztosítását célzó intézkedésekről (harc az ellenforradalmi elemek ellen, spekuláció, fosztogatás, huliganizmus ellen, a rendről stb.).

6) A város lakosságának felfegyverzése kötelezettségéről

Megbízandó Popkov, hogy a Belügyi Népbiztosság helyi vezetése parancsnoka, a helyőrség parancsnoka és a városparancsnok bevonásával határozati javaslatot nyújtsanak be a haditanácshoz a lakosság felfegyverzése kötelezettségéről.

7) Előrehozott döntéssel megállapítandó, hogy a 4), 5), 6) közlésre kell kerülnön.

8) A népfelkelő zászlóaljokról

Megbízandó Szubbotyin, hogy készítse elő sajtóközlésre a haditanács határozati javaslatát a népfelkelő zászlóaljokról.

9) A termékek jegy szerinti és kereskedelmi kiszolgálása normáiról

Megbízandó Popkov, hogy készítse elő a haditanács, majd ezt követően a Védelmi Bizottság vizsgálatára az olyan áruk, mint a gyufa, tojás, tea fejenkénti jegyrendszerű és kereskedelmi kiszolgáltatásának elengedhetetlen normacsökkentését.

A határozati javaslatok e tárgyban 48 órán belül beadandóak a haditanácshoz.

*Leningrád Védelme Haditanácsa elnöke,
a Szovjetunió marsallja, Vorosilov
Leningrád Védelme Haditanácsa tagja, Zsdanov*

FORRÁS: ЦГАИПД СПб. Ф. 24, Оп. 151, д. 1. л 15-16. Másolat

A Leningrádi Front Haditanácsa határozata védelmi övezet építéséről a város területén

№ 15.

1941. szeptember 3.

Szigorúan bizalmas!

№ 00215.

A város védelme biztosítására erőltetni kell a védelmi övezet építését a belső zóna elülső pereménél, Finn-öböl, a 3. sz. telep, a Körvasút Preportovaja-megálló, Ribackoje falu, az Utkina-meander, Szosznovka, a kudrovi kommuna, Zanyevka, a Rzsevszkaja, a Novaja, a Ruscji, a Prigorod Ugyelnaja, a Kolomjági, a Novaja Gyerevnya, a Sztaraja Gyerevnya, Finn-öböl állomások mentén.

2) A belső zónát hat szektorra kell osztani.

Az első : a Jekatyerinogofka torkolata – Obvodnij-csatorna – Bolsaja Mitofanyevszkaja út – ligovai csatorna – Finn-öböl, a 3. sz. telep, a Körvasút Preportovaja-megálló.

Második: az első szektor nyugati határa – Obvodnij-csatorna – a Volkovka partmenti sétánya – a Vityebszki vasútvonal a Körvasút mentén bezárólag és tovább nyugatra a Predportovaja-megállóig.

Harmadik: a második szektor nyugati határa – Obvodnij-csatorna – a Néva – Szergijevka – az Okkervilig – Kudrovo kommuna – Néva állomás – Szosznovka – Utkina-meander – Ribackoje falu a Körvasút felől a Vityebszki vasútvonallal kereszteződésig.

Negyedik: Finn-öböl – a Sztaraja Gyerevnyától és Novaja Gyerevnyától északra eső rész – Kolomjagi – Csornaja récska – Bolsaja Nyevka – Bolsaja Nyeva a torkolatig.

Ötödik: a negyedik szektor nyugati határa – Kolomjagi – Ozerki megállótól délre eső rész – 1 km Ugyelnaja előváros előtt – Rucsji – Piszkarjovka állomás, kivéve a Lenin-sugarút – a Néva.

Hatodik: az ötödik szektor nyugati határa – Rucsji – Novaja – Rzszevszkaja állomás – Zavenka – Kudrovo kommuna.

3) A munkálatok főnökeiként rögzítendő:

1. sz. szektor: Szmirnov
2. sz. szektor: Zsukov
3. sz. szektor: Cumbal
4. sz. szektor: Dobroszlavszkij
5. sz. szektor: Koloszov
6. sz. szektor: Scserbakov.

4) A munkálatok termelésére kijelölendő:

1. sz. szektor: a Kirov, az Október és a Lenin-kerület
2. sz. szektor: a Moszkovszkij, a Kujbisev és a Frunze-kerület
3. sz. szektor: a Volodári, a Szmolnij és a Dzerzsinszkij-kerület
4. sz. szektor: a Primorszkij és a Szverdlov-kerület
5. sz. szektor: a Viborgi és a Petrográdi kerület
6. sz. szektor: a Krasznogvaryészkij és a Vaszilij-szigeti kerület.

A kerületi tanácsok végrehajtóbizottsági elnökeinek személyes felelősségére javasolni kell a védelmi munkákra kerületenként ötezer fő mozgósítását, biztosítva munkaeszköz-szállítás- és étellemezési ellátásukat. Mérnöki-műszaki személyzet mozgósítandó zárövezetek létrehozásának megszervezésére.

5) A munkálatok vezetőinek személyes felelősségévé kell tenni a védelmi munkálatok és a tankelhárító övezetek, támaszpontok, lőállások, (tüzérségi állások, fedezékek, lövészárkok) minőségét.

A tankok számára elérhetetlen felszereléseket a legnagyobb alapossággal ellenőrizték a harckocsizó szakemberek, akiket Szubbotyin külön erre kell kiválogasson, azért, hogy a

jelzett akadályok és a hozzájuk vezető utak lőhetőek legyenek oldalazó és frontális tűzzel is és ne szolgáljanak fedezékül az ellenség tankjai és gyalogsága számára.

A tankcsapdák csak trapézformában építhetők. Minden olyan sáncárokfalat, amely lehetőséget nyújt a tank kitörésére, át kell építeni.

Ahol a tankcsapdák utakhoz érnek, a hidak elbontandóak, ideiglenes hidakkal helyettesítendőek.

Egyidejűleg a tüzelési rend kialakításával támaszpontonként, azonnal a teljes személyzet befogadására elegendő fedezékek kialakításához is hozzá kell látni, melyek a könnyű tüzérségi tűz ellen védenék a támaszpont és a csomópontok állományát. Emellett, minden támaszpontonál és csomópontnál azonnal hozzá kell látni jól összekötött, teljes profilú tüzelőárkok létrehozásának.

6) A Leningrádi Front híradósfőnökének, Kovaljov vezérőrnagynak megbízható vezetékes összeköttetés kialakítását kell javasolni a betonfedeles és földépítésű tüzelőállások között, felhasználva ehhez a Városi Telefonigazgatóság eszközeit és erejét is.

7) Javasolni a Leningrádi Front tüzérségi parancsnokának, Szviridovnak, hogy három napon belül nyújtsa be a Leningrádi Front Haditanácsának a megerősített körzetek tüzérségi felfegyverzése tervét, beleszámítva a tengerészeti lövegek és a hajóágyúk felhasználását is.

8) A belső védelmi övezet építése ellenőrzése és az építésben való közreműködés a Védelmi Építések ad hoc Bizottságára hárul.

*Az Északnyugati Front legfőbb vezénylője,
a Leningrádi Front vezénylő tábornoka, Vorosilov*

*A Haditanács tagjai:
A Központi Bizottság titkára, Zsdanov
admirális Iszakov
hadtestkomisszár Klementyev
hadosztálykomisszár Kuznyecov*

Az ipar kitelepítésének leállítása

A háború kezdetén és a kritikus időszakban az ipari vállalatok vagy az igényes technológiai berendezések tömeges leszerelése és a mély hátrországba szállítása a leningrádiak körében egyetértéssel találkozott. Az 1943. évi januári blokádnyitott korridor és a szárazföldi összeköttetés megteremtése után az ipari berendezések evakuációjának újabb lendülete azonban a politikai vezetőkben megrökönyödést keltett. A város jövőbeni gazdasági létalapját látták veszélyben, mivel a moszkvai kormánysszervek olyan berendezések evakuálására is utasításokat adtak, amelyekre a leningrádi üzemeknek, az Állami Honvédelmi Bizottság által kiszabott termelési terv teljesítéséhez szüksége volt. Nyílt vitát keltett az a rendelkezés, amely az izsorszki vaskombinát két sajtoló berendezését is kitelepítésre ítélte, jóllehet nélkülözhetetlen volt a Balti Flotta hadihajójának javításához.

Zsdanov 1943 októberében ezért Sztálinhoz fordult a leningrádi ipar stabilizálása és jövője ügyében. A levéltári dokumentum tanúsága szerint beszámolt Sztálinnak arról, hogy a város vezetése Moszkva utasításait az evakuációval kapcsolatban maradéktalanul végrehajtotta, 1943-ban a város ipara a háború előttinek 30%-át képes produkálni. Kimutatta, hogy 1941 júliusától 1943 októberéig az evakuált gépi berendezések a következő mennyiséget tették ki:

Teljes mértékben evakuált vállalat	70 egység
Ebből: 53 gépgyártó vállalat	
Tervező intézet	22
Konstruktóri iroda	11
Építő szervezet	7
Berendezések (szerszámgép, sajtolók stb.)	70 319
Ebből 50 000 egység a gépiparból	
Ipari villanymotor	58 000
Komplett kazán	22
Vízi és gőzturbina	23
Villany erőmű, 30 MW	2
Gőzmozdony	93
Vasúti vagon	6000

Fekete fém (lemez, páncél stb.)	125 000 t
Színes fém (drót, lemez, nyers öntvény, szalag)	31 000 t

Végkövetkeztetésként kérte, hogy Leningrád városából a berendezések és alapanyagok további evakuálását szüntessék meg. Így stabilizálódott a város ipara és ezen az alapon indult meg az újjáépítés.

9. Élelmezés az éhínségig

Az élelmezés forrásai

Leningrád élelmiszerellátása vasúti szállítmányokból történt. A német támadás előtt sem képeztek hosszabb időre elegendő készleteket. 1941. július 1-jén a polgári lakosságnak jutó élelmiszerkészlet lisztből két hétre, kásafélékből 2,5 hónapra, zabból 3 hónapra volt elegendő. Burgonyából, zöldségből és gyümölcsből a kereskedelmi raktárakba a következő beszállítás történt (tonna/év):

	Burgonya	Zöldség	Gyümölcs
1940	245 032	154 682	15 234
1941	6 960	30 376	508

A város gyakorlatilag a legfontosabb vitamintartalmú élelmiszerek nélkül maradt.

A háború kitörését követően a politikai vezetés rendkívüli intézkedéseket hozott. Visszafordították a teherhajókat, amelyek szovjet export gabona rakománnyal útban voltak Németországba vagy Finnországba, és visszavonták a Balti tenger kikötőiben gabonával megpakott teherhajókat is. A szomszédos megyékbe különmegbízottakat delegáltak a begyűjtési terv szerint Leningrádnak járó szemes terményért. A szokásos napi sült kenyér igény 2200 tonna körül volt. Az intézkedéseke eredményeként, a német szárazföldi ostromgyűrű bezárásáig sikerült beszállítani a város raktáraiba összesen 62 000 tonna szemes terményt, kásafélét és lisztet. Elszállították a készleteket azokból a járásokból is, amelyeket az előre-nyomuló német hadsereg fenyegetett. Ugyanakkor a gabona fölött rendelkező országos főhatóság a leningrádi készletekből bizonyos mennyiséget elvont és elszállíttatott az ország belsejébe, tehát előfordultak keresztbeszervezések is. Munkaerő és szállítóeszközök híján nem sikerült betakarítani és elszállítani a megye járásaiból a burgonyát és a zöldséget. A lakosság kimenekítése valamelyest enyhített az élelmiszerproblémán. Augusztus 27-ig kimenekítettek 488 703 embert, de 175 000 gyermeket a németek közeledése láttán visszavittek Leningrádba a

nyugati járásokból. Ezek a gyermekek lesoványodva, elgyötörve és tetvesen érkeztek haza.

A Leningrádot övező fronton a szovjet fegyveres erők élelmiszerkészlete sem volt jobb a polgári lakosokénál. 1941. szeptember 10-én: lisztből 7 napi készlet volt, kásából 14, makaróniból 28, halból 10, zsírból 8, zöldségből 0,5, takarmányból 10–11 napi.

A vadon tenyésző és emberi táplálkozásra alkalmas növények gyűjtése igazi mozgalommá terebélyesedett. A gombaszedés és bogyók gyűjtése orosz hagyomány. Az ismeretterjesztők 100 növényt soroltak be a fogyasztásra alkalmas kategóriába (csalán, sóska, laboda, angyalgöyökér, pitypang, erdei deréce, kupir, borsakov, kakukktorma, surepica, vízi lilium, komló, borókafenyő bogyója, hamvas áfonya, csipkebogyó stb.) ezeket a növényeket, illetve bogyóikat öt napig áztatták ecetes vagy citromsavas vízben, majd átszűrték és húsdarálóban apróra zúzták. A kapott masszát a közétkeztetésben zöldségleves készítéséhez használták, de télire is készletezték. Pitypangból, útilapuból, kamillából, bojtorjából stb. zselét (kocsonyát) készítettek. A gyermekek tonnaszámra gyűjtöttek falevelet a dohányipar részére. A vadnövények kereskedelmi forgalmazását a városi hatóság szabaddá tette. A rádióban és a sajtóban 100 vadon termű növényt népszerűsítettek a szakemberek.

Az állatállomány

1941 szeptemberében Leningrádban és a külső területek gazdaságaiban 25 407 sertés, 4357 szarvasmarha, 568 csikó volt. A város napi hússzükséglete 246 tonnát tett ki. Raktáron volt – a levágott lovakkal együtt – 12 112 tonna hús.

A városi és a megyei tanács 1941. október 21-én kötelezte a szovjet kézen maradt kolhozokat és az ostromgyűrűbe szorult kistermelőket, hogy állataikat vetessék nyilvántartásba az illetékes helyi hatóságnál. Állat levágását a járási tanács és a települési hatóság engedélye nélkül megtiltották. December elején a megyei tanácsülésen napirendre tűzték az állatállomány regisztrációjának eredményét és a felvásárlás helyzetét. Megállapították, hogy a járási vezetők, a kolhozokkal összejártszva eldugták az állatok egy részét. Állat-vágás esetére a hatóság előírta a gazda normáját, hogy mennyi húsról jogosult. Az adott család minden tagjának járt havi

1,5 kg hús, amit három hónapra számítva megtarthattak, a többit le kellett adni a felvásárló szervnek, és vagy pénzt vagy ipari árut kaptak cserébe. A szigorítást a vállalatokra is kiterjesztették. Állatok levégására csak a húskombinátokat jogosították fel, azzal a kikötéssel, hogy a húst az állami készletbe kell beszámítani.

A visszavonuló Vörös Hadsereggel együtt hátra menekített – és a leningrádi gyűrűbe került – állatállomány takarmányozása nagy gondot okozott. A szovjet kézen maradt járásokban takarmánygyűjtésbe fogtak és mohát, száraz fűvet (köznyelven tűzegzabot), vékony vesszőhajtásokat szedtek össze. A lovak a forró vízben megáztatott zsenge vesszőt szívesen ették, de ez a silány takarmány nem mentette meg őket, ezért a kiselejtezett egyedeket állatorvosi felügyelet mellett levágták, és a többi hússal együtt fele-fele arányban hozták forgalomba.

Az ostromgyűrűn belüli folyóvizeken és tavakon folytatták a halászatot és a kifogott hal állami készletekbe került. A Ladoga-tón télen a jég alatt halásztak, és napi 10–12 t friss halhoz jutottak.

Adalékok, pótanyagok az élelmiszerekben

Az egyik nagyvárosi szeszgyárat kötelezték, hogy kenyéradalék céljából étkezési cellulózt, dextrint gyártson. Kísérletek folytak élesztő-alapanyag kinyerésére fából. Egy tonna száraz fából 250 kg élesztő-alapanyagot vontak ki, amelyet sóval ízesítettek és hagymával, paprikával, olajjal egy kissé megpirítva brikettáltak 5 dekás adagokban, majd pedig vízhatlan papírcsomagban tárolhatóvá tették. Ezeket a „briketteket” a frontra szállították, ahol a katonák egy csomagot 1 liter forralt vízben elkeverve levespótlóként fogyasztották. A „briketteket” felhasználták a következtetésben is. Ilyen adalék gyártását a város minden kerületében megszervezték, és gondoskodtak erre a célra fa és fakéreg begyűjtéséről. Az adalékanyagot kipróbálták a kenyérgyártó tröszt központi laboratóriumában, és a kapott eredmények alapján a sült kenyérbe 15%-ot kitevő száraz cellulózelesztő keverését engedélyezték. A valóságban az étkezési cellulózzmassza adalékaránya a kenyérben elérte a 20–25 százalékoz, így a többi adalékkal – zab, árpa, maláta, szója – együtt a pótanyagok részaránya elérte a kenyér tartalmának 40–50%-t is. A sült kenyér napi fejadagja tehát biológiai tartalma szerint nem értékelhető a valódi kenyérével.

*A pótadalekok részaránya a sült kenyérben
1941. szeptember–december egyes napjain (%)*

Megnevezés	Szeptember 4.	Szeptember 24.	Október 8.	November második és december első fele	
Rozsliszt	67	60	62	55	
Malátaliszt	3	12	14	10	
Zab- és árpaliszt	30	12	12		5
Szója		12	4		
Olajpogácsa		2,5	4	10	
Gyapotpréselvény					5
Korpa		1,5	4		5
Rizshéj				2	
Étkezési cellulóz					5

Az élelmiszeripar és gyógyszeripar más termékeihez is felhasználták a különböző hulladékokat. Zsenge fenyőágakból C-vitamin-kivonatot állítottak elő. Akciókat indítottak a fenyőágak begyűjtésére. Ezzel havonta több millió C-vitamin-tablettát készítettek. A dohányba komló-, nikotin- és papírport keverték. Gombát, bogyókat gyűjtöttek és konzerváltak. (Sósavas, karotin, csersav, balzsam, glukóz). Elsőrangú érték lett a kazein és általában minden élelmiszeripari hulladék. A város 16 kenyérgyárából nyolcat leállítottak. A kenyérgyártás igen nehéz időket élt meg a téli hónapokban. Ha nem volt forró víz, akkor a dagasztáshoz hideg vizet használtak, ha nem volt villanyáram, akkor a dagasztógépeket és a fűtőszalagokat kézi erővel működtették. Az olyan állítások, hogy a kenyérbe fűrészpport keverték, csak irodalmi „feldolgozásnak” tekinthetők. A tésztába került adalékok, ideértve a cellulózt is, előzetes technológiai feldolgozáson estek át. Mindazonáltal normális kenyérről nem beszélhetünk.

Zöldségtermesztés

1941 őszen a földeken termény betakarítását nem tudták befejezni. Szeptember 15-ig felszedtek 1300 t burgonyát és zöldséget, de abból szervezett módon csak 500 t jutott el a leningrádi raktárakba.

A tragikus 1941/42-es tél után Zsdanov felhívást adott ki minden talpalatnyi föld, park, kert, udvar zöldséggel, burgonyával történő beültetésére. A hatóság felmérte ezeket a művelésbe vonható földeket, és a gazdátlanokat kiosztották a művelésre jelentkezők között. Az állami gazdaságok palántatermesztői, a vetőmag- és vetőgumó-kereskedelmi egységek, valamint a tudományos rendeltetésű Botanikus Kert hozzáfogtak a tavaszi ültetvényezéshez szükséges eszközök és anyagok beszerzéséhez, illetve előállításához. 19 463 kg vetőmagot osztottak szét. A burgonya vetőgumót 1941 telén elfogyasztották, így tavasszal csak rossz minőségű és részben fagyott burgonyagumót lehetett kiültetni.

A helyi iparnak kellett a kistermelőket kézi szerszámokkal ellátania. Ennek keretében az új kistermelők részére 45 000 locsolókanát, 199 000 vödröt, 30 000 kapát, 58 000 gereblyét, 120 000 lapátot, 7000 kést stb. gyártottak.

Vállalatok és intézmények kisegítő gazdaságai

Ilyen gazdaságok hagyományosan léteztek és működtek az ostromgyűrű előtt is. A 468 kisegítő gazdaság, 5833 hektáron gazdálkodott. Krumplival és zöldséggel vetették be a terület 87%-t az 1942. évi termelésük burgonyából 1712,2 t, zöldségből pedig 24 530 t volt. Ezekben a gazdaságokban a munkák csúcsidején 13 000–17 000 ember is dolgozott. A munkálatokba szükséges esetén a Vörös Hadsereg is besegített. Egyéni konyhakertészkedéssel foglalkozott 276 000 háztartás. Az általuk bevetett terület 1784 hektárt tett ki. (Békeidőben 1468 szövetkezeti közösségben 176 000 egyéni kiskerttulajdonos tömörült) ezek, illetve pótlólag bekapcsolódott 100 000 kistermelő kapta meg a művelésre kijelölt városi közterületeket is. Évi termelésük a különféle zöldségekből elérte a 26 000 tonnát.

Az állami gazdaságok 2220,61 hektáron gazdálkodtak. Primőr áruk termeléséhez, palánta neveléséhez rendelkeztek melegházakkal. Saját célra, és a kistermelők ellátására 99 millió darab palántát neveltek. Az általuk megtermelt zöldség 24 638 t, a burgonya 1215,5 t körül alakult. A különböző gazdaság típusokban együttevén 75 000 t zöldséget gyűjtöttek be. Ebből a nyári szezonban a Vörös Hadsereg kapott 40 000 tonnát. 1943-ban a zöldségtermés 133 000 tonnát ért el, de a felosztását a hadsereg és a polgári lakosság között nem ismerjük.

A Botanikai Intézet teljesítménye külön említésre méltó. Mint mindenütt másutt, ez az intézet is tudományos, ismeretterjesztő és bemutató-szemléltető szerepet játszott. A blokád alatt a kiskerti termelők tanítójaként vált népszerűvé kiadványaival és a rádióban rendszeresített előadássorozatával. A kistermelők részére palántákat nevelt, szabad területén pedig maga is termelt zöldséget. Az intézet azonban teljes pusztulás fenyegette, nem csak a német légi és tüzérségi bombázások miatt, hanem az első blokád alatti télen a fűtőanyag hiányában. Ilyen körülmények között vágott egy szívgyógyszer alapanyag kitermelésébe a digitális virágból (gyűszűvirág). Ennek a vadon, leginkább a Harz hegységben és Thürin-giában termő ritka növénynek a levelei glükozidokat tartalmaznak, amelyek nélkülözhetetlen szívgyógyászati alapanyagoknak számítanak. A blokád alatt a gyógyszer beszállítása megszakadt. A régebb-

ről tárolt digitálisz alapanyag elveszítette gyógyhatását, ezért az egészségügyi hivatal utasítására kivonták a gyógyászatból. Az alapanyag pótlására az intézet, mint tapasztalt tudományos műhely kapott megbízást. A Fűvészkert növénymaggyűjteményében fellelték e virág magjait. A Gyűszűvirág a kutató intézet amúgy is szűkös földterületéből jelentős felületet igényelt, hisz a virág leveleinek átmérője darabonként 90 cm-t tett ki. A levelekből szárítás után sikerült kinyerni a gyógyító alapanyagot. Így, nemcsak Leningrád lakói jutottak a nélkülözhetetlen gyógyszerhez, hanem még az ostromgyűrűn túlra, a Nagy Földre is tudtak szállítani belőle. Sok hasonló példát lehetne felhozni a leningrádi tudósok blokád alatti teljesítményéről (ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozik Vera Inber szovjet költő, Leningrád ostroma, Budapest, 1949, Szikra Kiadó, fordította Madarász Emil).

Meg kell még említeni két forrást. A városból kimenekített személyeknek a hozzátartozók csomagokat adtak fel postán a város körülzárása előtt. Ezeket a csomagok leginkább a kimenekített gyerekeknek címezték. A hadi helyzet miatt az ilyen csomagok felhalmozódtak a postahivatalokban. A hatóságok úgy rendelkeztek, hogy a postán elfekvő csomagokat vissza kell adni a leningrádi feladónak. Így is történt, a feladóknak nagy lakmározása jutott a csomagokból. A másik forrás a Leningrádba látogató frontbarátok, a távolabbi megyék, szövetséges köztársaságok látogató küldötteitől származó ajándékokból állt, amelyeket a Leningrádi front hadtápszolgálatának egyik központi raktárába gyűjtötték be. A Front Haditanácsa úgy döntött, hogy a pontos címmel ellátott küldeményeket a címzetteknek kell átadni, a címzés nélkülieket pedig a front, illetve a Balti Hadiflotta és a város között kell elosztani. Az ilyen ajándékok között lehetett látni élő rénszarvasokat is, azokat a Karél Szocialista Köztársaságból hajtottak Leningrádba. (Dzeniszkevics, Leningrád v Oszade, 238.old.)

Tömeges éhhalál (disztrófia)

1941. december 4-én Leningrád Szverdlovszk nevű kerületének főorvosa jelentette a városi tanács egészségügyi osztályának, hogy területén, a szakrendelőben, orvosi segélyhelyeken olyan megbetegedésekkel találkoznak, amelyek nagyfokú legyengüléssel, a

végtagok és az arc puffadásával járnak. A jelenség bizonyára az inséges táplálkozás és a túlzott megterhelés együttes következménye. Ezeket a tüneteket már november 17-én is észlelték a kerületben. Az intézetvezető főorvosok, tudományos kutatók zárt vitáját követően elrendelték az ilyen megbetegedések regisztrálását. Egy hét alatt a regisztrált betegek száma elérte a 356 főt. Javasolták a hatóságnak hatásos élelmiszerek tartalékolását a gyógyításra: csokoládét, kakaót, szeszt terápia gyanánt. Ezen kívül ajánlották glukózt, vitaminokat, jódot, poituitrint és más szerek alkalmazását. A betegek munkahelyén könnyítések bevezetését, súlyosabb esetekben pedig a kórházi kezelést javasolták. Más források szerint hasonló megbetegedésekről már november elején tettek jelentéseket. Anna Lihacseva doktornő, a Krasznoe Znamja gyár üzemorvosa a disztrófiával kapcsolatos személyes tapasztalatait és megfigyeléseit a naplójában így jegyezte fel.

„Végigszenvedtem a disztrófia valamennyi fokozatát, eljutottam egészen a végső, a harmadik fokozatig. A betegségem 1941. december 21-én kezdődött a testsúlyom csökkenésével, légszomjjal, a gondolkodás lelassulásával. December 12-én a gyári étkezdében lóhúsból készült kocsonyától dizentériát kaptam. Azután minden megindult lefelé a lejtőn. A sötétség (télen Leningrádban nappal is sötét van), a dermesztő hideg, az állandó éhség. Erőtlenségem miatt nem tudtam korán reggel elmenni az élelmiszerboltba és kivárni a sort, amíg a családom élelmiszerjegyét beválthatom. Engem, férjemet, valamint a fiamat is ledöntötte az éhínség, ami a férjem és a fiam halálával végződött. A tömeges elhalálozás akkor kezdődött el, amikor az élelmiszerhiányhoz társult a hideg és a városi személyszállítás leállása. A lehűlt testű, éhező emberek mégis becsülettel teljesítették a kötelességüket. Leromlott erőnléttel akár tucatnyi kilométert gyalogoltak naponta munkahelyükre és dolgoztak, az időnként csupán 123 grammos kenyér, valamint a délben kapott levesszerű lé vagy gusztustalan élesztőleves mellett.

És mi történik ezután? A kínzó éhség arra kényszeríti az embert, hogy szakadatlanul az ételre gondoljon, és csak arról beszéljen, emlegetve legkedvencebb vagy nem kedvelt ételleket, sajnálván a lebecsült és el nem fogyasztott falatokat. Ahol két-három ember összejön, akár a szolgálatban, a munkában, a bolt előtti sorállásban, csak egy

a téma – az étel! Mit adnak a boltokban az élelmiszerjegyekért, mi az aktuális norma, mit lehet szerezni és így tovább.

A lesoványodást követi az ödéma. Előbb jelentéktelen mértékben, aztán a szemem, a tenyéren, majd kiterjed a végtagokra, különösen a lábra. Ekkor már nehéz a járás, az ízületek mozgása akadozik. A szomjúság, az éhségérzet erősödik és állandósul. Éjszakánként gyakori a vizelési inger és a bőséges vizelet, függetlenül az elfogyasztott folyadék mennyiségétől. Ez utóbbi – paradox módon – fordítva is igaz. Fűszeres ízelet kívánsz, sós kenyeret, borsos levest, miközben a nyelv ízlelő képessége minimális. A száj száraz és keserű, a nyelv mint egy fadarab, így beszélni egyre nehezebb. Ekkor jön az apátia, a renyheység, a mozdulatlanág vágya, az elerőtlenedés. De mozogni kell, gondolkozni kell, nem lehet otthon maradni a hideg és a téli sötétség miatt. Végtagjaink állandóan hidegek, ödémásak, a kisebb sérülések elfekélyesedtek, nem gyógyulnak, a lábfej és a kéz ujjai idegenek, elnehezülnek. A szervezet ellenálló képessége annyira megcsappant, hogy a legkisebb bőrsérülés is fekélyesedik, hónapokig nem gyógyul be. Testünk törzsén a vesztes fogyás miatt kitüremlenek a csontok, a bőrön pigmentek jelennek meg az állandó viszketés elvakart helyein. A tetvekről nem is beszélve. Azok szinte mindenkit gyötörnek...

Az emberek hónapok óta nem aludtak levetkőzve, hideg lakásukban nem mosakodtak. Nem volt sem víz, sem fa az otthoni fürdéshez, nem működtek a közfürdők sem. Jómagam valahogy otthon tisztálkodtam, de novembertől 1942 májusáig nem voltam közfürdőben. A lakásomban a hőmérséklet mínusz 5 fok volt.

A férjem halálával valahogy még csak megbékéltem. Az ő halála tompa fájdalom, de a drága fiacskám halála miatt kegyetlenül és kétségbeejtően fáj a lelkem és sírni tudnék éjjel-nappal. Fiacskám lassú agóniája – hosszú napokon át tartott – végtagjai görcsölésével kezdődött, teljesen elment a hangja, beállt a végelgyengülés, felfekvési bajokkal folytatódott, undorodott az ételtől, csak a savanyúságot kívánta, de azt nagyon, és időnként ecetért esdekelt, de én nem adtam neki. Lehet, hogy a savanyúság mégis megmentette volna? Sajnos január-februárban nem volt fenyővitamin, és még nem kaptunk sósavat sem. Őszintén szólva, akkor még egyáltalán nem gyógykezelték intézményesen a disztrófiás betegeket, nem jutottak élelemhez, gyógyszerhez, vízhez. Förtelmes idők voltak! Amikor bevittem a kór-

házba a gyógyszercseppeket, nem volt kéznél tiszta víz a cseppek feloldásához, nem tudták meleg vízzel felönteni a meleg borogatásra való gumitömlőket. A betegek koszosan, tetvesen feküdtek, nem tudtak tisztálkodni.

A háború első hónapjaiban, különösen 1941 őszén, amikor gyakori és hosszadalmas bombázások voltak, még fürgén futottunk az óvóhelyekre, rejtőzködtünk, valahogy izgultunk, érdeklődtünk, hogyan lehet elbújni, hol biztonságosabb, az alsóbb vagy a magasabb emeleteken és így tovább. De az eltelt hónapok során fatalistákká váltunk. Már láttuk a bomba- és lövedékbecsapódások minden változatát, láttuk a tetőn áthaladó bombák rombolását és egész emeletek pusztulását, láttunk oldalirányú tüzérségi becsapódásokat, láttuk egész pincék és óvóhelyek összeomlását.”

Ma már megállapítják a kutatók, hogy az élelmiszer-fejadagok mértéke a jegyrendszer bevezetésének kezdetén – a háztartások saját készleteinek figyelembevételével – elegendő volt az emberi szervezet fenntartásához és a munka közbeni erő kifejtéshez. Novemberben azonban már az élelmezés kalóriamennyisége és minősége elszakadt az életfunkciók normális működéséhez szükséges mértéktől. November második felétől a polgári lakosság táplálékában a fehérje mennyisége akár napi 10 grammra becsülik. A munkások napi fejadagjának kalóriaértéke ebben az időben 1087–770 kalória volt a normális 3500–4500 kalóriával szemben. Az alkalmazottaknak egy főre átlagosan jutott napi 423 kalória a norma szerinti 3000–3200 kalóriával szemben. J. K. Moszkalenko kutató számításai szerint napi 1300 kalória felvétele esetén az emberi szervezet átlagos életképessége nem tart tovább egy hónapnál. Az éhezés maximális időtartama viszont az intézményes élelmezési adagok szerint Leningrádban mintegy három hónapig folytatódott. Orvosi szakvélemények szerint a leningrádi népesség közel 90%-a szenvedett alimentális disztrófiában.

Az alimentális disztrófia a fehérjedeficiten túlmenően a szénhidrátok, a vitaminok, az ásványi sók elégtelenségét is jelentette. Ezt az állapotot kimutatták a vér és a szövetek fehérjetartalmának mérésével is. A klinikai kórképhez hozzátartozott – amennyiben más megbetegedés szimptomáival nem párosult – a folyamatos fogyás, az erősödő izomgyengeség, a pulzuscsökkenés, a szívgyengü-

lés, jelentős munkaképesség csökkenés, levertség, lelassult beszéd- és mozgáskészség, túlzott ingerlékenység. Ennek az állapotnak a végső stádiumát az orvosi nyelv „vita minima”-ként (az élet határán) terminussal minősítette.

P. Popkov, a városi tanács elnöke a nagy éhínség után egy évvel a következő megállapításokat tette.

Leningrádban az 1941/41. év telén az éhhalál vált a tömeges elhalálozás fő tényezőjévé, meghaladva a többi betegség és a német légi- és tüzérségi bombázások pusztítását. 1941 decemberében a disztrófiához társult a dizentéria, 1942 tavaszán a skorbut. A disztrófia még 1943-ban is gyakori jelenség volt, Leningrád megyében pedig még 1946–1947-ben is előfordult. Az egyik kutatóintézet mintavételes vizsgálatokat végzett 1943-ban és 1947-ben a vér aszkorbinsav-tartalmára vonatkozóan. E szerint 1943-ban a vizsgált személyek vérében gyakorlatilag nem észleltek aszkorbinsavat. 1947. március–június hónapokban a vizsgált alanyok 42%-ának a vérében volt normális szinten az aszkorbinsav, ősszel pedig az alanyok 60%-ának.

A háború előtt a szovjet orvosképzésben a disztrófiáról vajmi keveset oktattak. Pedig ez a megbetegedés Petrográdban az 1917–1923 közötti évekből ismert volt. Ekkor 19 516 fő halálát regisztrálták a következő megnevezéssel: „Vészes alultápláltság okozta legyengülés”. Így definiálták az akkori nemzetközi morbiditási nomenklatúrában is, a 192. tételszám alatt. A blokád kezdetén a szovjet orvos kutatók átvizsgálták az első világháborús németországi szakirodalmat is ebben a tárgyban, hisz Németországban is volt az első világháború idején és azt követően egy ideig „alultápláltság okozta vészes legyengülés”.

Leningrádban 1941. december 7-én hagyta jóvá a városi hatóság az „alimentáris disztrófia” szakmai körülírását és kezelési metodikáját. A Front egészségügyi szolgálatának főnöke az „alimentáris vészes legyengülés” terminus alkalmazását írta elő a fegyveres szerveknél. Ezeket a terminusokat beírhatták ugyan a halotti anyakönyvezés irataiba, de az akkor érvényes szovjet statisztikai betegségi nomenklatúrában ilyen betegség nem volt. A statisztikai beszámolóknak „egyéb ok” sorba kerültek ezek a halálesetek, és majd csak jóval később dolgozták át a statisztikai csoportosítást.

Végül is a regisztrációs probléma nem a leningrádi egészségügyi szolgálat kezdeményezésére oldódott meg, hisz az ostrom alatt Leningrádnak nehéz volt Moszkvával kommunikálnia. Így történhetett meg, hogy a disztrófia jelzése a hátszágbeli Molotov (Perm) városból hamarabb ért Moszkvába, az Egészségügyi Népbizottságba és a Központi Statisztikai Hivatalba. Ugyanilyen felvetés érkezett Moszkvába Vologda városából is. A terület jelzések alapján, 1942. július 10-én a Egészségügyi Népbizottság és a KSH az egész ország területére érvényes módszertani útmutatót adott ki arról, hogy a halotti anyakönyvi kivonat másodpéldányának kitöltésekor, valamint a havi, a negyedéves és az éves statisztikai jelentésekben az elhalálozás okának megjelölésére a következő regisztrációs bejegyzéseket kell alkalmazni:

A hadihelyzetben civileket ért sérülés, kód 40-A-2,
Avitaminózis és disztrófia – kód 83-A.

Leningrádba bizonyára a bonyolult körülmények miatt ez a körlevél nem érkezett meg idejében, ezért az 1941–1942 közötti évekre összeállított leningrádi statisztikai jelentésekben a halálokok között a disztrófia még nem volt elkülönítve. Az adminisztráció nem volt képes követni az élet változó eseményeit.

1942 őszén megjelent a ragályos hepatitis és a leptospirozis, amit a rágcsálók (egér, patkány) förtelmes elterjedésével magyaráztak. A macskák és a kutyák azonban már 1941 végére elfogytak, mivel megették őket az éhező emberek. Tény vagy folklór, de több kutató művében van egy illusztráció: egy laktanyában egy macska tömegesen irtotta a patkányokat, ezért a parancsnok adott mellé egy fegyveres őrt, hogy vigyázza a macska életét. Írásos nyoma van olyan korabeli javaslatnak, hogy szerezzenek be a hátszágából hat vagon, „orosz kék” fajtájú macskát szaporításra.

Leningrád összeköttetése a hátszággal

Miután a német haderő Leningrád körül szorosra zárta a szárazföldi gyűrűt, a hátszággal nem maradt más összeköttetési lehetőség, mint a Ladoga-tó. A tó eredeti neve Nevo, Európa legnagyobb tava, 18 400 négyzetkilométer, hossza meghaladja a 200 kilométert, legszélesebb részén 124 km. A partja az északi részén sziklás és mély szakadékokkal tarkított, helyenként 225 méter

magas. A déli részén a vízmélység 20–50 méter között változik, így ez a szakasz kikötő létesítésére nem kedvező. A tó déli részén négy sziget fekszik: Zelenci, Klocyje, Ptinov és Szucho. Őszi időben sűrű köd borítja, viharban a hullámverés 6–8 óráig is eltart. Télen a jég beállása a teljes területen nem vehető biztosra, és a vastagsága, járhatósága is szeszélyes. Amikor a jégút kérdése felmerült, akkor a várható jégfelület mélységéről nem rendelkeztek tudományos monográfiával.

A földrajztudósok egy 1905-ben megjelent lapban találták meg egy toronyőr sokéves megfigyelésének naplóját, amit alapul lehetett venni a tervezéshez.

Zaharov toronyőr írta: „hét éves koromtól napjainkig 30 éven át megszakítás nélkül éltem a Ladogán, ismerem minden szeszélyét.” A leírás rámutatott a jégfelület képződésének és tartósságának bizonytalanságaira. Az előterjesztéssel együtt ezt a naplót is benyújtották a Haditanácsnak, amikor a tervet tárgyalták. Mindenki tisztában volt a gyalogos átkelés, a teherjárművel átkelésének kockázataival, de Leningrád hátsországi szállítási összeköttetéséről lemondani a jégen nem lehetett.

Hajózás a Ladogán 1941 nyarán és őszén

A Ladoga-tó eposzát az irodalomban általában a téli jégúttal kezdi. Pedig a háború kitörése után, már a nyári hónapokban megkezdődtek a Leningrád védelmével kapcsolatos vízi szállítások. Kezdetben a feladat a Ladoga Flottillára hárult, amely lényegében csak kiképzési célokra szolgáló hadihajókból, 4 szállítóhajókból, vitorlázó-motor csónakokból, valamint kiképzési naszádokból állt. Június 30-án parancs rendelkezett a Leningrádi Tengeri és Folyami Védelmi törzs létrehozásáról. A flottilla nem volt harci bevetésre kész állapotban. Egészségügyi szolgálatát augusztusban kezdték kiépíteni, de már szeptember elején megkezdődött a teherrakományok és az emberek tömeges szállítása. Az úszóeszköz-állományt az Északnyugati Folyami Hajózás kontingenséből egészítették ki vontatókkal és uszályokkal. A tó két partja közötti folyami hajóút 115 km-t tett ki. Az úszóeszközök nagy része emberek tömeges szállítására alkalmatlanok voltak, útközben szeszélyes hullámszélések nehezítették a haladást, nem beszélve a könnyörtelenül támadó német harci repülőgépekről és a szovjet légvédelmi eszközök elégtelenségéről.

Előfordultak szörnyű hajókatasztrófák. 1941. szeptember 16-án egy menekülő civilekkel, asszonyokkal és gyermekekkel, valamint 150 friss diplomás fiatal orvossal elindítottak egy túlterhelt uszályt a keleti partra. Az erős szél és hullámveréstől az uszály valahol léket kap, a matrózok és az orvosok az utastérből szivattyúval és vödörökkel igyekeztek eltávolítani a vizet és menteni a hullámok kényekedvének kitett hajót. Az emberek a recsegő hajó maradványába kapaszkodnak és próbálják menteni az életüket, amikor az uszály vonatója és egyben az egyetlen mentőhajó találatot kap a támadó német vadászrepülőktől, kimentett emberekkel túlterhelten leszakad az uszályról és halad a kikötőbe. Az utasok többsége hullámsírban lelte halálát. 45 orvos élte túl a katasztrófát. Ezen a napon három élelmiszerral megrakott hajót sodort a partra a vihar. A vihar erejét 9. fokozatúnak minősítették. Ezek a hajók csak az 5. fokozatú vihar elviselésére volt szabványosítva.

Október 8-án a városi hatóság a frontparancsnoksággal egyetértésben a Berlinka uszályon elindította az elítéltek kimenekítését a Ladogán keresztül. A végső úti cél a szibériai Tomszk volt. Ez az uszály 1000 főnyi utasra volt hitelesítve. Beszállítottak 2500 fő elítéltet. Az utasok között 222 politikai elítélt volt, 141 német hadifogolytisz, a zöm pedig kisebb vétségekért elítélt, egyharmaduk nő. Az összezsúfolt utasok között – a szűkös helyzetben – nyomban megkezdődtek a szokásos verekedések. Az őrség által beadott ételt és vizet elkapkodták az erősebbek és a szerencsésebbek, ami lázadássá fajult. A lázadást az őrség kézi erővel és botokkal nem tudta megfékezni, parancsra tüzet nyitottak és kézi gránátot is bevetettek. Negyven halottat vetettek vízbe. Az uszályt a Ladoga déli partján, Volhov városban a vasúti berakodóhoz állították be. Itt a névsorolvasáson 500 fő hiányzott, ők elpusztultak. Tetemeiket kiszedték az uszályból és Volhov város közelében temették el. A személyi ellenőrzés során az őrség elkobzott ezer darab kést, fűrész és más szűrőeszközt. A háború után történt meg az ügyben nyomozás, melynek során minden áldozat nevét megállapították, a névsort 1990-ben hozták nyilvánosságra.

Két rendkívüli tragédia baleset után, amelynek következtében több mint kétezer ember vesztette életét, a parancsnokság megtiltotta a személyszállítást a korábbi formában (uszályokban) és csak

hadihajókon engedélyezte. A jég beálltaig 35 000 polgári személyt és 20 000 katonát szállítottak át a tó két partja között.

Az Élet Útja

A németeknek 1941. szeptember 8-án sikerült Leningrádot szárazföldi gyűrűbe zárni oly módon, hogy a Leningrádi Front kezén nem maradt vasúti összeköttetés a hátországgal, a Nagy Földdel. A szovjetek a Ladoga-tó bal partját és a déli-délkeleti partszakasz egy részét birtokolták. Egyértelmű volt, hogy a szállítást Leningrádból szárazföldön a tó nyugati partjáig, majd pedig a Ladoga-tó két partja között kell bonyolítani. A Leningrád és a Ladoga-tó nyugati partja közötti 55 kilométeres szakaszon ugyan létezett egy amolyan vicinális, egypályás, könnyű sínekkel kiépített vasútvonal, ez azonban jelentős forgalom lebonyolítására nem volt alkalmas. Mind technikai, mind a forgalomirányítás szempontjából alapvető korszerűsítésre szorult. A tó másik oldalának, a keleti partnak, közvetlen vasúti összeköttetése nem volt a hátországgal. Onnan, a legközelebbi használható vasútállomásig egy 300 kilométeres új, hadiutat kellett kiépíteni. Ezen kívül mindkét parton átrakó bázist és raktarakat kellett létesíteni. A Leningrádi Front Haditanácsa november 14-én elhatározta az előzőekben vázolt nyomvonalon a jég beálltával katonai gépkocsi szállítási útvonal kiépítését és üzemeltetését.

1941. november 17-én reggel felderítő osztag indult a jégen, a Zelenci kis szigetet érintve és onnan tovább a déli parton fekvő Kobon településig, és lerakta a leendő út jelzőkaróit. Őket követte egy tengerészeti hidrográfus csoport. Az út megépíthető nyomvonalát a déli parttól 12–3 km-re jelölték ki, bár ezt a sávot a német tüzérség fenyegette Slisszelburg zónájából. Másnap az utat üzemeltető parancsnok végiglovagolta a kijelölt vonalat, és visszatérével még aznap megkezdték a jégen a gépkocsi pálya kiépítését. Két nap alatt kiépítették az első nyomvonalat. Az első utat gépkocsival a Leningrádi Front hadtápparancsnoka, A. F. Lagunov tábornok tette meg.

November 22-én megindult az első gépkocsioszlop 60 tehergépkocsival. Így kezdődött a legendás 102. sz. hadiút története, amelyet a köznyelv az Élet Útjának keresztelt el. Az első napokra – amikor még a jég teherbírása kérdéses volt – a frontról átírányítottak ezer lovat szánnal. Ezt a fogatolást azonban később megszü-

tették, mert a legyengült lovak nem bírták a strapát. A kidólt lovakat lelőtték, húsát átadták az illetékes bázisnak. A gépkocsik alatt a jégkéreg olykor beszakadt, a járművek alámerültek a tóban. A jégen és szárazföldi útszakaszon 1004 tehergépkocsi akadt el. Az egész utat – égen és szárazföldön – 10–20 nap alatt tették meg. December 10-től, amikor a nagy hidegben szilárd jégréteg képződött, a szállításra 1,5 és 3 tonnás kocsikat vezényeltek.

A gépkocsik elégtelen üzemanyag ellátása miatt gyakorta estek ki járművek a forgalomból és torlódások keletkeztek a szállító oszlopokban. A tóba merült gépkocsikat és rakományukat egy tengerészeti bűváregység igyekezett ládánként, zsákonként kimenteni. A németek még az első télen, két századot kitevő sílécés lövész alakulattal kijutottak a jégútra is, és megkísérelték lezárni a forgalmat, de a tűzharcban visszaverték őket. A szovjetek ezt követően biztosító géppuska tüzelőállásokat építettek ki a jégút mentén.

A katonai út üzemeltetését 9 gépkocsizó zászlóalj látta el katonai és NKVD alakulatok segítségével. A gépkocsioszlopok kíséretét és műszaki biztosítását 4 speciális ezred végezte. A jégrepedések és a bombatölcsérek áthidalására három hídépítő zászlóalj, építő- és járműjavító századok teljesítettek szolgálatot. A szállítás szervezését és biztosítását ellátó alakulatok teljes létszáma elérte a 19 000 főt. Az út vonalán légvédelmi lövegállásokat rendszeresítettek. A tavaszi olvadásig a légi szállítás mellett ez volt Leningrád egyetlen élelmiszer utánpótlási és személyszállítási vonala.

Az Élet Útján az olvadás miatt 1942. április 26-án mindennemű átkelést leállítottak. A jégút 152 napot üzemelt. Ezt az utat persze ne úgy képzeljék el, mintha annak vonala első nyomvonal kijelölése után végig változatlan maradt volna. A kijelölt nyomvonal az elhasználódás és a német bombázások következtében szükségszerűen módosult. Üzemeltetés közben 60 alkalommal módosították. Kiszámolták, hogy a módosítások révén a használt jégút hossza meghaladta az 1800 kilométert. A hidrográfusok kiismerték a tó természetét, kitapasztalták a jégvastagság teherbírását, az olvadás kockázati határait és ezek figyelembevételével üzemeltetési szabályokat állapítottak meg: így például lófogathoz rakomány nélkül 100 mm-es jégre volt szükség, lovas szánhoz 1 tonna rakománnyal 180 mm-es, tehergépkocsinak 1 tonna rakománnyal 200 mm vas-

tagságú jégre. A jégvastagság mérését a szolgálat a kijelölt helyeken végezte és az eredményeit nyilvántartotta. Végül kialakult egy táblázat arról, hogy mekkora hidegben, mennyi idő kell a megfelelő jégvastagság kialakulásához, és ebből tudtak valamelyes prognosztizálni.

1942 őszén viszont megtörténtek az előkészületek a jégút következő téli üzemeltetésére, ami december 19-én kezdődött, tehát – az átmeneti olvadások miatt – egy hónappal később, mint az előző évben. 1943. március 30-ig 206 094 tonna rakományt szállítottak el. Ezek a szállítmányok lehetővé tették az élelmiszerkészletek oly mértékű feltöltését, hogy – a kenyér kivételével! – a fejadagokat a moszkvaival azonos vagy némileg magasabb szinten tudták biztosítani. Az emberek állapota viszont 1942-ben lehajszoltabb volt, mint korábban, ezért a disztrófiás megbetegedések újból taroltak. Az elégtelen fűtés miatt az emberi test lehűlésével kapcsolatos halálozás is folytatódott, bár a kórházakban 1943. I. negyedében a halálozási arány 8,6%-ra esett az előző év azonos időszakának 44,3%-ával szemben.

Hajószállítás a Ladogán

A hátszaggal való összeköttetés fenntartására még a jégút üzemeltetése idején megkezdtek az előkészületeket az 1942. évi hajózási szezonra. A Leningrádi Front Haditanácsa 1942. február 24-én határozott a tennivalókról. A szezonnyitáshoz meg kellett javítani a hajóparkot, és az egyéb úszó eszközöket, új hajók építése folyt. Kiszélesítették a tó két oldalán a kikötőket, az átrakó bázisokat. A Katonai Flottilla 116 önjáró hajóját, 58 uszályát, 63 vontatóját, 10 naszádját kiegészítették az NKVD 8 uszályával és az Észak-Dvinszki Hajózási Vállalat 20 uszályával. Ide összpontosították a régió halászati vállalatainak nélkülözhető hajóit is. Építettek még a Hajóipari Népbizottság szervezésében 30 fa- és 10 fémszerkezetű uszályt. A leningrádiak 31 fémuszályt hajótest részeként, valamint 118 önjáró kisméretű bárkát szállítottak a helyszínre. A kikötők méretéről elég megemlíteni, hogy az Oszinoveci dokk fogadószélessége 2200 folyómétert tett ki, a Kobono-Karedzsi kikötőnek pedig 13 dokkja volt 5500 folyóméterrel. A megközelítésükhöz felépítettek 30 km hosszú új vasútvonalat. A kikötőkön belül még kb. 20 ki-

lométer iparvágányt is lefektettek. Ezt a szállító vonalat ekkor 100-nál több légvédelmi löveg, kb. 60 fényszóró és a Balti Hadiflotta 4 vadászrepülő-ezrede védelmezte.

Az útvonal üzemeltetésének kezdeti tervelőírása szerint Leningrádba naponta 4000 tonna rakományt, Leningrádból pedig 3000 menekültet és 1000 tonna rakományt kellett szállítani. Ezt a normát rövid időn belül napi 7000 tonna rakományra, illetve 10 000 személy kiementésére emelték. A napi 10 000 főt 1942. július 10-én érték el. A forgalmat két hajóvonalon bonyolították. A nagyobb hajók a tó mélyebb részein a Volhov folyó deltájához, a kisebbek, egy rövidebb úton, déli irányba, Kobona átrakó körzetébe érkeztek.

A Wermacht Főparancsnokság hadinaplója 1942. május 26-án következő bejegyzés került: *„minthogy Leningrád 2,5 millió lakosának kitelepítése 10 hét leforgása alatt megtörténhet, a Führer megparancsolta minden eszközzel megakadályozni ezt, hogy ne javuljon Leningrádban az élelmiszerhelyzet, és ez által ne erősödjön védelmi képessége.”* Ennek megfelelően Hitler megparancsolta az 1. számú légiflotta parancsnokának, Keller vezérezredesnek *„meghiúsítani Leningrád evakuációját minden eszközzel és különösen légitámadásokkal a Ladoga körzetében a hajóutakon.”*

Légitámadások a Ladoga kikötői és hajóútjai ellen 1942-ben

Időpont	A támadó gépek száma	A lelőtt gépek száma
Május 28. reggel	104	31
Május 28. este	102	19
Május 29. reggel	203	26
Egész nyáron	(bevetésenként 80–130)	160

A légitámadások nem hozták meg a parancsban elvárt eredményt. A németek a finnekkel és az olaszokkal együttműködve haditengerészeti eszközökkel forszírozták katonai akciókat, de azok sem vezettek sikerre.

A hajózási szezonban a városba szállítottak 790 000 tonna rakományt és 310 000 katonát.

A teherrakományok értékei a következők voltak:

- Élelmiszer 353 000 tonna
- Üzemanyag 150 000 tonna
- Szén 106 000 tonna
- Hadieszköz 97 000 tonna (202 harckocsi, 631 löveg)
- Hús 17 000 tonna
- Fa 34 000 tonna

Leningrádból ugyancsak ebben a szezonban – az útszolgálat nyilvántartása szerint – kimenekítettek 448 000 civilt és 92 000 sebesült katonát. A hátországba szállítottak 28 383 tonna ipari berendezést, 138 mozdonyt, 2027 vagon, 60 000 tonna nehéz gépi berendezést és nagy mennyiségű ömlesztett rakományt. A hajózás parancs szerint 1942. december 3-án zárta a szezont, de a vártál enyhébb időjárás megengedte, hogy még 1943. január 7-ig folytassák a vízi szállítást.

Ebben az utószezonban még 45 978 tonna rakomány és 73 681 személy szállítására került sor. 1942. szeptember 1-jén kísérletezték az üres vasúti tartályvagonok uszadékként történő szállítását. A módszer lényege az volt, hogy a tóhoz merőlegesen odavezetett vasúti vágányról a tolató mozdony a vízbe ejtette az üres tartályokat, amelyek nem merültek el, hanem a víz felületén egységtrakományt képeztek, amelyet vontatóhajó vontatott el a túlsó partra. Így sikerült a leningrádiaknak 150 felesleges vasúti ciszternát átadniuk a hátországnak. A vagonokat és a felesleges mozdonyokat kompon szállították át a hátország részére. Ehhez új kompot és fogadó mólót építettek a parton.

1943-ban a nyári hajózási szezonban Leningrádba 156 000 tonna különböző rakományt, 713 000 köbméter fát és tűzifát, valamint 93 000 embert szállítottak be. Leningrádból pedig 26 000 t árut és 69 000 embert szállítottak ki.

Vezeték a tó fenekén

Az Állami Honvédelmi Bizottság 1942. április 25-én Leningrád ellátásának javítása céljából elhatározta, hogy Leningrád külterülete és a Tó hátország felőli délkeleti partja között a Ladoga fenekén egy 4 collos átmérőjű, 30 km hosszú üzemanyag vezetékét létesít. A cső áteresztőképességét évi 300–350 000 tonnára méretezték.

Az építkezést a Balti Hadiflotta, a Leningrádi Front és a kőolajipari szervezetek oldották meg leningrádi beszállító üzemek részvételével. A leningrádi üzemek raktárkészletéből kivonták a vezetékrendszer megépítéséhez szükséges 101 milliméter (belső átmérőjű) csöveket, szivattyúkat, generátorokat. A szárazföldi szakaszon a fektetés rutin ügy, de az 1000–2000 méteres csőszekciók víz alá fektetése bonyolult művelet volt. Június 14-én a vezeték mégis a helyén volt. A nyomáspróbákat követően június 18-án a töltőállomásra érkezett az első petróleumszállítmány a leningrádiak részére, de működött egy tartalék töltőállomás is Vaganov tóparti településen. A németek mélyvízi bombákkal támadták a tó fenekén húzódó vezetékeket.

A blokádnak felszámolása után három hónap múlva, 1944 áprilisában felépítették a Néva folyó felett ívelő nagyfeszültségű villamos távvezetékét, amely a Volhovsztroj vízi erőműben termelt villamos energiát szállította Leningrádba.

Vasút a Ladoga-tó jegén

Szentpétervárott a XX. század elején a ló vontató vasúttal szemben konkurenciaként megjelent a városi villamos. A lóvasutat üzemeltető cég azonban több évre kizárólagossági joggal rendelkezett. A konkurens villamos személyszállító cég ezért téli időben a Néva jegén épített provizórikus villamos vonalat, és néhány éven át ilyen módon szállította a jégen a városi utasokat a villamoskocsikon.

A Ladoga-tóra történő vasútvonal felépítésének terve már 1941, végén felmerült, még akkor, amikor a katonai közút építését határozták el. A Leningrádi Front Haditanácsa 1942. november 26-án elhatározta a vasúti terv megvalósítását. Ez a terv a Ladoga-tó déli részére készült, a tó nyugati és délkeleti partját összekötendő. A vasútvonal hosszát 33 kilométerre tervezték. A tó délkeleti partjánál azonban nem volt vasúti összeköttetés a hátszázaggal, ami megnehezítette a szükséges építőanyagok (talpfa, sínek) helyszínre szállítását. A jég beállása is késett. Mindezt együttvéve kapott elsőbbséget 1941 végén a jégút. A közúti szállításnak az időjárási viszonyoktól való függőségén túl hátránya volt a magas üzemanyag felhasználás, amit a hátszázágból kellett szállítani. A tervezők szerint a vasútvonal naponta 6000 tonna rakomány elszállítására le-

hetett volna alkalmas. Természetesen széles nyomtávú vonalat terveztek négytengelyes, 20 tonna raksúlyú képes vagonokkal. Biztonsági okokból párhuzamosan – a fővonaltól 200 méterre – egy keskenyvágányú vasútvonal is bekerült a tervbe.

A kivitelezés megkezdésével meg kellett várni, amíg beáll a jég. Az építkezést 1942 végén mindkét parton megkezdték, levertek a tóban 25 000 cölöpöt és lefektettek 15 kilométer vasúti sínpályát. Minthogy azonban a német ostromgyűrűt 1943 január 18-án a szovjeteknek sikerült áttörniük, ennek a vasútvonalnak az építését abbahagyták.

A Kisebbik Élet Útja

A köznyelvben így jelölik azt a Finn-öbölben kiépített téli jégutat és nyári hajózási útvonalat, amely összekötötte a szovjet kézen maradt Karél földszorosnak egy déli pontját (Liszij Nosz, azaz rókaorr) a Kotlin szigettel a rajta fekvő Kronstadt várossal és tengerészeti erődítménnyel, majd onnan továbbhaladva a Finn-öböl déli partján az Oranienburg Hídfővel. A német hadigépezet a Finn-öböl déli partját megpróbálta a szárazföld felől teljesen birtokba venni, ez része volt a Leningrád elfoglalására irányuló haditervnek. Peterhof külvárosnál ki is jutottak a Finn-öbölbe, itt képződött a Leningrád körüli ostromgyűrű nyugati pontja és ezt a pozíciót a németek egészen 1944 januárjáig tartani tudták. A Finn-öböl vízén át német deszantnak nem volt semmi esélye az Öbölben összevont szovjet hadihajók miatt. Ám a Finn-öböl déli partjának Peterhoftól nyugatra eső jelentős szakaszát a Vörös Hadsereg és a Balti Hadiflotta erői mindvégig kézben tartották. Ezt a frontszakaszt nevezi a hadtörténet Oranienbaim (más néven Primorszki hídfőnek). Ez a hídfő az öböl partján 65 km hosszú, mélysége a szárazföld irányába maximum 25 km. Ezen a hídfőn 1941. szeptember 7-én akadt el a német előrenyomulás. A német erők feltartóztatásában fő szerepe volt annak, hogy a Finn-öböl ezen, déli szakaszán, régi parti haditengerészeti védelmi erődök szóltak bele a csatába. Ezek eredeti rendeltetése a Finn-öböl bejáratának védelme volt ellenséges hadihajók ellen. A szárazföldi német erők közeledtével az Oranienbaum térségében fekvő két parti erőd nehéz ágyúit a szárazföld felé fordították és a németeknek kb. olyan távolságban kellett a támadó

műveleteket leállítani, ameddig ez a nehéz szovjet parti tüzérség képes volt pásztázni a terepet. Az így létrejött hídfőnek a 900 napos blokád idején nem volt beleszólása a Leningrád körüli hadi helyzet alakulásába, de a blokád felszámolásakor kiemelkedő harcászati szerepet játszott, mivel a felszabadító Vörös Hadsereg csapásmérő egyik csoportosulása (a 2. sz. Csapásmérő Hadsereg) innen indított támadást a német védelmi szárnyállások ellen, s azt gyorsan át is törte. Addig azonban a hídfőt fenn kellett tartani, a védekező szovjet csapatok személyi állományát felfrissíteni, élelmiszert és haditechnikai anyagokat szállítani a fenyegetett hídfőre. Ezt oldották meg a Kisebbik Élet Útján. Ennek az Útnak az ismertsége bizonyára azért halványabb a Ladoga-tóhoz képest, mert nem az egész város életéről volt szó, de katonailag is zártabb volt a fekvése és dominánsabb volt a tisztán katonai szerepe, tehát a nyilvánossága is.

A „Kisebbik Élet Útja” létesítését a Finn-öböl jégén a Balti Hadiflotta parancsnoka 1941. november 8-án rendelte el. A Karél-földszorosról Liszij Nosztól kezdődött és Kronstadton át Oranienbauba, illetve a parti erődökhöz. Közben az útvonal érintett kis szigeteken elhelyezett más haditengerészeti erődöket is. 1941. november 20-ától 1942. április 20-áig üzemelt ez a katonai közút éjjel-nappal. Ebben a szezonban elszállítottak 200 000 embert, 40 000 tehergépkocsit, 29 harckocsit, 66 vitorlázó szánt, 350 traktort, 134 löveget. Ebben a szezonban és ezen az úton szállítottak a Balti Hadiflotta katonai készleteiből Leningrádnak 6700 tonna nehéz fűtőolajat, 40 000 tonna benzint, 1554 tonna lisztet, 105 tonna cukrot, 100 tonna zsírt és még sok más cikket. Az 1942. december 15. és 1943. március 28. között a hídfőre szállítottak 270 000 katonát, 1240 löveget. A tehergépkocsik 350 000 fuvarra tették meg. Az utat a haditengerészet üzemeltette.

A Krasznaja Gorka parti erőd a Kronstadt erődrendszer részeként épült fel és működött. Eredeti neve Alekszejevskij parti erőd. 1908–1916 években egy magaslaton létesítették. Fegyverzete: 8 db messzehordó 305-ös kaliberű ágyú, 8 db 280 m/m-es kaliberű ágyú és 6 db 152 m/m-es ágyú, valamint több kisebb kaliberű löveg volt. A nehéz ágyú lőtávolsága 30–35 kilométert ért el. A németek 1941. évi előrenyomulásának megállításában és a német messze hordó tüzérséggel vívott párbajban játszott kiemelkedő szerepet, majd az

1944. évi januári szovjet ellentámadásban támogatta tüzeivel az előre nyomuló Vörös Hadsereg seregtesteit. Az 1950-es években leszerelték, jelenlegi funkciója hadtörténelmi múzeum. Harcászati szem- pontból ebbe az erődrendszerbe tartozott még a hídfő védelmében szereppel bíró Ino erőd és a Szeraja losagy 6 hajóágyúval. Ezek a tüzérségi állások betonbunkerben és felülről fedőtorony védelme alatt álltak. A szárazföld felől többszörös védelmi gyűrűvel vették körül.

A kisebbik Élet Útján a jég beálltával gyalogos forgalom is működött. Egész csapatok keltek át gyalogosan. Nagy szerep jutott lovas szánfogatoknak. A Hídfőre tartó katonai személyek szolgálati jeggyel egyénileg is nekivághhattak az útnak. Íme, egy katonaorvosnő visszaemlékezése erről a gyalogútról.

„1942. február 18-án kaptam parancsot a leningrádi Vasziljevskij szigeten fekvő egyik tengerészeti hivatalban arra, hogy 3 napon belül jelenjek meg csapat orvosi szolgálatra az Oranienbaum hídfőn. Kaptam hideg élelmiszer-ellátmányt 5 napra. Ennek nagyobb részét az éhező rokonaimnál hagytam, a többi hátizsákomba helyeztem személyes holmimmal együtt. Csak alkalmi katonai járműre számíthattam. Egy konyhaszállító tehergépkocsi vett fel, rajtam kívül még egy katonát. A sószákok tetején bárány bundával megágyaztak a katonák, betakartak és kötéllel rákötöttek a szállítmányra, hogy a zötyögéstől le ne essek. A leningrádi városi utak nem voltak rázósak, de a Karél-földszoroson észak felé haladva annál inkább, de a kötél megtartott. Aztán következett a jégút Finn-öbölben, az nem rázott annyira. Így értem Kronstadt erőd egyik állomáshelyére, ahonnan egymagam folytattam utamat a sötét éjben. A Kotlin-szigeten az át eresztő pontnál az igazoltatást követően egy bódében, egy idős katona, forró vizet kínált tea helyett, adott néhány szem cukrot is. Ezt én cibakkal viszonztam. Aztán hosszasan elaludtam. Más átkelő személy nem várakozott. Az öreg katona megmutatta az irányt és elindultam egy hóval behordott ösvényen. A katona kioktatott, hogy tartsam az irányt, nehogy Peterhof város öbölpartjához kössek ki a németek karmai közé. Figyelmeztetett arra is, hogy félúton hajózási útvonalat fogom keresztezni, ahol a mély víz miatt gyenge a jég, de a gyalogosoknak a hidászok ácsoltak egy kis átkelő fahidat. Valóban elértem egy szakaszt, ahol magasan állt a víz. Közben a szakadó hóban és szélben egyre romlottak a látási viszonyok, elvesztettem a

túloldali templomtornyot. Megtaláltam a hídnak nevezett tákolmányt, ami három keresztbe fektetett fenyőrönkből állt. A jég borította rönkön, csak hason kúszva tudtam biztonságosan átmászni. Innen már csak arra kellett ügyelnem, nehogy a németek vonalánál kössek ki. Elérvén az öböl partját, egy bokros rész után megtaláltam a hídfő gépkocsiútját. Az ellenőrző ponton áthaladva, megkerestem a szolgálat-vezetőt, aki megnézvén papírjaimat, közölte, hogy két nap múlva leszek jogosult élelmiszer ellátmányra, mert az öt naphoz annyi van hátra. A zászlóalj gyengélkedőjébe osztottak be, az ápolónővel együtt öt személy munkáját láttuk. A gyengélkedőn a belgyógyászati eseteket kezeljük. A súlyos betegeket a már említett jégúton Leningrádba szállították. Szolgálati helyemen találkoztam először katonák cinga megbetegedésével. Egyszerre négy katona betegedett meg ebben. Nem volt könnyű diagnosztizálni. Semmiféle C-vitamin-készletünk nem volt. Rendelkezésünkre állt viszont egy szolgálati útműtató, hogyan kell friss fenyőlevélből szirupot áztatni. Egy pohárnyit kellett adni a betegeknek az előírás szerint. Ezt az egész zászlóalj megtanulta és egészséges katonák is fogyaszthatták. Kuriózum, hogy a négy cingás betegem közül csak egynek javult gyorsan az állapota. Valami csínyre gyanakodtam és hivatalosan vallomásra bírtam a gyógyuló katonát, mit szed még a szirupon kívül. Bevallotta: lopja a szirupot, naponta 4–5 pohárnyit megiszik. Ezután korlátlanul adtuk a szirupot, rossz mellékhatást nem okozott, de az emelt adag a többi beteg gyógyulását is megoldotta. Közel egy esztendő múltán még a hajózási szezonban – visszavezényelték Leningrádba. Egy uszályban kaptam helyet, az uszály meglehetősen dús ló szagot árasztott magából. Lovakat vittek be rajta a hídfőre. A hajót közben légitámadást nem kaptunk. Szerencsésen Leningrádba érkeztem, ahol távozásomkori halódó állapotok helyett az élet visszatérését tapasztalhattam.”

A győzelem útja

A köznyelvben ezt a szárnyvasutat a Győzelem Útjaként tartják számon. Megépítése a Vörös Hadsereg 1943. január 18-i győzelmével vált lehetővé, amikor is a német haderőt a Ladoga-tó partjától kiszorították, és ezzel egy szárazföldi folyosót ütöttek a leningrádi ostromgyűrűn. Ettől kezdve Leningrádot a háttországból szárazföldön is meg lehetett közelíteni. A szárnyvasutat ebbe a folyosóba

építették. Az Állami Honvédelmi Bizottság még a blokádnak feltörésének napján elrendelte ennek a vonalnak a felépítését.

Az új vasútvonal a német tüzelőállomásoktól 5–6 kilométernyire, a tüzérőség által elérhető zónában haladt. A lecsatlakozás a Leningrád-Volhovszkij vasútvonalról Leningrádtól 71 km távolságra kezdődött el. Poljana állomásnál. Az új pályának Slisszelburgnál kellett becsatlakoznia a működő Leningrád-Slisszelburg vasútvonalba, de ehhez át kellett haladnia a Ladoga-tóból kiinduló Néva folyón. Tehát itt új hidat kellett építeni.

A vasút építését a két végpontból egyidejűleg 1943. január 22-én kezdték meg. 15 nap alatt a vasútvonal Slisszelburg–Poljana közötti 33 kilométeres szakasza felépült. A terep nehéz volt, de könnyített valamit az, hogy ezen a nyomvonalon régebben már haladt egy keskeny vágányú gazdasági vasút. Helyenként talpfákat és reá a sín pályát a csontig fagyott hóra-jégre fektették. A sínek fektetésével egyidejűleg fogtak hozzá a Néva híd építéséhez. Ezen a helyen a Néva szélessége 1050 méter, mélysége pedig 6,5 méter, a víz sodrás sebessége 2m/sec volt. 12 nap alatt, folyamatos munkával (három műszakban) először felépítettek egy ideiglenes hidat. A híd a felvezető szakaszaival együtt 1300 méter volt. A hídszerkezet alacsony vízi fekvése kizárta a folyami hajózást. Az ideiglenes hidat csak a jégzajlásig tervezték használni. Magát a hídpályát a víz felett a folyó folyásával szemben domborított ívben alakították ki, hogy az a vízfolyás nyomásának kellően ellenálljon. 1943. február 7-én a leningrádiak a város közepén fekvő Finnlandszkij pályaudvaron ünnepelelhatték az első szerelvény beérkezését a Nagy Földről. A jégzajlás idején még korainak tartották a híd lebontását, üzemeltetésre szükség volt, ezért 200 utász robbantó 1500 munkás segítségével hátrította el a fenyegető jégtáblákat.

Néhány nap múlva megkezdték a Néván – az ideiglenes híd közelében – egy magas tartószerkezetre tervezett állandó híd építését. 1943. március 18-án az új híd elkészült, és még aznap este áthaladt rajta az első próba-szerelvény. Másnap reggel megnyitották a forgalom előtt. Ez a híd már hármassal készült, lehetővé téve a vasúti, a közúti közlekedést és a hajózást. Ez utóbbit a hídszekció középső részének mobillá tételével oldották meg. Az új híd hossza 852 méter, magassága 8,21 méter volt.

A kitérőkkel üzemelő vasútvonalon biztosító berendezéseket nem építettek ki, a forgalom biztonságát kézi vezérléssel oldották meg, 23 km-ként biztosító pályaőr posztokat létesítettek. A vonalon naponta 25 szerelvény haladt át. A forgalom sűrűségét a kézi irányítást végző forgalomirányító vasutasok csak a „látótávolságra” közlekedő vasúti forgalomjelzővel illették. Később kiépítették a fél-automata biztosító rendszert is.

1943. április 15-én a hadiállapotot a katonai rezsimet a kormány kiterjesztette a szovjet vasutak egészére az országban. Az év végéig ezen az új vonalon Leningrádba befutott 3105, Leningrádból kifutott a hátszág felé 3076 szerelvény. A vasútvonal védelmét 144 közepes löveggel, 50 kiskaliberű löveggel és 101 légvédelmi gépfegyverrel szervezték meg. A vonatokat 27 mozgó légvédelmi szakasz kísérte. A német támadások egy részét nem tudták elhárítani, a rongálások kijavítására mobil helyreállító vasúti szolgálat működött. 1943-ban a vasúton a Ladoga-tó kikötőjében átrakott árukkal és a Slisszelburg–Poljana vasútvonal szállítmányával együtt Leningrádba szállítottak 4 441 608 tonna rakományt, melynek ada

- 630 000 tonna élelmiszer
- 426 000 tonna szén
- 1 381 591 tonna t fa
- 725 700 tonna tőzeg

Ezen kívül a Ladoga-tónál telepített seregtestek részére: 52 500 tonna különféle rakomány és 143 ezer köbméter tűzifa érkezett.

Nagy megpróbáltatások jutottak osztályrészül a vasutasoknak. Leningrád nem volt képes kellően ellátni a vasutat fűtőanyaggal, a vízvételző helyeken a tartályok ekkora forgalomra nem voltak alkalmasak. A mozdonyokból időnként csak 57 volt üzemképes állapotban, a többi lefagyott. Fűtésükre a környéken termeltek ki fát, a vizes fával azonban nem tudtak elég tartósan gőzt fejleszteni. A kemény hidegben tovább csökkent az üzemképes mozdonyok száma. A vonalon bizonyos távolságra egymástól készenlétben tartottak felfűtött mozdonyokat, hogy váltott lovakkal tudják továbbítani a szerelvényeket. A vasutasok között is tömegessé vált a megbetegezés. Hófúvás akadályozta a vonal működését, a kirendelt közmunkások 10%-a jelent meg, 5000 ember helyett 500, de ők is

erőtlenek, agyonhajszoltak voltak. A német légi erők például október–december hónapban 62 alkalommal támadta a vonalat és csapásokat mért rá a tüzéség is. A vasútvonal 1000 helyen sérült meg, 100 váltót romboltak le.

A blokád teljes felszámolása után a szállítási feltételek a helyreállítás nyomán konszolidálódtak. 1944. április 10-én 10, Leningrádból kiinduló vasútvonal üzemelt, április 20-án befutott Leningrádba a híres Vörös Nyíl expressz Moszkvából és kezdetét vette a menetrendszerű közlekedés.

10. A Ladoga-tó felkészítése nyári és téli szállítási útvonalra

Rendőrség a Ladoga-tavon 1941/42-ben

1941. december 17-én egy összevont közlekedés felügyeleti századot vezényeltek a Ladoga-tó két partja közötti katonai úton (jé-úton) szervezett gépkocsi közlekedés ellenőrzésére. Feladatát képezte a fosztogatások elleni harc, a szállítás folyamatosságának segítése, a forgalmi dugók megelőzése, a gépjárművek üzemképességének ellenőrzése, valamint a közúti balesetek megelőzése. Ennek megfelelő szakemberekből állították össze a rendőrszázadot. Ide vezényelték a Leningrád megyéből a német megszállás elől visszavonult rendőrállományt is. A rendőrszázad hatásköre természetesen a raktárakra és a rakodóterekre is kiterjedt. Magát a jármű forgalmat a hadsereg személyi állományra irányították, a pályára beállított forgalomirányítók is katonák voltak. A fosztogatás megelőzésére rendőrnnyomozók épültek be az ottani munkahelyekre. Amikor megindult a lakosok kitelepítése, nagy tömegben elburjánzott az utasok sérelmére elkövetett tolvajlás is. Fosztogatás, visszaélés vádjával 586 katonai és 232 polgári személyt vettek őrizetbe. A gépkocsik átvizsgálása során a rendőrök elkoboztak 33,4 tonna eltulajdonított élelmiszert.

Az első időkben sok jármű az út szélén vesztegelt meghibásodás vagy a „jé-pálya” rossz állapota miatt. Ezeket a közlekedési rendőrség vontatta el (1577 gépkocsi), vagy javította meg a helyszínen (957). A rendőrök 20%-a volt ellátva szabályszerű téli ruházattal, halina csizmával.

Az útvonal ellen intézett német légitámadásoknak rendőr áldozatai is voltak. A teljes vagyonőrzést a Ladogán egy NKVD hadosztályra bízták, amely nagyobb területen látott el más objektum-ellenőrzési feladatokat is.

Roboráló étkeztetés

A kezdetektől működtették a menzaserű közétkeztetési formát, amelyben – a leadott élelmiszerjegyek ellenében kiszolgált ételadag – ugyancsak szűkös volt, de több garanciát jelentett egészségesebb

összetételű táplálkozásra, mint a bolti áruk beszerzése révén fenn tartott házi étkezés. A roboráló (gyógyító) étkeztetésforma intézményesen 1942. április 21-től vette kezdetét. Alkalmazták mind a kórházi, mind pedig a munkahelyi egészségügyi szolgálat keretében. Rendeltetése a már disztrófiában megbetegedett emberek gyógyítása, fizikai állapotuknak, testsúlyuknak feljavítása volt. Ez a gyógymód kórházakban vagy munkahelyi gyengélkedő helyeken való bentlakással is össze volt kötve.

A városi hatóságok június 12-étől tömegessé tették a városban a szervezett, napi háromszori roboráló étkezést az alábbi táblázatban közölt kalóriatartalmakkal.

A roboráló étkeztetés kalóriaértéke (kalória/nap, fő)

Népességcsoport	A jegyrendszer szerinti fejadag	Kiegészítés a fejadagokhoz	Összes kalória étkezési ételre váltva
Munkások	1878,7	388,3	2267
Alkalmazottak	1372,3	430,16	1802,46
Eltartottak	933,5	642,4	1575,9
Gyermekek	1068,4	681,1	1749,5

A fejadagok és ellátmányok kidolgozói tehát szakmailag tudatában voltak azoknak a kockázatoknak és előnyöknek, amelyek az élelmiszer adagolás mértékében rejlettek. A roboráló közétkeztetés lebonyolításához 1438 konyha, ebédlő, büfé állt rendelkezésre. A gyógykúrát orvosi ajánlásra 2–3 hetes beutalókkal lehetett igénybe venni.

Ebben az étkeztetési formában három hónap alatt 234 400 disztrófiás beteg vett részt, akik regenerálódásukat követően visszatértek munkájukhoz. Két-három hetes roboráló étkezés után az emberek 1,2–4 kg súlygyarapodást értek el, de voltak, akik a 21. napig 6–7 kilót is felszedtek. A nagyon leromlott állapotban lévő áprilisi–májusi étkezőbeteg-kontingenshez képest az év közepére megváltozott a roborálásra beutaltak összetétele. A kimondottan

leromlott, disztrófiás emberek részaránya 10–15%-ra mérséklődött, mg a gyomorbetegség miatt beutaltak aránya 25% volt. A táplálék napi kalóriatartalmát is megemelték, így elérte 2500–2800 kalóriaegységet. A kedvezményben nem részesült népesség körében azonban az éhínség folytatódott, ezért a hatóságok szorgalmazták a szervezett menzás és roboráló étkeztetés minél szélesebb körű kiterjesztését. 1943 közepére elérték, hogy a város népességének már kb. 50%-a vehette igénybe a szervezett étkezdei ellátás valamelyik formáját.

A roboráló étkeztetés általánosnak tekinthető tapasztalatait jól szemlélteti Anna Lihacseva doktornőnek a levéltári naplórészlete.

„1942. május 7-én érdekes feladattal bíztak meg. Olyan betegek állapotának megfigyelését és kezelését végeztem, akiket roboráló táplálkozásra a mi gyárunk étkezdéjébe irányítottak. Többségükben munkások és alkalmazottak voltak. A disztrófiás betegek a betegség súlyosságának megfelelően az I., de főleg a súlyosabb II. csoportba tartoztak. Ezek az emberek mohón ettek, ki gyorsabban, ki lassabban, de kis kortyokkal, apróra csipegetett kenyérrel, ahogy mindenkiket megtanított a téli kenyérhiány.

Megtekintettem a roborálóétkezde konyháját, a berendezéseket. Ellenőriztem a konyhai edények tisztaságát és a főzés technológiáját. Megértettem, hogy milyen nehéz munkahely ez. A konyha az épület negyedik szintjén van, ahová vezetékes víz nem mindig jut fel. A mosogásra a forró víz mennyisége korlátozott, a vízlefolyó sérült, a lift egyáltalán nem működik. Az élelmiszer nyersanyagot az emberek a vállukon hordják fel a negyedik szintre, és vállon cipelik le a nehéz réz üstökben a főtt ételt a földszinti étterembe.

Az első napokban a menü még rögtönzött volt, de azután ebben is kialakult a rend, úgy hogy az adag a pénzügyi keretbe is beleférjen, meg a tápértéke is meglegyen. A felhasználható napi kalóriaérték felső határa személyenként 3100 kalória volt. A cukor kezdetben folyamatosan érkezett, így egy főre napi 60 gramm, de néha még 80–90 gramm is jutott. Zsiradékból 60 gramm járt naponta, ami üdítően hatott a sokáig koplalt emberek szervezetére.

A gyengélkedő és a roboráló ellátás közötti különbséget magam is megtapasztalhattam. Hisz januártól, a legszörnyűbb időkben, amikor még dizantériában is betegeskedem, és zsiradék, valamint cukor

nélkül éltem, eluralkodott rajtam a szédülés, a tarkófájás és a szüntelen fülzúgás. Ezek miatt aludni sem tudtam. Ilyen tünetektől sokan mások is – főként a szellemi munkát végzők – szenvedtek. 1942. január 21-étől február 20-áig gyengélkedőben feküdtem, kaptam cukrot és zsírt, de az állapotom nem javult, a fülzúgásom egy pillanatra sem csillapodott. Tehát egy havi pihenés és a gyengélkedőn kapott táplálék nem volt elegendő a gyógyulásomhoz. Itt viszont a roboráló étkezés mellett 6 nap múltán lényegesen javult az állapotom.”

11. Közhangulat a kezdeti időben

Fragmentumok a közhangulatról

E tárgykorban a tudományos kutatónak igen nehéz a dolga. A kor visszaemlékezéseiből meríthető tényanyag, csak úgy, mint a levéltárakban fellelhető és elérhető leírások, de különösképpen a szovjet ellenes töltésű irományok valóságúsága sok kutatói összehasonlító anyag feldolgozását igényli. Nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy 70 évre visszatekintve sikerül az akkori valós társadalmi mentalitás tarkaságát rekonstruálni. A politikai spekulatív megközelítés elvetésének indokaként megragadható néhány fix pont, mint a leningrádiak tömegpszichológiai értékjelzői.

Nem volt pánik a szovjethatalom szigorú, olykor a civil élet feláldozását is megkövetelte, vagy előidézte a stabilitás érdekében.

A közrend és közbiztonság, más szóval, az emberek mindennapi biztonságérzete és elemi létfeltétele ezer sebből vérzett, a társadalom léte a hatalom és az emberek együttműködésre jegyében a győzelem a túlélés reménye jegyében alapvetően a törvényes rend és az íratlan közmegegyezésen nyugodott. Nem volt komolynak vehető államellenes lázadási góc semmilyen formában. A hatalom és a legális társadalmi szervezetek a háború idején szokásos egyoldalú honvédelmi szempontú tudatformálást végeztek. Nem volt a szovjettel szembenálló tudati helyzet, ami a kitartást és a győzelem vágyát aláasta volna. A leningrádiak tudati megingása csupán az ellenséges fasiszta óhaj és uszítási próbálkozás keretében lebegett.

A szovjet propaganda természetesen a monolit egység víziójában próbálta befolyása alatt tartani a közvéleményt. Ez békeidőben is fennállt, hisz szovjet hatalom politikai pluralitást nem engedett meg. A fasiszta „agyagláb” óhaj a többi hitleri blöffhöz sorolható. Az „agyaglábú” kolosszus Berlinben tette oda a pontot a vitára, amit a leningrádihoz hasonló országos szovjethelytállás, társadalmi közmegegyezés kellett. Az olyan okoskodásokat, hogy a szovjet győzelem az NKVD-nek köszönhető, azok a számárságok körébe utalandók.

Próbáljunk bemutatni az összefogás nagy halmazában előfordult disszonanciákat, vulgarításokat vagy józan ellenvetéseket a hatalom irányába.

A levéltári dokumentumokból meríthetünk valami ismeretet a disszonanciákról, amelyeket a hatalom szervei szemmel tartottak és próbáltak agitációval, ismeretterjesztéssel kezelni, ellenpropagandával kezelni.

Maga a váratlan német támadás és a vörös hadsereg sikertelensége a rendszerhívók körében is szemrehányásokat váltott ki a szovjet kormány, személyesen Sztálin irányába is. Ez leginkább a szovjet külpolitika hibáinak felrovásában és a katonai vezetés bírálatában nyilvánult meg. Egyébként a német propagandaoffenzíva első célpontja éppen a Vörös Hadsereg vezetőinek lejáratása volt. Erre a szovjet propaganda Sztálin személyi kultuszának – különösen a fegyveres állományban – felnagyításával reagált. A sztálini kultusz egyfajta kötelező nyilvánosság előtti hűségnyilatkozattá nőtte ki magát. Sztálin bírálhatatlanságát nem volt ajánlatos kétségbe vonni. Ebben a hatalom fenyegető nyomása egyértelmű volt. (Magyarországon is bűncselekmény volt a kormányzósértés.)

A Sztálin-kultusz mellett megjelenítették az orosz fegyver történelmi erényeit, a BAGY orosz hadvezérek kultuszát is a hazafias befolyás szolgálatába állították. A polgárháborút megélt munkások hangot adtak ama relvetélt illúzióiknak, hogy a nyugati országok, munkásosztályával kell erősíteni az összefogást Hitler ellen. Nem értették meg az idők azon parancsát, hogy Hitler ellen tőkés államokkal kell szövetséget építeni, ahol kapitalisták vannak uralmon. Ez a lappangó ellentmondás egyébként elvezetett a Komintern feloszlásához. A világ proletárjai egyesüljeteK egy általános logó volt. A szakirodalom szerint karikaturistáktól származik. *A halál a német megszállókra* a proletár összefogás illúziója helyett, az új jelszó teret nyert a katonai újságok címdalán, Mehlisz Honvédelmi miniszterhelyettes írta elő a jelszócsereT.

A német propaganda a szovjet lejáratására, a német Ordnung felmagasztalására felhasználta a nyugat-európai országok leigázása során szerzett tapasztalatokat. Suttogó propaganda, hazug hírek, röpcédulák, hamisított hírek a Leningrád közeli német rádióadásokban stb. Pl. elterjesztették, hogy német diverzánsokat dobtak át a szovjet frontvonal mögé. Következmény: gyanútlan civilek nekiestek szovjet rendőrjárőröknek. Szembeállították Sztálint és Vorosilovot Leningrád védelme ügyében.

A munkásság körében a hatalom bírálataiban részt vállaltak a régi munkások a külpolitika hibáit firtatva, illetve az ország elégtelen védelmi képessége miatt. Ebbe a körbe tartozik a Hitlerrel való átmeneti együttműködés elhibázottá minősítése. A volt paraszt munkások pedig a mezőgazdaság kollektivizálásáért ütöttek meg kritikus hangokat. Sérelmüknek adtak hangot olyan munkások, akiket a munkafegyelem megsértése (hiányzás, késés a munkahelyen) miatt az 1940-ben hozott új törvényerejű rendelet alapján szigorúan büntettek.

A szovjet társadalom közmegegyezésében nagy érték volt, hogy a nemzeti kérdésben a polarizálódást és a torzsalkodást kiküszöbölték, a törvény és a közvélemény ilyen uszítást, gúnyolódást nem tűrt meg. Hitler *zsidó bolsevizmus* jelszava nem hullott termékeny talajra.

Leningrád gyötrelmes kitartásának és hazafias összefogásának magyarázatát az is adja, hogy kommunista pártvezetők és a közigazgatás vezetői nem hagyták el a várost. Moszkvában a pánik akkor tört ki, amikor az emberek megtudták, hogy a kormány és a külföldi képviselők – Sztálin kivételével – a hátszági Kujbisev városba települtek át. Leningrád esetében a pártvezetők és a közigazgatás teljes rendszere helyben maradt. A legfelsőbb hatalmat a front haditanácsa gyakorolta. De minden állampolgári jogot és érdeket érintő döntését polgári jogi formában kihirdette a városi polgári szovjet közigazgatás. Leningrádban ki volt hirdetve a hadi veszélyeztetettség, a *frontváros* megnevezés, de nem volt kihirdetve és alkalmazva a *rendkívüli állapot*. Az evakuációtól és a kényszerű fagyszünet kivételével minden közigazgatási szerv és minden más intézmény működött, miként a rádió, a sajtó, a társadalmi szervezetek és természetesen a nem evakuált vállalatok. A város hadban állt, de rendkívüli állapot nélküli nagy közösségként. Ezt fontos látni a város helytállásának megértéséhez számításba kell venni, hogy a szovjet vezetés háború előtti korában egy végletes önbizalmat, hogy ne mondjam elbizakodottságot sugallt a politikájában a polgárháborús győzelem és az intervenciók csapatok kiverésében, néhány országrésztől eltekintve lényegében megőrizte a cári birodalom gyarmatosító vívmányait, a köztársaságoknak és a területeknek adott bizonyos önkormányzatot. A Vörös Hadsereget – Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg elnevezéssel – ké-

pesnek propagálta arra, ahogy a dal is szólt, hogy az ellenséget saját földjén fogjuk összezúzni. Ezzel szemben a németeket csak az útvisszonyok és a helyenkénti elkeseredett önfeláldozó Vörös katonák hazafias önfeláldozása fékezte. A civil hátország lelki döbbenetét nem lehet leírni. Megtudták vagy megérezték, hogy a Vörös Hadserreg nem visszavonul, hanem hátrál, menekül, ahogy a közbeszédben rá is bukkanunk, futnak, özőnlenek a fegyverzetben és vezénylésben a szovjetet felülmúló hadvezetési színvonalon. Példa statuálásaként Sztálin kivégeztetett néhány vesztes frontparancsnok-tábornokot. A szovjet bedobta a nagy propagandába a féktelen éberség és a diverzáns veszély fegyverét. Másrészt a szovjetvezetés a visszavonulási folyamaton azzal szépített, hogy ha egy város tarthatatlanná vált, akkor a város kiürítését, a visszavonulást Sztálin parancsára tett hadászati lépésként adta elő a propaganda.

Aztán megbélyegezték a visszavonuló gyávákat. Leningrád falainál jelent meg a parancs, aki a védelmi pozíciót írásbeli parancs nélkül elhagyja, azt a parancsnok – hadbírótság nélkül – a helyszínen köteles agyonlőni. Leningrád falainál hozták létre Sztálin parancsára és Zsukov tábornok irányításával első ízben az ún. – inkább Sztálingrádból ismert – *záróvonalat* a szovjet védőállások mögött, amely a hátráló vörös katonákat tűzparancssal állította meg és kényszerítette a harc folytatására, szembeszállásra az előrenyomuló németekkel szemben. Leningrádnál a német propaganda megpróbálta lazítani a leningrádi nőket, anyákat, mindhiába. Megpróbálták az előrenyomuló német csapatok elé orosz civil trójai falovat terelni. Sztálin megparancsolta: *nem fogadunk deputációt*, magyarul – a németekkel együtt tűzzel kell fogadni őket.

Győzelmi mámor a könnyek áradatában

Ugorjunk egyet előre. Leningrád pusztul, szenved, termel, védelmezi otthona tűzhelyét, temet, gyógyít, művelődik, győzni akar a fasiszta fenevad felett. És 1945-ben eljő az igazság történelmi pillanata.

Most mellőzzük a fasizmust eltipró áldozatos hadműveleteket. Jegyezzük meg: Hitler a zsidó bolsevizmus megsemmisítésével hőzöngött. Ám 1943-tól a német tábornokok arról beszéltek, hogy beindult az orosz „gőzhenger”.

„Az oroszok annyian voltak, mint az oroszok”.

A verhetetlen Wehrmacht ezredzászlóit a győzelmi parádén megvetéssel dobták a KREML falai elé. És Leningrádban? A Moszkvai Katonai Győzelmi Parádé után két hétre, 1945. július 8-án a leningrádiak örömkönnnyekkel fogadták a Leningrád front győzteseit, akik nem sokkal előbb Kurlandiában csaknem 200 ezer német hadifoglyot ejtettek. A győztes csapatok bevonulását úgy tervezték meg, hogy különböző irányokból meneteltek Leningrád szívébe, hogy a meggyötört város életben maradt nézői minél nagyobb területén részesüljenek a történelmi látványból. A leningrádiak sokasága mind az utcán várakozott, sebtiben ácsoltak díszes diadalkapukkal, lózungokat festettek, csokrokkal, s kenyérrel, sóval borultak a győztesek elé. Az egyik menet élén haladó Truszov vezérőrnagy tett jelentést Leningrád politikai vezetőjének, Kuznyecov párttitkárnak. A déli órákra a díszmenet alakulatai beértek a Palota térre, ahol a Scseglov hadtest vezénylő vezérőrnagya, a Szovjetunió hőse érdemrend viselője állt a menet élén. A díszelgő csapatok gyalogmenetben 1000 kilométert tettek meg hazafelé, mielőtt a könnyező Leningrád központjába érkeztek. Így fejeződött be Leningrád védelmének teljességében soha meg nem írható nagy eposza.

FORRÁS: ИСТОРИЯ ЛЕНИНГРАДСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА. МОСКВА.
ВОЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО. 1988. 349–350. OLDAL

12. Hivatkozások

- [1] **Source:** BÁLINT, JÓZSEF: 900 nap a 300 évből Leningrád ('900 days out of 300 years – Leningrad)
- [2] Leningrád helye a hadászati Koncepciókban, pp. 15–16. ('Role of Leningrad in the military concepts')
- [3] ДЗЕНИСКЕВИЧ А. Р. НАКАНУНЕ И В ДНИ ИСПЫТАНИЙ, Leningrad, 1990, pp. 138–141.
- [4] ЛЕНИГРАД ИЫСТОЯЛ И ПОБЕДИЛБ. Moscow, 2004. p. 16
- [5] № 12 Отправлено 13 сентября 1941 года. ЛИЧНОЕ ПОСЛАНИЕ ПРЕМЬЕРА г-на СТАЛИНА ПРЕМЬЕРУ г-ну ЧЕРЧИЛЛЮ.
- [6] **Kuznyecov, Nyikolaj Geraszimovics:** On the eve of the war. (A háború előestéjén. Translated.: Nyíró József. Budapest, Zrínyi, 1975)
- Vera Inber:** Leningrád Ostroma, Budapest, Szikra, 1949. Fordította: Madarász Emil
- Garrison E. Salisbury:** The 900 Days, The Siege of Leningrad, New York, 1969.

13. Köszönetnyilvánítás

A szerző ezúton is köszönetet mond Bálint József úrnak, a közgazdaságtan kandidátusának értékes szakmai, konzulensi és lektori segítségéért.

14. Zárszó

Leningrád megtörhetetlennek bizonyult a legyőzhetetlennek titulált náci és finn haderővel szemben. Hivatalosan is hősi város. Ebben az írásban a gigászi katonai és lélektani küzdelemnek csak kezdeteiről adtam képet. A város krízishelyzetének leírására majd más alkalommal visszatérek.

A szovjet időszak szakirodalmában általában a nagy honvédő háború pozitívumait domborítják ki, Leningrád esetében is. Én igyekeztem ezt a csapdát elkerülni. A győzelem dicsfénye mellett ezért mutattam rá többször is (Fontos megemlítenem!) arra, hogy igenis vannak súlyos veszteségek és lelki fájdalmak a leningrádi blokádot túlélők között is, amelyeket nem szabad letagadni, kisebbiteni. Háborúban nemcsak győzelem és nemcsak előmenetel van, hanem vannak áldozatok, veszteségek, visszavonulások is, amint ezt minden nemzet tudja. Az ország érintett lakosságának fel kell készülnie, az özvegyeket és árvákat, túlélőket segítse, megnyugtassa, hogy szeretteik hazáért hozott legnagyobb áldozata nem volt hiábavaló, ezért hála és jutalom Leningrád további jóléte, virágzása, megmaradása.

Az áldozatok azonban csak akkor nem voltak hiábavalók, ha e veszteségek és esetleges jövő veszteségek nem a küzdelem abbahagyására, hanem ellenkezőleg, annak még szívósabb folytatására ösztönöznek.